

ONTWIKKELKADER

Juni 2019
Johan v.d. Gun / Edwin Boonstoppel

Colofon

Ontwikkeldkader Fort Honswijk

www.forthonswijk.eu

Lekdijk 58

3998 NJ Schalkwijk

forthonswijk@houten.nl

Versie 1.0, gereviseerd 4 juni 2019

Vrijgegeven voor bestuurlijke besluitvorming

Auteurs: Johan van der Gun / Edwin Boonstoppel

Gemeente Houten heeft de totstandkoming van dit ontwikkelkader gefaciliteerd.

INHOUD

1. INLEIDING	5	4.4 EVENEMENTEN	25	DEEL 3: Governance	
1.1 ACHTERGROND	5	4.5 INHOUDELIJKE RELATIE MET OMGEVING	26	9. STICHTING HONSWIJK	55
1.2 AANKOOP FORT DOOR GEMEENTE	5	4.6 SLUITENDE EXPLOITATIE	27	9.1 WAAROM EEN STICHTING	55
1.3 DE FORTWERKERS	5	4.7 MERKKRACHT	28	9.2 DOELSTELLINGEN	55
1.4 STICHTING ALS WERKVORM	6	5. EISEN EN WENSEN VOOR HET OBJECT	29	9.3 OPZET	55
1.5 KADERSTELLING <> ONDERNEMERSRUIMTE	6	5.1 ALGEMEEN	29	9.4 VERHOUDING GEMEENTE HOUTEN <> STICHTING	56
1.6 OMGEVINGSOPGAVEN	6	5.2 RUIMTELIJKE KWALITEIT	29	9.5 BLIJVENDE BETROKKENHEID GEMEENTE HOUTEN	56
1.7 BORGING AFSPRAKEN	7	5.3 CULTUURHISTORIE	29	9.6 OVERDRACHT VAN HET VASTGOED EN DE EXPLOITATIE ..	57
1.8 LEESWIJZER	7	5.4 ECOLOGIE	37	9.7 SELECTIE ONDERNEMERS	57
DEEL 1: Nota van Uitgangspunten		6. EISEN EN WENSEN VANUIT DE OMGEVING .	40	10. ERFPACHTCONTRACT	59
2. KERNKWALITEITEN_STURENDE WAARDEN 11		6.1 ALGEMEEN	40	10.1 OPZET EN DOELSTELLING	59
2.1 NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE IN HISTORISCH		6.2 SOCIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VERBINDING	40	10.2 OMVANG CONTRACT	59
PERSPECTIEF	11	6.3 MOBILITEIT	40	10.3 VERPLICHTINGEN	59
2.2 FORT HONSWIJK	12	6.4 GELUID	41	10.4 OVERDRACHT FINANCIËLE MIDDELEN	60
2.3 VERDEDIGINGSWERKEN BUITEN HET FORT	14	6.5 LICHT	42	10.5 ZORGVULDIG BEHEER	60
2.4 KERNKWALITEITEN PER THEMA	14	7. EISEN EN WENSEN VOOR HET PROCES	43	11. OVERIGE ZAKEN	61
2.5 STURENDE WAARDEN VOOR TOEKOMSTIGE INRICHTING	16	7.1 BEKNOPT OMSCHRIJVING VERVOLGTRAJECT	43	11.1 AANWEZIGHEID HUURDERS EN GEBRUIKERS	61
3. VISIE OP RESTAURATIE RIJKSMONUMENTEN		7.2 INSCHAKELING PROFESSIONALS	44	11.2 AANWEZIGHEID BODEMVERONTREINIGINGEN	61
EN RENOVATIE FORTTERREIN	20	7.3 ZORGVULDIG PARTICIPATIEPROCES	45	11.3 STICHTING HONSWIJK-ÉVERDINGEN	62
3.1 RESTAURATIE GEBOUWEN	20	7.4 SAMENVATTEND OVERZICHT EISEN, WENSEN, KANSEN	46	12. VOORBEHOUDEN	63
3.2 RENOVATIE FORTTERREIN	21	DEEL 2: Omgevingsopgaven		12.1 VIGERENDE WET- EN REGELGEVING	63
3.3 BEPLANTING	22	8. OMGEVINGSOPGAVEN	49	12.2 BESTUURLIJKE BESLUITVORMINGSPROCES	63
3.4 NUTSVORZIENINGEN EN INFRASTRUCTUUR	22	8.1 MOBILITEITSVISIE	49	13. DANKWOORD VAN HET	
4. EISEN EN WENSEN VOOR HET GEBRUIK	23	8.2 PONTVERBINDING HONSWIJK – EVERDINGEN	49	COLLEGE VAN B & W	64
4.1 OPENBAARHEID	23	8.3 HERSTEL INLAATSLUIS EN INUNDATIESLUIS	50	14. BIJLAGEN	65
4.2 CONCEPTKEUZE	23	8.4 STERKE LEKDIJK	50		
4.3 HORECA- EN VERBLIJFSFUNCTIE	25	8.5 GEBIEDSONTWIKKELING	51		

1961

1. INLEIDING

1.1 ACHTERGROND

De Nieuwe Hollandse Waterlinie (hierna te noemen: de NHW) is een omvangrijke verdedigingslinie uit de 19^e eeuw, die zich uitstrekt van de voormalige Zuiderzee tot aan de Biesbosch. Uniek is de manier waarop water werd gebruikt als verdedigingsmiddel: via een vernuftig systeem van sluzen en inundatiekanalen konden grote gebieden onder water worden gezet, om zo de opmars van de vijand te stuiten. Op hooggelegen plekken werden forten gebouwd om ook hier de vijand tegen te kunnen houden. Hoewel de militaire functie van de NHW inmiddels achterhaald is, zijn de meeste verdedigingswerken goed bewaard gebleven. Ze vormen bijzondere elementen in het landschap en vertegenwoordigen een fascinerend stuk vaderlandse geschiedenis. Eind jaren 90 van de vorige eeuw is de NHW herontdekt en sindsdien wordt zij stapsgewijs herontwikkeld. In het gebied van de NHW ligt een groot aantal militaire objecten, waarvan er ruim 50 zijn aangewezen om een nieuwe bestemming te krijgen. Voor een groot aantal van de objecten is de herontwikkeling ondertussen opgestart of zelfs al afgerond, met een grote diversiteit aan invullingen. Dat

geldt ook voor meerdere onderdelen van de Stelling van Honswijk. Zo is het Werk a/d Korte Uitweg herbestemd tot een sfeervol theehuis met vergaderfaciliteiten en een natuurkampeerterrein, is het fort Lunet a/d Snel ondertussen getransformeerd naar een Waterfort en heeft het aan de overkant van de Lek gelegen Fort Everdingen een bestemming als bierbrouwerij gekregen. Het hoofdfort van de Stelling van Honswijk is nu aan de beurt. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is het grootste Rijksmonument van Nederland en genomineerd als UNESCO Werelderfgoed. De toewijzing hiervoor wordt in 2020 verwacht.

1.2 AANKOOP FORT DOOR GEMEENTE

Fort Honswijk was, evenals de meeste andere forten van de NHW, lange tijd eigendom van het Rijk. Aan het begin van deze eeuw besloot het Rijk om deze eigendommen zoveel mogelijk af te stoten. Zij raakte over een eventuele eigendomsoverdracht van de forten Honswijk en Lunet a/d Snel in gesprek met de gemeente Houten. De gemeente Houten heeft zich in de periode 2014-2016 uitgebreid bezonnen op de mogelijke aankoop van deze twee forten. Uiteindelijk heeft zij besloten om beide forten over te nemen van het Rijk. Zij

nam hiermee verantwoordelijkheid voor dit waardevolle cultuurhistorisch erfgoed. Vanuit het eigenaarschap kan zij maximaal sturing geven aan de invulling van deze twee bijzondere locaties in het buitengebied van de gemeente Houten. De overdracht van Fort Honswijk naar de gemeente Houten heeft uiteindelijk plaatsgevonden op 26 oktober 2016. Sindsdien heeft de gemeente Houten het fort in beheer.

1.3 DE FORTWERKERS

Direct na de overdracht is de gemeente gestart met de herontwikkelingsopgave voor dit object. Er werd een kwartiermaker aangesteld die als opdracht had om in 2017 een strategische visie op te stellen en deze te concretiseren in een plan van aanpak. Deze opdracht is uitgevoerd en resulteerde in een document dat in november 2017 ter vaststelling werd aangeboden aan de gemeenteraad. Tijdens de behandeling van dit plan bleek dat er onrust in de omgeving van het fort was ontstaan over zowel de geformuleerde ambities als over het gevolgde proces. Er was daarmee onvoldoende draagvlak bij bewoners en andere belanghebbenden en vervolgens bij de

raadsleden, met als uitkomst dat het Plan van Aanpak niet als uitgangspunt voor de herontwikkeling is vastgesteld.

Na een korte time-out heeft het toenmalige College van B&W in februari 2018 voor een andere aanpak gekozen. Onder leiding van een onafhankelijke procesbegeleider is een achttal gebiedspartijen en belanghebbenden bij elkaar gebracht. Het gaat daarbij om de volgende partijen:

- de Stichting Honswijk-Everdingen;
- de Monumentenwerkgroep Houten;
- de Milieuwerkgroep Houten;
- het Economische platform Houten;
- de Stichting Promotie Eiland van Schalkwijk;
- de Stichting Leefbaarheid Tull en 't Waal;
- het bewonersplatform Molenbuurt;
- het bewonersplatform Everdingen;
- de gemeente Houten.

Deze partijen zijn het eens geworden over een aanpak die zou moeten resulteren in een breed gedragen plan. Deze groep (De Fortwerkers) is sindsdien aan de slag met deze opgave en heeft in dat kader deel 1 van dit ontwikkelkader, de Nota van Uitgangspunten, geschreven. De Fortwerkers zijn daarmee de afzender van dat deel van het document.

1.4 STICHTING ALS WERKVORM

In deel 3 van dit document worden voorstellen gedaan voor de toekomstige organisatorische opzet voor Fort Honswijk. Voor de leesbaarheid van het gehele document wordt in deze inleiding alvast gemeld dat de gemeente Houten daarbij kiest voor een (slanke) stichting die het fortterrein (zie par. 10.2 voor een omschrijving) van de gemeente in erfpacht krijgt. De stichting gaat vervolgens op zoek naar ondernemers die haar gaan ondersteunen bij het realiseren van de doelstellingen. De Fortwerkers hebben ingestemd met deze opzet.

1.5 KADERSTELLING <>

ONDERNEMERSRUIMTE

De belangrijkste doelstelling van dit document is het aangeven van duidelijke kaders en randvoorwaarden, waarbinnen (ondernemers-)plannen kunnen worden uitgewerkt. Dit betreft zowel de functionele invulling, de ingrepen aan bestaande gebouwen, de ontwikkeling van nieuwbouw, de inrichting van de buitenruimte en de relatie met de omgeving. Het document is één van de (belangrijkste) documenten onder de toekomstige herontwikkeling en exploitatie van deze plek, rekening houdend met de specifieke context.

De eisen en randvoorwaarden komen voort uit de mogelijkheden die het fort en z'n omgeving bieden. Tegelijk zijn de Fortwerkers zich er zeer van bewust dat de stichting en de ondernemers ruimte nodig hebben om te ondernemen.

Daarom is er nadrukkelijk naar gestreefd om niet méér eisen en randvoorwaarden te formuleren dan strikt noodzakelijk is om zo voldoende ondernemersruimte te houden. Naast deze eisen en randvoorwaarden zijn wensen en kansen genoteerd die als prikkels dienen om tot een optimaal resultaat te komen.

1.6 OMGEVINGSOPGAVEN

In deel 1 van deze Nota van Uitgangspunten zijn eisen, wensen en uitgangspunten geformuleerd. Deze gelden voor alles wat er gebeurt op het fortterrein, al dan niet met uitstraling naar buiten. Ze worden in de toekomst één-op-één meegegeven aan de stichting als kader voor de herontwikkeling. Daarnaast zijn er in het proces van de afgelopen tijd door de Fortwerkers ook zaken geformuleerd die voor hen wel (zeer) relevant zijn maar die logischerwijs niet aan de stichting Honswijk meegegeven kunnen worden omdat ze aan de gemeente Houten

geadresseerd zijn en/of betrekking hebben op locaties die buiten het fort liggen.

Deze onderwerpen hebben een eigen plek gekregen in deel 2 van dit ontwikkelkader. De Fortwerkers zijn ook van dit deel van het ontwikkelkader de afzender.

1.7 BORGING AFSPRAKEN

Het formuleren van eisen, wensen en uitgangspunten is één ding; het borgen van deze afspraken in de toekomst, inclusief een zorgvuldig en beheersbaar proces om daar te komen, is nog weer wat anders. Er zijn ervaringen met andere locaties, waarbij aan de voorkant goede afspraken zijn gemaakt, maar waarbij er in de jaren erna weinig van het nakomen van beloftes en afspraken terecht kwam. Dat willen we hier voorkomen. Vandaar dat de gemeente Houten, als eigenaar van het fort, voorstellen heeft uitgewerkt ten aanzien van de doelstellingen van de op te richten stichting, de opzet en inhoud van een erfpachtcontract en de manier waarop marktpartijen zullen worden geselecteerd om op deze plek te gaan ondernemen en dit erfgoed voor de toekomst veilig te stellen.

Deze onderwerpen hebben een plek gekregen in deel 3 van dit ontwikkelkader. Het college

van B&W van de gemeente Houten is de afzender van dit deel van het ontwikkelkader.

1.8 LEESWIJZER

Zoals hierboven is aangegeven, valt dit document in drie delen uit elkaar:

- In deel 1 (de hoofdstukken 2 t/m 7) zijn de eisen, wensen en randvoorwaarden geformuleerd ten aanzien van het eindresultaat. Ook de kansen voor de toekomstige ondernemer(s) komen daarbij aan bod. De Fortwerkers zijn hiervan de afzender.
- In deel 2 (hoofdstuk 8) is weergegeven welke zaken volgens de Fortwerkers in de omgeving van het fort moeten worden gedaan als gevolg van de herontwikkeling van Fort Honswijk. Ook van dit deel zijn de Fortwerkers de afzender.
- In deel 3 (de hoofdstukken 9 t/m 12) is weergegeven hoe de gemeente Houten, als eigenaar van het fort, de realisatie en naleving van de in deel 1 genoemde zaken gaat borgen én welke voorbehouden er nog gelden. Het college van B&W is van dit deel de afzender.

Deel 1
Nota van
Uitgangspunten

Afzender: de Fortwerkers

2. KERNKWALITEITEN EN STURENDE WAARDEN

2.1 NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE IN HISTORISCH PERSPECTIEF

Als koning Willem I in 1839 formeel akkoord gaat met de splitsing van het Verenigd Koninkrijk in België en Nederland ontstaat er een heel nieuwe situatie. In verband met deze nieuwe situatie geeft koning Willem I zijn zoon, de latere koning Willem II, opdracht om een nieuw stelsel voor de verdediging van ons land te ontwerpen. Er komt een plan waarin de verdediging wordt geconcentreerd op het economisch hart van ons land. Een essentieel onderdeel van dit plan is een sterke Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW), een verbetering van de Oude Hollandse Waterlinie waarbij ook de stad Utrecht zal worden beschermd. De NHW zal bestaan uit een stelsel van voorzieningen waarmee een strook land van enkele kilometers breed tot circa 0,40 m diep onder water kan worden gezet. Deze velden moeten zo breed zijn, dat de vijand er niet overheen kan schieten en zo ondiep dat de waterplas onbevaarbaar is en sloten en greppels onzichtbaar zijn. De NHW zal lopen van de voormalige Zuiderzee tot aan de Biesbosch en is 85 km lang. Naast de NHW zijn de grote rivieren, de vestingen tussen Bergen op Zoom en Grave,

de IJssellinie en de Grebbelinie belangrijke onderdelen van het nieuwe stelsel voor de verdediging van ons land. Omdat de grote rivieren een haast onoverkomelijke hindernis vormen, is de verwachting, dat de vijand (Frankrijk) zich al vechtend vanuit het zuiden naar het oosten zal bewegen om dan vanuit het oosten de aanval te richten op het centrum van ons land. Vandaar de loop van de NHW van noord naar zuid.

Het gebied achter de NHW zal volgens het plan als een grote wapenplaats moeten dienen. Maar het is niet de bedoeling van de Koning om bij het uitbreken van een oorlog het leger achter deze linie terug te trekken en dan de rest van het land prijs te geven. Nee, hij wil in geval van een aanval op Nederland veldslagen leveren in Noord-Brabant beneden de grote rivieren of zelfs in België om de vijand daar te verslaan of een opmars te vertragen.

Om de Fransen tegen te houden, moet in Noord-Brabant een sterk veldleger worden gestationeerd van waaruit men de verdediging kan organiseren. Mocht de vijand toch kans zien door te dringen tot in de Betuwe of op de Veluwe, dan pas moet het

westen van ons land door de NHW kunnen worden afgegrensd.

Een goed doordacht stelsel van kanalen, gemalen en dammen moet ervoor zorgen dat alle inundatievelden bij gemiddeld hoog water in ca. 28 dagen onder water kunnen worden gezet. De meest kwetsbare plekken in dit waterstelsel zijn de accessen; de hoger gelegen gronden, wegen, spoorlijnen, dijken en rivieren waardoor de vijand makkelijk door de onder water gezette velden kan trekken. Deze accessen zullen met geschut worden verdedigd vanuit forten en andere verdedigingswerken. Een van deze verdedigingswerken is de Stelling Honswijk, gelegen ten noorden van de rivier de Lek met aan de overkant Fort Everdingen en Werk aan het Spoel. De Stelling Honswijk is aangelegd in de periode 1842-1848.

In 1853 wordt de Kringenwet ingesteld. De Wet zorgt er voor, dat het zicht op de schootsvelden rond de forten open worden gehouden. In cirkels om de forten gelden per type verdedigingswerk beplantings- en bouwrestricties. Dit heeft er tot aan de dag van vandaag voor gezorgd dat er sprake is van een open landschap in het gebied.

Na 1870 wordt alles anders. Het snelle verloop van de Frans-Duitse oorlog geeft reden tot grote zorg. Een dreiging van een aanval op ons land zal veel eerder vanuit Duitsland dan vanuit Frankrijk komen: een andere vijand dus. Daarnaast blijkt dat troepentransport van vijandelijke legers veel sneller kan gaan dan tot op dat moment gedacht door onder andere de aanleg van veel nieuwe wegen en de aanleg van spoorwegen en spoorwegstations. En of dit al niet genoeg is, er komen nieuwe wapensystemen in gebruik, die veel effectiever zijn dan de oude systemen. Als antwoord hierop komt er in 1874 een nieuwe Wet, de Vestingwet. In die Wet wordt vastgelegd dat de gebieden van de NHW sneller moeten kunnen worden geïndundeerd en de verdediging anders moet worden georganiseerd.

Het is 1885: krap 15 jaar na de invoering van het getrokken geschut komen er weer betere en krachtiger aanvalssystemen in gebruik: de brisantgranaat. De vernietigende kracht van deze wapens is zodanig, dat geen enkel gemetseld gebouw ertegen bestand is. En weer moeten er ingrijpende aanpassingen plaatsvinden aan de NHW. En daar houdt het niet mee op. Nieuwe aanvalstactieken en wapensystemen zorgen ervoor dat ook tijdens de Eerste Wereldoorlog

en vervolgens net voor de Tweede Wereldoorlog verdedigingswerken moeten worden aangepast. Pas als we merken dat de vijand in staat is om over de waterlinie met al zijn forten te vliegen, is het echt “over en uit” met de NHW.

2.2 FORT HONSWIJK

Sinds het ontstaan van de rivier de Lek is de loop ervan verschillende keren gewijzigd. Steeds weer is daarbij aan de binnenrand van de rivier zand afgezet en zijn zogenoemde zandoeverwallen ontstaan. Eén van die oeverwallen is de Honswijkse stroomrug, een smalle zandrug, waarop vanaf ca. 950 na Chr. voor het eerst vaste bewoning is ontstaan. Een van die bewoningsplaatsen was het dorp Honswijk.

Fort Honswijk is ook gebouwd op deze zandoeverwal. Aanvankelijk bestond het uit een gesloten aardwerk. Het betrof een binnenterrein omsloten door een aardenwal en een gracht er omheen. De aardenwal had vier verschillend gevormde uitstulpingen (bastions) ter verdediging van het omliggende hoger gelegen land, de dijk en de Lek. Het meest zuidelijk gelegen bastion is bijzonder qua vorm en lijkt wat uitgezakt richting de rivier. Hiervoor is om rivierkundige en militair-

strategische redenen gekozen. Het enige gebouw binnen de aardenwallen destijds was een imposante bomvrije toren. Er kwam ook nog een woning voor de fortwachter. Deze woning was niet speciaal voor dit doel gebouwd, maar het was de directiekeet, die er ten behoeve van de bouw van de toren is neergezet en er uiteindelijk is blijven staan. Het fort is bij de aanleg vernoemd naar het plaatsje Honswijk en is ook gesitueerd direct naast de oude kom van dit dorp. Overigens stelde die kom tijdens de aanleg van het fort al niet veel meer voor. Er stond nog een schooltje met onderwijzerswoning, het oude Raadhuis van het dorp en een boerderij. De aanwezige kerk was op dat moment een ruïne. De boerderij is bij de aanleg van het fort gesloopt.

De functie van het fort was om de vijand de doortocht over de Noorder Lekdijk te verhinderen en om in samenwerking met Fort Everdingen de Lek af te grendelen. Een andere functie was de bescherming van een grote sluis in de noordelijke dijk langs de Lek en een tweede sluis daarachter. Deze sluizen zijn gebouwd aansluitend op de aanleg van het aardwerk en de gracht. De grote sluis (inlaatsluis) diende voor het inlaten van water uit de Lek naar de gracht en maakte het mogelijk om via een tweede sluis

(inundatiesluis) het gebied tussen Vreeswijk en Schalkwijk sneller te inunderen dan via de al aanwezige sluizen bij Vreeswijk. Het fort was het eerste en grootste torenfort van de Waterlinie. Koning Willem II had er dan ook wel oren naar om het fort naar hem te vernoemen, maar de in de volksmond ingeburgerde naam Fort bij Honswijk heeft het gewonnen. Het enige dat nog aan Willem II doet herinneren is de fraaie sluitsteen boven de toegangspoort van de toren.

De exacte plaats van het fort is pas na meerdere schetsontwerpen en discussies bepaald. Nadat de keuze was gemaakt, en een definitief ontwerp was opgesteld, is men in 1842 begonnen met het graven van de gracht. Daarbij is ook een weg, de zogenoemde singelweg, buiten langs de gracht aangelegd ten behoeve van het doorgaande verkeer over de Lekdijk. De bij het graven van de gracht vrijkomende grond bestond voornamelijk uit zand (van de zandoeverwal), en is gebruikt voor het opwerpen van de aarden wallen aan de binnenzijde van de gracht en het ophogen van het zuidelijke binnenterrein van het fort. Dit was een zeer omvangrijke klus, die ruim twee jaar duurde. Alles moest immers in handkracht en met kruitwagens gebeuren.

De bomvrije toren is gebouwd in de periode 1844-1848 nadat het grondwerk goeddeels was uitgevoerd. Ook hier verrichtte men de uitgraving van de bouwput geheel met de hand, evenals het heiwerk. Oorspronkelijk bestond de toren uit vier bouwlagen, inclusief de kelderverdieping. In december 1848 is de toren, met daar omheen een 3,50 m brede torengracht met ophaalbrug voor de ingang, gereedgekomen.

De toren diende aanvankelijk als laatste verdedigingsplaats voor het geval de vijand door de verdediging van het fort zou heen breken. In die situatie kon men zich terugtrekken en afsluiten in de toren om van daaruit de verdediging opnieuw te organiseren. De toren fungeerde daarbij als gevechtsruimte, als opslagplaats en als verblijfplaats voor een grote troep soldaten. Gezien de hoge kosten is het fort niet al direct na 1870, maar pas tussen 1881-1885 belangrijk gemoderniseerd. Met de invoering van het getrokken geschut was de aanvalskracht van de vijand (zowel draagkracht, inslagkracht en precisie) belangrijk toegenomen en een vrij in het veld staande toren werd daarbij wel heel erg kwetsbaar. Als antwoord daarop is besloten om de bovenste verdieping van de toren te verwijderen en om de artillerie buiten de toren te plaatsen. Deze werd

ondergebracht in nieuwe bomvrije ruimtes (remises), gebouwd in de verschillende bastions en met een dikke grondlaag afgedekt. Vanaf dat moment fungeerde de toren niet meer als geschutstoren maar uitsluitend als kazerne voor manschappen. Ter bescherming van de toren is aan de oostzijde een contrescarpgalerij gebouwd: een grondgedekte kazerne van twee verdiepingen, tevens als onderkomen voor manschappen. Ook zijn de inundatievoorzieningen aangepast en zijn er andere (grondgedekte) gebouwen op het terreplein gerealiseerd met als afsluiting van deze bouwperiode twee kleine kazematten als aanbouw op bestaande bebouwing.

De aanpassingen van het fort na invoering van de brisantgranaat, dus in de periode na 1885, zijn beperkt gebleven. Met het besluit om de artillerie volledig buiten het fort te brengen in nieuw te bouwen stellingen en batterijen verviel de noodzaak om nog nieuwe gebouwen op het fortterrein bij te bouwen. De aanpassingen hadden vooral betrekking op de fortwal.

In latere fasen werd aan het fort weinig gewijzigd. De wijzigingen die wel zijn aangebracht betreffen de fortwal en de inrichting van het terrein. Ook zijn tijdens de

tweede en rond de derde mobilisatieperiode, respectievelijk in 1914-1918 en 1939-1940, tijdelijke onderkomens gebouwd die later weer zijn afgebroken.

Tussen 1940 en 1945 hebben de Duitsers het fort bezet en het gebruikt als ondervragingskamp. Na de oorlog diende het fort enkele jaren als interneringskamp voor collaborateurs. In die periode is de officiersmess gebouwd. Het fort was vanaf die tijd niet meer in gebruik als verdedigingswerk. Tot 1968 is het fort gebruikt door de Koninklijke Luchtmacht. Toen zijn onder andere een werkplaats, kantine, kantoren en een kokerschietbaan gebouwd. Van 1968 tot 1996 is het fort gebruikt door de Koninklijke Landmacht voor munitierenovatie. In die periode is onder andere de munitiehaven aangelegd en is een nieuwe munitiewerkplaats gebouwd.

Omstreeks 1985 is de grote inundatiesluis voor het Lekwater bij de dijkverzwaring ter plaatse ondergewerkt en grotendeels gesloopt.

Tevens is een deel van de inundatiewatergang aan de oostzijde van het fort gedempt, inclusief de derde aangelegde sluis, aan de noordoostzijde van het fort.

2.3 VERDEDIGINGSWERKEN BUITEN HET FORT

De nieuwe kijk op het vijanddenken na 1870 had ingrijpende consequenties voor de Stelling Honswijk. Om de inundaties sneller te kunnen laten verlopen, was een heel nieuw inundatiestelsel nodig. Daarnaast moest de Stelling worden uitgebreid met nieuwe vestingen voor een betere verdediging van het gebied. De nieuwe werken en uitbreidingen en/of verbeteringen in de Stelling Honswijk bestonden achtereenvolgens uit:

- de aanleg van een nieuw inundatiekanaal;
- de aanleg van een verbindings- en verdedigingsweg;
- de verbetering van Lunet aan de Snel;
- de aanleg van het Werk aan de Korte Uitweg;
- de aanleg van het Werk aan de Waalse wetering;
- een ingrijpende verbetering met uitbreiding van Fort Honswijk.

Was in 1870 de invoering van het getrokken geschut één van de belangrijkste redenen om tot een grootschalige aanpassing van Fort Honswijk te komen, na 1885 gaf de introductie van de brisantgranaat opnieuw reden om onze verdediging onder de loop te

nemen. In de nieuwe visie op de verdediging moesten infanterieopstellingen verplaatst worden naar buiten het fortterrein. Het positiegeschut zou in verspreid in het gebied gelegen batterijen moeten komen voor een betere verdediging van het gebied samen met groepsschuilplaatsen. Deze nieuw te bouwen stellingen en batterijen werden zo onopvallend mogelijk tussen en achter de bestaande forten geprojecteerd. Het ging achtereenvolgens om:

- de aanleg van Batterij aan de Noorder Lekdijk;
- de aanleg van het Werk aan de Groeneweg;
- uitbreidingen in de Gedekte gemeenschapsweg;
- nieuwe verdedigingswerken verspreid in het landschap (batterijen, commandoposten, magazijnen, groepsschuilplaatsen, e.d.);
- kleine aanpassingen op Fort Honswijk.

2.4 KERNKWALITEITEN PER THEMA

Nagenoeg alle hierboven genoemde verdedigingswerken zijn nog op het Eiland van Schalkwijk aanwezig. Dit in combinatie met andere elementen uit die tijd en de landschaps- en natuurwaarden maakt dat er sprake is van een unieke situatie in het gebied.

De aanwezige kernkwaliteiten kunnen als volgt worden samengevat.

Cultuurhistorie

Het Fort bij Honswijk is van grote cultuurhistorische betekenis. Het complex is representatief omdat het nog steeds de fysieke onderdelen en (omgevings-) kenmerken vertoont die destijds aanleiding waren voor de bouw (1842-1844: fortgracht met –wal en inlaatsluis en 1844-1848: gevechtstoren) en aanpassingen (1878-1885: grondgedekte gebouwen, fortwachterswoning en fortwal en rond 1900: fortwal). Het complex is van bijzondere waarde omdat, qua structuur en fysiek voorkomen, de hoofdzaken van de toestand uit de bouwjaren zijn bewaard en nauwelijks zijn gewijzigd. Een uitzondering hierop vormen de grote inlaatsluis en inundatiesluis en de toestand van de fortwal. De beide sluisen zijn in de loop der jaren respectievelijk goeddeels en geheel gesloopt. Op de plaats van de inlaatsluis ligt nu de hoofdwaterkering van de Lek, terwijl de inundatiesluis is vervangen door een dam met duiker in de singelweg. De oorspronkelijke vorm van de fortwal met geschutshellingen en opstelplaatsen voor het geschut is volledig verdwenen.

Samen met Lunet aan de Snel, Werk a/d Korte Uitweg, Werk a/d Waalseweg, de Gedekte Gemeenschapsweg, het Inundatiekanaal, Werk aan de Groeneweg en het Fort bij Everdingen vormt het fort echter een uniek ensemble met een vrijwel gave relatie tot het achterliggende inundatiegebied met schootsveld (zie Ruimtelijke structuur).

Natuur

De belangrijkste natuurwaarde van het Fort bij Honswijk is de vleermuispopulatie. Het fort, vooral de toren, vervult in de nazomer een zeer belangrijke functie als zwermlocatie van watervleermuizen. Het aantal watervleermuizen wordt geschat op 3.500 tot 4.700. Dit hoge aantal maakt dat de instandhouding van (inter-)nationaal belang is. De zwermfunctie is ook van belang voor baardvleermuizen, gewone dwergoorvleermuizen en franjestaarten. Naast het zwermen is de toren van belang voor grote aantallen overwinterende water- en baardvleermuizen. Op Honswijk zijn aantallen baardvleermuizen tot 150 individuen waargenomen, waardoor de locatie landelijk een belangrijke functie vervult. Het hele jaar door zijn er vleermuizen aanwezig. Door de belangrijke functie van de toren voor vleermuizen is intensieve ingebruikname niet realistisch. De huidige wetgeving biedt

hiervoor geen ruimte. Vleermuizen worden op internationaal niveau beschermd door de Habitatrichtlijn. Deze Europese richtlijn is sinds 1 januari 2017 in de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd in de Wet Natuurbescherming.

Ruimtelijke structuur

Na de aanleg van het fort in 1842-1848 bestond de Stelling Honswijk slechts uit Fort Honswijk, het Lunet aan de Snel en de inundatiewatergang De Snel. Later volgden in verschillende periodes uitbreidingen als gevolg van nieuwe aanvalssystemen en -strategieën door de vijand, de toegenomen mobiliteit, of door een ander gebruik, met respectievelijk:

- een uitbreiding van de Stelling kort na 1870 als gevolg van de invoering van het getrokken geschut met de par. 2.3 genoemde werken;
- een verdere uitbreiding van de verdediging buiten het fortterrein begin 1900 als gevolg van de invoering van de brisantgranaat;
- een uitbreiding in de omgeving van de forten met groepsschuilplaatsen, mitrailleuropstellingen en munitieopslagplaatsen net vóór en tijdens de eerste WO en daarna direct vóór de tweede WO

- een herinrichting van de Stelling of onderdelen ervan door een ander gebruik in latere periodes.

De Kringenwet heeft er jarenlang voor gezorgd dat het omliggende schootsveld open van karakter is gebleven.

De grote openheid en het groene en overwegend rustige karakter van het Waterlinielandschap zijn uniek te noemen. Dit betekent dat niet alleen de verdedigingswerken en de nog overgebleven inundatievoorzieningen, maar ook het landschap van historische betekenis is.

Als we aandachtig naar het gebied kijken, dan zien we dat het Fort bij Honswijk op subtiele wijze is opgenomen in zijn omgeving. De combinatie van de vier forten, het Werk aan de Groene Weg, de nog aanwezige verdedigingswerken in het veld, de inundatiewatergangen, de nog aanwezige houten gebouwen uit de Kringwet periode en het open karakter van het landschap van de voormalige inundatiekom maken dat er sprake is van een unieke situatie op het Eiland van Schalkwijk. Met een gerust hart kunnen we spreken van een "historisch militair landschapspark" midden in de NHW.

Het Fort zelf kent een unieke ligging aan de rivier de Lek, met de kenmerkende a-centrisch geplaatste toren op het zuidoostelijke bastion met zicht op de Lek en het Fort bij Everdingen. Het fort bestaat in hoofdzaak uit een ruwweg rechthoekig, asymmetrisch aardwerk met vier verschillende bastions. De oostzijde van de omwalling is - met oog op de zwaardere verdedigingsfunctie - dikker uitgevoerd dan de westelijke omwalling.

Karakteristiek zijn ook de grondgedekte gebouwen in de bastions en centraal op het fort. Heel bijzonder is het poortgebouw. Mede door het poortgebouw en de achterliggende grondgedekte munitiewerkplaats heeft het fort een sterk besloten sfeer.

2.5 STURENDE WAARDEN VOOR TOEKOMSTIGE INRICHTING

Vanuit de aanwezige kwaliteiten van het fort en zijn omgeving kan een aantal sturende waarden worden afgeleid, waarmee bij de herinrichting van het fort rekening moet worden gehouden. In willekeurige volgorde gaat het hierbij om het volgende.

A - Samenhang met andere werken Stelling Honswijk

Het Fort bij Honswijk heeft nooit alleen kunnen functioneren in het verdedigen van het gebied rond de Noorder Lekdijk en de Lek. Andere verdedigingswerken waren daarbij onmisbaar. Eerst alleen Lunet aan de Snel en later de diverse werken in de omgeving. Fort bij Honswijk heeft nooit buiten de andere werken gekund. Dat zal ook voor de toekomst gelden. Om optimaal te functioneren en te renderen is een bepaalde vorm van 'samenwerking', en zeker afstemming noodzakelijk. Een ondernemer die in staat is de kansen en mogelijkheden van de diverse militaire objecten binnen het Eiland van Schalkwijk te benutten zal met het fort mogelijk niet een juweel, maar een briljant in handen blijken te hebben: een groeibriljant gezien de kansen voor verbetering van de (gebieds-)kwaliteit.

B - Afleesbaarheid historische ontwikkeling

Er kan geen specifiek bouwjaar aan het fort worden toegekend. Het is begonnen als een gesloten aardwerk met slechts één gebouw: de toren met een torengracht rondom.

Daarna volgde één grote bouwkundige uitbreiding (1878-1885) en aanpassing en uitbreiding van de fortwal als noodzakelijk antwoord op nieuwe aanvalssystemen van de vijand. Ook alle andere verdedigingswerken in de omgeving van het fort hebben diezelfde ontwikkeling door moeten maken. En het mooie van dit alles is dat vrij nauwkeurig kan worden gereconstrueerd hoe, wanneer en waarmee of in welke mate dit is gebeurd. De historische ontwikkelingen zijn zowel op het fort als in de omgeving van de gebouwen goed afleesbaar. Het verhaal van de verdediging kan aan de hand van deze objecten worden verteld en doorverteld. Het kan echter op bepaalde punten verder worden versterkt of uitgebreid. Hierin liggen kansen om het hele verhaal van de verdediging van de NHW binnen het Eiland van Schalkwijk op een beeldende manier te laten zien en voor de toekomst te bewaren.

C - Toren als mysterieus middelpunt zonder dat het het middelpunt is

Bij een bastiontorenfort is het gebruikelijk dat de toren centraal op het terrein staat met vier bastions op de hoekpunten van het terrein: twee bastions aan de binnen- en twee aan de buitenzijde van een weg, spoorweg of dijk. Wie naar Fort Honswijk kijkt ziet iets totaal anders. Natuurlijk vormt de toren wel het

centrale punt maar zeker niet het middelpunt van het terrein. De toren is helemaal in het zuidoosten gesitueerd, op de plaats waar normaliter een bastion staat geprojecteerd. Daar op die plaats torende de toren aanvankelijk hoog boven het maaiveld uit. Pas later trok de toren zich terug in zijn schulp en liet zich beschermen door een contrescarpgalerij en opgaande begroeiing, zonder dat het zijn positie als centraal punt verloor. Het was oorspronkelijk de troon van waar over het fort werd geregeerd en is geworden tot de kroon van het fort met zijn vele mysterieuze ruimtes en inrichtingselementen. Het consolideren en waar mogelijk versterken van de mysterieuze sfeer in en rond de toren zal van grote waarde kunnen zijn voor de aantrekkingskracht van het fort als geheel.

D - Haat-liefde verhouding van fort met water

In het concept van de NHW was water een onmisbaar element. Door de sluisen in de gracht van het fort moest het achterland onder water kunnen worden gezet om een eventuele opmars van de vijand te verhinderen of op zijn minst te vertragen: water als bondgenoot dus in de verdediging. De rivier de Lek vormde echter ook een bedreiging voor het fort. De ronde vormen van de bastions aan de riviervoorzijde getuigen

hiervan. Ze hebben deze vorm gekregen om als stroomgeleiding voor het rivierwater te fungeren bij hoge afvoeren en om ophoping van ijs te voorkomen in de winter. Bij ijsophoping zou de vijand het fort makkelijker kunnen aanvallen. Er is aantoonbaar sprake van een haat-liefde verhouding van het fort met het water. Als deze haat-liefde verhouding voldoende inzichtelijk kan worden gemaakt bij de toekomstige inrichting dan wordt er een nieuwe kwaliteit aan het fort toegevoegd.

E - Contouren fort als onderdeel van functie

Als je op een luchtfoto of een plattegrond van het fort lijnen zou trekken tussen de uiteinden van de vier bastions, dan zie je dat er niet een vierkant ontstaat wat gebruikelijk is voor een bastionfort maar een soort rechthoek, of nog beter een smal parallellogram. Deze afwijking van het gebruikelijke patroon is uniek voor Honswijk en ook de combinatie met de meer afgeronde vormen van de bastions aan de riviervoorzijde en de gekante vormen aan de binnenzijde. Door de (uitkijk)functie van de toren in relatie met het bochtige karakter van de Lekdijk was het bij de bouw noodzakelijk de toren zover mogelijk richting de rivier te projecteren om aan beide zijden voldoende zicht over de dijk te hebben. Bij het ontwerp van het fort was het wikkelen en wegen: aan de

zuidzijde liever de toren nog iets meer richting rivier vanuit overzicht, maar daarnaast geen risico's nemen op eventuele aantasting van de fundering door waterstroming en aan de noordzijde zover mogelijk het achterland in om voldoende zicht te hebben op de binnenbochten van de dijk. Binnen dit spanningsveld zijn de langgerekte vorm en de contouren van het fort ontstaan. Een rol speelde hierbij ook nog het in voldoende mate kunnen verdedigen van de inlaat- en inundatiesluis. De contouren van het Fort Honswijk zijn dus niet alleen van historische betekenis, maar zijn ook uniek voor een bastionfort.

F - Meerdere functies van de fortwal

De fortwal met daarin opgenomen de traversen, borstweringen en geschutsementen en er tegenaan de geschutshellingen en remises vormde (na de invoering van het getrokken geschut) één van de meest essentiële onderdelen in de verdediging van het fort en de sluizen. Aan de gevechtszijde (oostkant) was de wal hoger en dikker dan de wal aan de andere zijde. De inrichting voor de opstelling van het geschut verschilde van plaats tot plaats. Een deel van de wal had ook een waterkerende functie en daar golden naast militaire eisen dus tevens eisen vanuit het thema waterveiligheid. Na

1918 is ook de natuurfunctie van de wal van belang geworden.

Nadat de fortwal zijn hoofdfunctie als verdedigingswerk verloor is deze in verval geraakt, mede door de realisatie van andere gebouwen in en tegen de wal. Aan de rivierzijde heeft vanaf dat moment de waterkerende functie prioriteit gekregen, terwijl op andere plekken de natuur vrij haar gang kon gaan. Het niet meer herkenbaar zijn van de verdedigingsfunctie van de fortwal voor infanterie als artillerie, zoals gerealiseerd in 1885, doet in de huidige situatie afbreuk aan de belevingswaarde van de militaire betekenis van het fort als geheel.

Voor de toekomstige situatie is het een uitdaging om te zoeken naar een evenwichtige samenhang tussen de militaire betekenis van de fortwal en de gebouwen op het fort en om daarbij voor de fortwal rekening te houden met de verwevenheid met de waterkerende functie aan de rivierzijde, de opgaande begroeiing op de fortwal, en de aanwezige wandelmogelijkheden over een deel van de wal.

G - Besloten karakter fort

Het fort wordt niet rondom afgesloten door een fortgracht met ophaalbrug, wat bij het

merendeel van de forten wel het geval is. Dit komt omdat de hoofdwaterkering aan de buitenzijde over de fortwal loopt en natuurlijk niet onderbroken kon worden zonder verlies van de waterkerende functie. Vanuit die zeer bijzondere situatie is in 1881-1885 een markant poortgebouw als entree gerealiseerd met aan beide zijden ervan een verhoogde fortwal. De poort in het poortgebouw vormde de enige toegang tot het fort.

De hoge steile taluds van de fortwal met zijn begroeiing en de daar achterliggende verhoogde grondgedekte gebouwen zorgden samen met het eveneens grondgedekte poortgebouw voor een zeer besloten sfeer van het fort. Een dergelijke beslotenheid kan in positieve zin doorwerken in de aantrekkelijkheid van het fort om het te bezoeken en met al zijn mysteries te gaan verkennen.

H - Vleermuizen als belangrijke bewoners

Vleermuizen voelen zich thuis op en rond het fort en hebben er ook hun huis. Uit meerdere onderzoeken is gebleken dat Fort Honswijk onderdeel is van een regionaal vleermuis netwerk. Het belang van het fort, en vooral de toren, voor het regionale/nationale netwerk van verschillende (zeldzame) soorten is daarbij onomstotelijk vastgesteld. Door de

toren te behouden als thuisbasis voor vleermuizen blijft niet alleen die positie behouden, maar zal het ook bijdragen aan de mysterieuze sfeer die om de toren hangt.

De consequentie is dat de toren in de wintermaanden alleen het domein zal zijn voor vleermuizen en dat rust en duisternis het credo is.

De betekenis van het fort voor vleermuizen kan verder worden versterkt door een combinatie van natuurinclusief bouwen en natuurvriendelijk beheer van het fort. Bij natuurinclusief bouwen kunnen verschillende soorten voorzieningen in ontwerp en bouw worden geïntegreerd, waardoor ook op lange termijn voldoende geschikte verblijfplaatsen worden gewaarborgd.

3. VISIE OP RESTAURATIE RIJKSMONUMENTEN EN RENOVATIE FORTTERREIN

In hoofdstuk 3 zijn de kernkwaliteiten beschreven van de Stelling van Honswijk in algemene zin en die van Fort Honswijk in het bijzonder. Hieruit is een aantal sturende waarden voor de een overall-visie op de toekomstige inrichting afgeleid. Dit alles heeft geleid tot een visie van de Fortwerkers op de mogelijkheden voor de restauratie van de aanwezige Rijksmonumenten en de renovatie van het fortterrein. Onderstaand wordt deze visie toegelicht gevolgd een concrete vertaling ervan in eisen en wensen in hoofdstuk 5.

3.1 RESTAURATIE GEBOUWEN

In de periode 1844-1848 is het torenfort gebouwd en in de periode 1878-1885 vervolgens de contrescarpgalerij, fortwachterswoning, poortgebouw en alle overige grondgedekte historische gebouwen. Vervolgens zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog loodsen en barakken bijgebouwd op het terreplein, terwijl ook in latere perioden, nadat het fort zijn verdedigingsfunctie verloren had, nieuwbouw is gerealiseerd vanuit het gebruik van het fort op dat moment.

Met het afbreken van een groot deel van de gebouwen, die na het buiten gebruik stellen van het Fort als verdedigingswerk zijn gerealiseerd, lijkt het erop alsof de tijd vanaf 1885, voor wat betreft de grondgedekte gebouwen, is blijven stilstaan. In de huidige situatie staan de gebouwen er zoals gerealiseerd in 1885. Vanuit het gebruik in latere jaren zijn wel bouwkundige elementen toegevoegd en/of gewijzigd, zoals stalen in plaats van houten luiken, tralies in de ramen en elektriciteitsvoorzieningen, terwijl aan de binnenzijde ook veranderingen in de inrichting zijn aangebracht.

In onze visie wordt als basis voor de restauratie van de historische gebouwen uitgegaan van de situatie van 1885. Het betreft de situatie direct na de bouw van de grondgedekte historische gebouwen (rijksmonument) en de aanpassing van de toren (verwijdering bovenverdieping en nog aanwezig de ophaalbrug en deel van de torengracht).

Dit betekent dus dat met de huidige bouwkundige situatie als uitgangspunt de historische ontwikkeling van het gebruik en de inrichting van deze gebouwen vanaf 1885

inzichtelijk kan worden gemaakt. Daarnaast is door de Fortwerkers richtinggevend gekozen om voor de binnenzijde van deze gebouwen uit te gaan van twee tijdlagen:

- de situatie 1885 voor de toren, een klein deel van de contrescarpgalerij, de poterne en het aansluitende munitiemagazijn met bovenliggende remise;
- de situatie tijdens het interbellum voor het overige deel van de contrescarpgalerij, het poortgebouw en overige grondgedekte gebouwen.

Door de principekeuze voor twee tijdlagen kunnen we de geschiedenis van het fort breed inzichtelijk maken. In het geval van de oudste tijdlaag betekent dit dat bijvoorbeeld de houten luiken en deuren in ere worden hersteld, de luiken van de kelder van de toren voor het deel met herstellde torengracht worden verwijderd, etc., maar ook dat alle nutsvoorzieningen hier onzichtbaar worden weggewerkt. Voor de toren geldt op basis hiervan dat de verlichting zo veel als mogelijk wordt afgestemd op de situatie uit die periode evenals voor de verwarming. Dit mede in het kader van onze visie op versterking van de vleermuisfunctie van de toren.

Voor de tweede tijdlaag betekent dit dat bijvoorbeeld de stalen luiken en deuren wel worden gehandhaafd en de opgebouwde elektrische voorzieningen wel zichtbaar blijven.

Bovenstaande heeft betrekking op de gebouwen uit de periode dat het Fort in gebruik was als verdedigingswerk. Voor de nog resterende gebouwen uit de periode daarna dienen bij de uitwerking keuzes te worden gemaakt over het al dan niet handhaven ervan, onder andere vanuit de invalshoek om de historische ontwikkeling van het gebruik van het Fort in latere tijd te kunnen duiden. Bij sloop van munitiewerkplaats en kantoor/garage ontstaat een bebouwingsvrije zone aan de binnenzijde van de fortwal aan de oostzijde (aanvalszijde). Dit biedt mogelijkheden voor restauratie/herstel van de fortwal op deze plaats. Voor de overige gebouwen zal sloop mede afhangen van de toekomstige herinrichting van het terreplein.

Ingeval van sloop kan weer een ruim en open terreplein ontstaan, waarop afhankelijk van het gewenste gebruik, binnen restricties nieuwbouw kan/mag plaatsvinden. In onze visie wordt niet uitgegaan van nieuwbouw in

of tegen de fortwal, evenmin als aanbouw aan de historische gebouwen.

Met bovenstaande visie op de restauratie van gebouwen wordt volgens de Fortwerkers op pragmatische wijze recht gedaan aan de ambitie om verschillende tijdlagen te kunnen 'verhalen'.

3.2 RENOVATIE FORTTERREIN

Het fortterrein bestaat uit een terreplein met daaromheen een fortwal met fortgracht.

Omdat de nu nog aanwezige, en in 1885 gebouwde grondgedekte gebouwen erop waren gericht invulling te geven aan de verdedigingsfunctie van het Fort met zowel infanterie als artillerie, is het in onze visie logisch om voor de fortwal en de fortgracht aansluiting te zoeken bij de situatie van 1885 voor wat betreft de herprofilering ervan. Om de historische ontwikkeling van het Fort inzichtelijk te maken, valt ook hier onderscheid te maken in twee tijdlagen. Dit kan op basis van de militaire functie van het Fort, waarbij voor de eerste tijdlaag de situatie geldt dat het Fort fungeerde als infanterie én artillerie steunpunt (1885) en voor de tweede tijdlaag die waarbij het Fort enkel nog infanterie steunpunt was.

Aangezien een deel van de fortwal binnendijs ligt en een deel buitendijs wordt dit gezien als logische 'knip' voor het aanbrengen van genoemd onderscheid. Voor de binnendijs gelegen wal en de fortgracht geldt dan de inrichting van 1885 als basis en voor de buitendijs wal de situatie van omstreeks 1920.

Naast het breed inzichtelijk maken van de geschiedenis van het fort, zowel artillerie- als infanteriesteunpunt (eerste tijdlaag) en uitsluitende infanteriesteunpunt (tweede tijdlaag), ligt aan deze keuze ook een praktische reden ten grondslag. De fortwal aan de buitenzijde heeft namelijk ook een functie als hoofdwaterkering en deze waterveiligheidsfunctie is op de eerste plaats komen te staan nadat het fort zijn functie als artilleriesteunpunt rond 1910 verloor. De fortwal in deze zone is toen afgestemd op zijn primaire functie als hoofdwaterkering. De keuze voor de twee tijdlagen betekent dat het poortgebouw volledig kan worden geïntegreerd in de fortwal, dat de fortwal aan de binnendijs zijde een 'hoekig' verloop zal krijgen en aan de buitendijs zijde een meer 'afgerond' verloop.

Fort Honswijk kan aanmerkelijk aan betekenis winnen als niet alleen de fortwal wordt heringericht naar zijn oorspronkelijke functie,

maar in het bijzonder ook de inundatievoorzieningen. Dit omdat één van de hoofdtaken van het fort was het verdedigen en in werking houden van het waterinlaatsysteem. Nagenoeg alle voorzieningen zijn in het achterland nog in goede staat aanwezig met uitzondering van de inlaatsluis en een van de inundatiesluizen. De fundamenteën en de onderbouw van de inlaatsluis zijn volgens de eerste verkenningen nog aanwezig. Als (lange termijn) ambitie wordt ingezet op het weer (gedeeltelijk) herstellen van deze sluis, zodat de inundatie in de toekomst in al zijn facetten kan worden aanschouwd en mogelijk beleefd. In de lange termijn ambitie past ook het weer terugbrengen van de tweede inundatiesluis. Dit alleen indien zich in de toekomst kansen voor herstel voordoen.

Met de in paragraaf 3.1 genoemde sloop van gebouwen ontstaat een ruim en open terrein. Voor de herinrichting daarvan zal door de stichting een herinrichtingsplan moeten worden opgesteld, waaruit ook de eventueel noodzakelijke nieuwbouw van één of twee genieloodsen moet blijken.

3.3 BEPLANTING

Een belangrijk element bij de herinrichting betreft de beplanting. Nadat het fort in 2000 buiten gebruik is gesteld heeft de natuur volledig vrij spel gekregen. Het fort is op dit moment nagenoeg volledig aan het zicht onttrokken. Uitgangspunt in onze visie is enerzijds het zoveel als mogelijk handhaven van de hoog opgaande begroeiing en het verwijderen van overige niet bij de verdedigende functie 'passende' lage beplanting. Anderzijds wordt uitgegaan van het handhaven van de nog spaarzaam aanwezige militaire beplanting en het weer terugbrengen ervan vooral aan de binnendijks gelegen fortwal waar deze begroeiing onderdeel was van de verdedigende functie van de wal. Het gaat hierbij dan voornamelijk om meidoornhagen aan de teen van de wal aan de grachtzijde, knotwilgen naast het inspectie pad in het talud en donkerbladige beplanting in de zone achter de opstelruimte voor de kanonnen.

Het eventueel aanplanten van nieuwe begroeiing op de buitendijks gelegen wal is mede afhankelijk van de eisen en voorwaarden van de dijkbeheerder en van wat vanuit de vleermuisfunctie gewenst is.

Voor het totaal aan beplanting zal in een vervolgfase een beplantingsplan moeten worden opgesteld.

3.4 NUTSVOORZIENINGEN EN INFRASTRUCTUUR

Voor de nutsvoorzieningen geldt dat de op dit moment niet goed werkende rioolafvoeren volledig zullen worden hersteld en dat alle overige nutsvoorzieningen zo veel als mogelijk volgens de huidige stand der techniek zullen worden aangebracht. Voor de terreinverharding wordt uitgegaan van een klinkerbestrating passend in de tijdlaag van 1885. Het terrein zal te allen tijde bereikbaar moeten zijn voor nood- en hulpdiensten en voor toeleverend verkeer. Met het weer sluiten van de fortwal rond het poortgebouw is hiervoor een extra voorziening noodzakelijk. Uitgegaan wordt van een eigentijdse coupure (bijvoorbeeld met stalen platen) in de fortwal aan de noordzijde van het terrein, zodat de historisch van grote waarde zijnde zuidzijde daarmee in de luwte komt te liggen.

4. EISEN EN WENSEN VOOR HET GEBRUIK

4.1 OPENBAARHEID

Het Fort bij Honswijk is in 2018 publiek toegankelijk gemaakt voor wandelaars. Wandelaars kunnen via een gemarkeerde wandelroute, die over een deel van de fortwal loopt, het terrein betreden. Op de wal is een eenvoudig rustpunt gecreëerd. Voor de toekomst geldt als minimumeis het publiek toegankelijk houden van de buitenruimte, van zonsopgang tot zonsondergang, via de uitgezette wandelroute met de mogelijkheid het terrein te verkennen én het aanbieden van gelegenheden voor rondleidingen in de monumentale gebouwen. Voor het laatste kan gebruik worden gemaakt van ervaren gidsen van de Stichting Honswijk-Everdingen. Door de toegankelijkheid van de buitenruimte wordt het fort - als ensemble van gebouwen - in relatie met het omliggende landschap voor een breed publiek beleefbaar gemaakt. Het is denkbaar dat op het fortterrein beperkte delen van de buitenruimte worden afgezonderd van de openbaarheid wanneer de nieuwe functie hiermee onverenigbaar is. Dit mag echter de toegankelijkheid van het fort als geheel niet belemmeren. Beleefbaarheid van het interieur van de monumentale gebouwen is eveneens van

maatschappelijk belang, maar een continue openstelling van de (gehele) bomvrije geschutstoren is gezien de vleermuiswaarden niet mogelijk. Het openstellen van de monumentale gebouwen voor het publiek, bijvoorbeeld d.m.v. rondleidingen geeft ook invulling aan het maatschappelijk belang.

4.2 CONCEPTKEUZE

Binnen een interactief proces met belangenpartijen is een breed palet aan concepten op een rij gezet voor het toekomstig gebruik van het fort. Hierbij is gebruikt gemaakt van ideeën uit de rapporten 'Beeldkwaliteitsplan forten Honswijk, Everdingen en Lunet aan de Snel' van bureau Khandekar uit maart 2010 en 'Fort bij Honswijk wachter aan de Lek: Ruimtelijke kwaliteitskader' van DLG uit 2014 alsook van eigen ideeën binnen de participatiegroep uit brainstormsessies of van andere forten die al een ontwikkelingstraject hebben doorgemaakt.

In creatieve sessies met de participatiegroep is gekeken naar mogelijke activiteiten die op het fort zouden kunnen gaan plaatsvinden. Welke (nieuwe) kansrijke concepten kunnen we verzinnen voor het fort? Wat opviel is dat

veel ideeën vanuit de participatiegroep betrekking hebben op beleving van cultuurhistorie van het fort en de waterlinie, op fietsen en fietsbeleving, op de relatie met de streek en streekproducten en op een ontmoetingsfunctie. Ook valt op dat grootschalige activiteiten gericht op entertainment juist minder sterk leven in de participatiegroep.

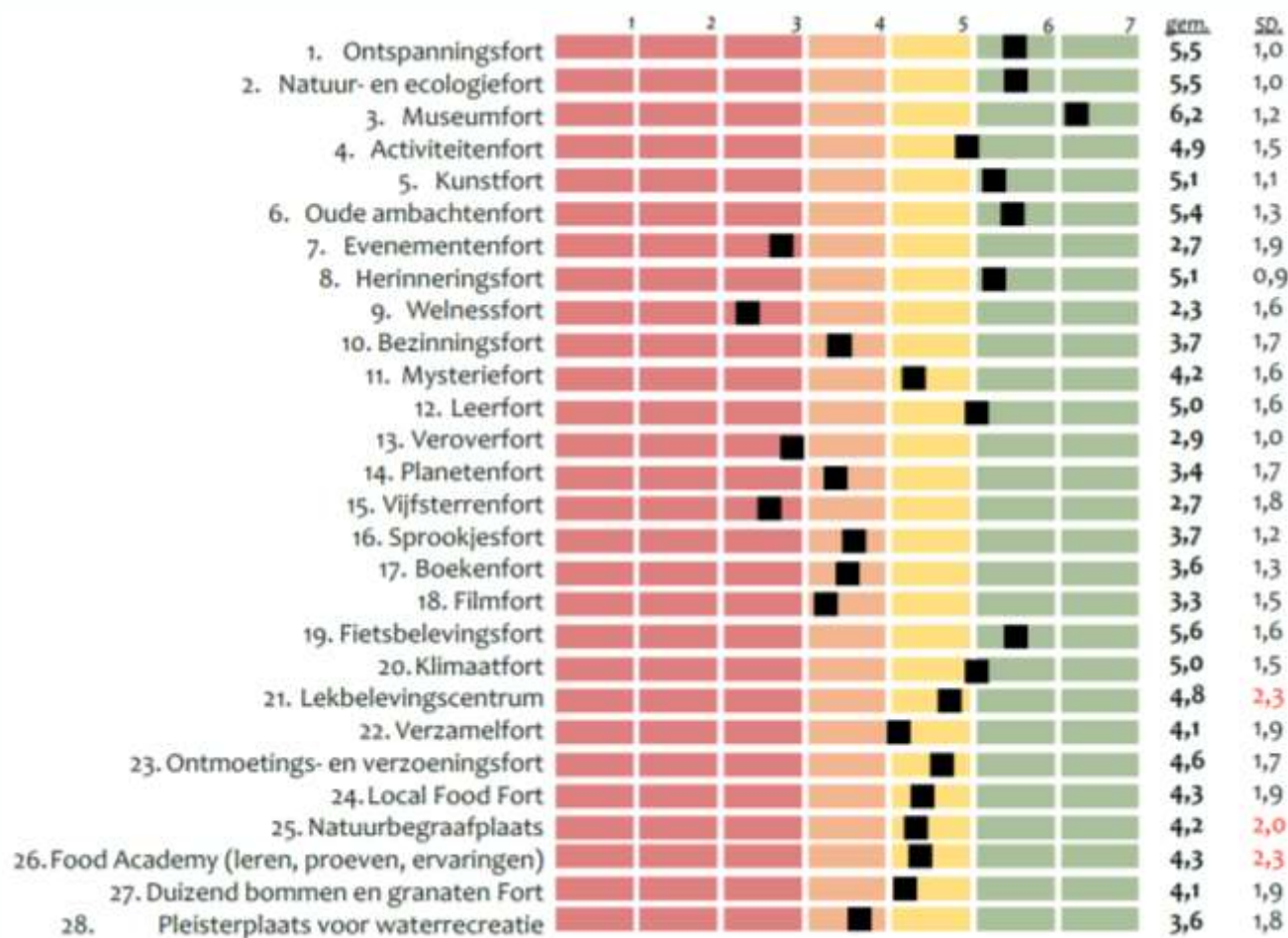
Uit het totale palet met mogelijke activiteiten zijn in totaal 28 concepten geabstraheerd. De concepten zijn, ten behoeve van de onderlinge beeldvorming ('Praten we over hetzelfde?'), op een relatief hoog abstractieniveau uitgewerkt. Die concepten zijn vervolgens door de Fortwerkers individueel beoordeeld. Deze beoordeling is uitgedrukt in een cijfer variërend van 1 (zeer sterk negatief) tot en met 7 (zeer sterk positief).

Een overzicht van de concepten met het resultaat van de beoordeling staat hierbij. Daarbij wordt aangegeven dat de concepten in eerste instantie niet zijn getoetst op haalbaarheid, betaalbaarheid, benodigde extra bouwvolumes, etc. Dit is iets wat door de stichting dient te gebeuren bij de verdere uitwerking.

Wel is door de gemeente opdracht gegeven aan de bureaus COUP en Fundamental Concepts om aan de hand van een referentieconcept een businesscase door te rekenen, rekening houdend met de gehele inhoud van

de Nota van Uitgangspunten. Deze rekenexercitie had als doel om vast te stellen of er voldoende speelruimte aanwezig is om tot een succesvolle exploitatie te komen. In

paragraaf 4.6 worden de uitkomsten hiervan verder beschreven.

Uit dit overzicht is een aantal zaken af te leiden:

- Er heerst een sterk tot zeer sterk positief gevoel bij concepten die uitgaan van een museale en/of educatieve functie (de groene zone in de figuur);
- Er is sprake van een licht positief gevoel bij concepten die herkenbaar zijn vanuit de historie van het fort en plaatsbaar zijn binnen de gebiedskwaliteiten van het Eiland van Schalkwijk (de gele zone in de figuur);
- Er heerst een negatief tot neutraal gevoel bij concepten die leiden tot hoge bezoekersaantallen op het fort en/of onvoldoende aansluiten op de gebiedskwaliteiten van het Eiland van Schalkwijk in algemene zin en de overige forten en verdedigingswerken in de directe omgeving in het bijzonder (de roze zone in de figuur);

Bijlage A geeft een totaaloverzicht van alle concepten en hun globale uitwerking.

De participatiegroep beseft dat het terrein mogelijk te groot zal zijn voor één concept. Zij ziet daarom goede mogelijkheden voor een combinatie van enkele concepten in één overkoepelend plan. Voor een maatschappelijk en bestuurlijk breed

gedragen plan is het van belang dat het gekozen concept of combinaties ervan aansluiten bij de genoemde voorkeursconcepten uit het overzicht. Dit aspect zal bij de beoordeling van toekomstige plannen zwaar wegen (zie paragraaf 9.7).

4.3 HORECA- EN VERBLIJFSFUNCTIE

Los van de bovengenoemde concepten is er binnen de participatiegroep draagvlak voor de komst van een restaurant-/horecavoorziening in een nader te bepalen ruimte en bij voorkeur ingericht in stijl met het gekozen concept. Hierbij kan worden gedacht aan een nieuw te realiseren gebouw op het terreplein, maar ook de voormalige officiersmess (gebouw P) is vanuit de historie een mogelijke optie. Ook is er draagvlak voor de realisatie van overnachtingsplekken, gericht op een kort verblijf, bijv. in de voormalige kazerneruimtes van de contrescarp (gebouw K). Een permanente woonfunctie behoort ook tot de mogelijkheden, al dan niet in bestaande bebouwing.

4.4 EVENEMENTEN

Met evenementen bedoelen we de begripsbepaling die is opgenomen in de Algemene Plaatselijke Verordening van de gemeente Houten, onder artikel 2.24.

De gemeente Houten maakt daar onderscheid in melding plichtige evenementen en vergunning plichtige evenementen in de categorieën A-, B- en C-evenement. In dit onderscheid komen de mate van risico's op het gebied van openbare orde en veiligheid, de impact op de omgeving en de gevolgen van verkeer tot uitdrukking:

Categorie A	Evenementen met laag risico, waarbij sprake is van een beperkte impact op de omgeving en een geringe capaciteit van hulpdiensten is vereist.
Categorie B	Evenementen met een verhoogd risico, waarbij sprake is van een verhoogde impact op de omgeving en extra capaciteit van de hulpdiensten is vereist.
Categorie C	Risicovolle evenementen, waarbij sprake is van een grote impact op de omgeving en extra capaciteit van de hulpdiensten is vereist.

Gedurende maximaal 10 dagen per jaar worden vergunning plichtige evenementen toegestaan op het terrein van Fort Honswijk, onder de volgende voorwaarden:

- Maximaal 5 dagen evenementen in de categorie B; de overige dagen evenementen in de categorie A. Evenementen in de categorie C zijn niet toegestaan.
- Een bezoekersaantal van maximaal 2.000 personen per dag, met bijpassende voorzieningen zoals vluchtroutes etc. Er wordt voor de bezoekersstromen gewerkt met een mobiliteitsplan, op basis waarvan wordt aangetoond dat het aantal autoverkeersbewegingen het toegestane aantal (zie par. 6.3) niet overschrijdt.
- Ten aanzien van muziek en geluid bij evenementen in de categorie B bedraagt het toegestane geluidsniveau bij de gevels van woningen van derden (buiten het fort) gedurende 5 dagen maximaal:
 - equivalent geluidsniveau (LA_{eq}) 70 dB (A) tussen 08.00 en 20.00 uur;
 - equivalent geluidsniveau (LA_{eq}) 65 dB (A) tussen 20.00 en 23.00 uur;
 - equivalent geluidsniveau (LA_{eq}) 60 dB (A) tussen 23.00 uur en 01.00 uur ten behoeve van vertrekkende bezoekers en opruimwerkzaamheden;

- piekgeluidniveau (LA_{max}) is 80 dB (A) tussen 08.00 en 20.00 uur;
- piekgeluidniveau (LA_{max}) is 75 dB (A) tussen 20.00 en 23.00 uur.

De bijbehorende dB(C)- waarden liggen maximaal 20 dB hoger.

- Bij de evenementen in de categorie A is elektronisch versterkt geluid niet toegestaan.
- Er wordt vooraf door een ter zake kundig bureau aangetoond dat de activiteiten geen schade toebrengen aan de op het terrein aanwezige flora en fauna; De Wet Natuurbescherming uit januari 2017 geldt te allen tijde als kader.
- Het gaat om een beperkt aantal evenementen met heldere voorwaarden; dit komt omdat rekening is gehouden met de beperkingen van de plek én met eventuele evenementen in de omgeving van het fort.

4.5 INHOUDELIJKE RELATIE MET OMGEVING

Stelling van Honswijk – Lekacces – Nieuwe Hollandse Waterlinie

Fort Honswijk maakt onderdeel uit van de Stelling van Honswijk. Samen met de stelling van Everdingen vormt zij het Lekacces. Dat Lekacces maakt op zijn beurt weer deel uit

van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het is van groot belang om enerzijds zorg te dragen voor programmatische verbindingen en anderzijds te zorgen voor een complementaire invulling van de verschillende forten en andere verdedigingswerken in de NHW. Van de stichting wordt verwacht dat zij hier veel aandacht aan geeft en inzet op pleegt, bijvoorbeeld in het opzetten van arrangementen in de waterlinie. Dat kan met de andere forten en overige verdedigingswerken in de Stelling van Honswijk maar ook in combinatie met het Waterliniemuseum in Fort Vechten. De omgeving van Fort Honswijk is één van de meest compleet bewaard gebleven plekken van de linie met de potentie om alle aspecten van inunderen en verdedigen te beleven. Bij de uitwerking van een plan voor deze plek dient concurrentie met andere fortendonemmers zoveel mogelijk te worden voorkomen.

Recreatiegebied 't Waal

Ten westen van Fort Honswijk ligt recreatiegebied 't Waal. Dit betreft een uitgestrekt dagrecreatieterrein aan de Lek, in beheer bij Recreatieschap De Stichtse Groenlanden. Het recreatieschap heeft concrete plannen om het gebruik van dit terrein te intensiveren, waarbij ook nieuwe

functies zullen worden toegevoegd aan het bestaande gebruik. Het verdient sterke aanbeveling om bij de uitwerking van plannen voor Honswijk afstemming te zoeken met de plannen van het recreatieschap De Stichtse Groenlanden voor dit naastgelegen natuur- en recreatiegebied, enerzijds om concurrentie te voorkomen, anderzijds om interessante arrangementen te ontwikkelen en samen te werken.

4.6 SLUITENDE EXPLOITATIE

Voor de duurzame instandhouding van het fort is een budget neutrale exploitatie essentieel.

Voor 'duurzame instandhouding' wordt in dit document de volgende definitie gehanteerd: de langjarige instandhouding van het rijksmonument Fort Honswijk op minimaal het niveau dat in de Erfgoedwet is vastgelegd. Voor 'budget neutrale exploitatie' wordt in dit document de volgende definitie gehanteerd: de langjarige exploitatie, met een batig saldo, van de stichting Honswijk zonder structurele financiële bijdragen van derden (waaronder de gemeente Houten) en met inbegrip van alle kosten die met de ontwikkeling van Fort Honswijk samenhangen (waaronder financieringslasten en de verplichtingen uit de erfgoedwet).

Op grond van het bovenstaande zijn tekorten op de begroting niet toegestaan. Dit dient te worden aangetoond met een investerings- en exploitatiebegroting voor minimaal 10 jaar. In de begroting dienen de kosten, behorend bij de minimale conserveringswerkzaamheden vanuit de Erfgoedwet (zie par. 5.3), inbegrepen te zijn. Dat geldt niet voor restauratiewerkzaamheden; deze mogen worden gekoppeld aan (nog onzekere) subsidie- of fondsbijdragen. In de exploitatiebegroting mogen alleen beschikte subsidiebedragen als dekking worden ingezet. Daarbij is het advies om, vanuit risicospreiding, met meerdere, complementaire concepten te gaan werken. Het is niet realistisch om direct vanaf het begin een budget neutrale exploitatie te hebben. Daarom mogen de exploitaties van de jaren 1 t/m 5 worden gemiddeld en dient het gemiddelde budgetneutraal te zijn, mits de stichting vooraf (aantoonbaar) voldoende overbruggingskrediet weet te vinden.

Zoals in par. 4.2 al staat vermeld, is door de bureaus COUP en Fundamental Concepts een businesscase voor Fort Honswijk opgesteld (zie bijlage B). Het gaat om een businesscase die gebaseerd is op een referentieconcept, waarvan op geen enkele manier zeker is dat dat concept op deze plek wordt ontwikkeld.

Het laat echter wel de speelruimte zien die een ondernemer heeft om op Fort Honswijk minimaal zoveel geld te kunnen verdienen dat de benodigde consolidaties en restauraties kunnen worden uitgevoerd, met als doel de duurzame instandhouding van dit Rijksmonument.

De berekening laat zien dat het zeker niet vanzelf goed gaat. In de notitie worden vijf instelknoppen genoemd waaraan gedraaid kan worden en die in belangrijke mate bepalend zijn voor het exploitatieresultaat:

1. Hoeveelheid verhuurbaar oppervlak (in bestaande bouw of nieuwbouw).
2. Moment van investeren (direct of uitgesteld).
3. Verdeling investeringen tussen stichting en ondernemer(s).
4. Niveau exploitatiekosten (waaronder financieringslasten).
5. Te kiezen concept, met bijbehorende markt (opbrengst per bezoeker).

De notitie laat zien dat de maximale inkomsten voor de stichting circa € 280.000 bedragen. Het betekent dat de kosten onder dat niveau zullen moeten blijven. Rekening houdend met 50% subsidie op de kosten voor consolidatie en/of restauratie, betekent dit een maximaal investeringsbedrag aan de voorkant van € 3,25 miljoen. Dit betekent dat enkele investeringen die niet direct bijdragen

aan een verhoging van de opbrengst (denk aan consolidatie van de toren of herstel van fortwallen) pas kunnen worden uitgevoerd als hiervoor aanvullende financiële middelen beschikbaar komen. Een andere voorwaarde daarbij is dat gebouwen door de stichting in ondererfpacht worden uitgegeven aan één of meerdere ondernemers die zelf investeren in binnen restauratie en binneninrichting van de betreffende gebouwen.

4.7 MERKKRACHT

Fort Honswijk is nu al een sterk merk. Als grootste torenfort is het één van de parels van de NHW en heeft het veel potentie. De ligging direct aan de Lek draagt daar ook in belangrijke mate aan bij, evenals het open en complete landschap in en rond de Stelling van Honswijk. Van de stichting wordt verwacht dat zij, samen met de nog te zoeken ondernemers, een bijdrage zal leveren aan de verdere uitbouw van deze merkkracht zodat het fort een belangrijke economische drager wordt voor het Eiland van Schalkwijk. De totstandkoming van een relatie met andere militaire werken en objecten in de directe omgeving is hierin betekenisvol.

5. EISEN EN WENSEN VOOR HET OBJECT

5.1 ALGEMEEN

In het vorige hoofdstuk is vooral ingegaan op de vraag: wat gaan we doen op het fort? In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag: wat doen we met het fort? Deze vragen zijn niet (geheel) los van elkaar te zien. Het één kan sturend of bepalend zijn voor het ander. Omdat deze twee vragen uiteindelijk in samenhang moeten worden beschouwd en beoordeeld, is de eerste vraag beantwoord op conceptueel niveau en wordt de tweede vraag beantwoord in de vorm van eisen en wensen. Hiermee blijft er (ondernemers-)ruimte om vanuit de genoemde samenhang te kunnen bijstellen, nuanceren dan wel concretiseren of zelfs om binnen het gestelde kader met nieuwe ideeën te komen.

5.2 RUIMTELIJKE KWALITEIT

De bijzondere architectuur, hoge natuurwaarden, fraaie landschappelijke setting en unieke historische betekenis vragen om de hoogste ruimtelijke kwaliteit. Het vraagt vervolgens ook om een excellent plan voor behoud en herstel van gebouwen met eventueel gepaste nieuwbouw en de ontwikkeling van de terreininrichting.

Al in 2014 is in opdracht van het ministerie van Economische Zaken door DLG een Ruimtelijk Kwaliteitskader voor de herontwikkeling van Fort Honswijk opgesteld. Dit document (zie bijlage C) is nog steeds actueel en vormt het kader voor de gewenste ruimtelijke kwaliteit op en om het fortterrein.

Vanwege voortschrijdend inzicht kan dit document op onderdelen wel worden aangevuld:

- In het kader staat vermeld dat het slopen of handhaven van de gebouwen B, P en V facultatief is. Ondertussen is de keuze gemaakt om gebouw V te slopen en gebouw P te restaureren (of eventueel te slopen en identiek terug te bouwen, met behoud van originele details). Voor gebouw B is nog geen keuze gemaakt. Die keuze is voor de stichting.
- In het kader staat vermeld dat alle onderbegroeiing op de fortwallen dient te worden verwijderd. Dit geldt slechts voor zover (op basis van adviezen van de Zoogdierverseniging) kan worden vastgesteld dat verwijdering van deze begroeiing geen nadelig effect heeft op

de habitat van de verschillende vleermuissoorten.

- Eventueel nieuwe bebouwing mag niet in de fortwal worden opgenomen maar dient binnen restricties op het terrein te worden gerealiseerd. Deze mag ook niet zichtbaar zijn vanaf de openbare weg of het water van de Lek.

De Fortwerkers hechten eraan om ontwerpen voor te leggen aan het Kwaliteitsteam van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

5.3 CULTUURHISTORIE

Consolidatie

Op 1 september 2017 is de Erfgoedwet van kracht geworden. De Erfgoedwet borgt een minimum onderhoudsniveau voor Rijksmonumenten. Deze eisen worden aan de eigenaar (in dit geval: de gemeente Houten) gesteld. De gemeente legt deze onderhoudsverplichting via het af te sluiten erfpachtcontract (zie hoofdstuk 10) door naar de stichting. Het minimumniveau vormt voor de toekomstige stichting de ondergrens ten aanzien van uit te voeren consolidatiewerkzaamheden. De stichting

krijgt 10 jaar de tijd om alle rijksmonumentale gebouwen op dat minimumniveau te brengen en vervolgens daarop te houden.

Zichtbaarheid tijdlagen

De historie van Fort Honswijk kent verschillende bouwperiodes, met een aanleg tussen 1842 en 1848.

Bij de herontwikkeling van Honswijk dienen de verschillende bouwperiodes zichtbaar te blijven of zelfs meer zichtbaar te worden.

Verder dienen nieuwe elementen die in de komende tijd worden toegevoegd, als een nieuwe tijdlaag samenhang te krijgen en als zodanig zichtbaar te worden.

Voor een overzicht van de verschillende bouwperiodes wordt verwezen naar bijlage D.

Toegang, begrenzing, fortgracht, sluizen en haven

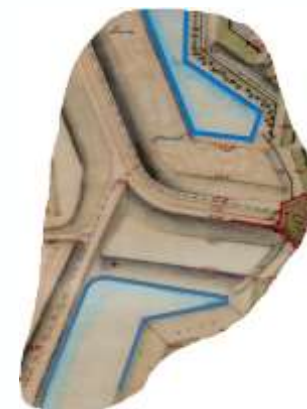
De huidige vóór- en achteringang dienen te worden gehandhaafd: de vóoringang via de poort en de achteringang via het bestaande hek over de hoofdwaterkering. De achteringang (gelegen aan de geschutskant) dient door middel van (inheemse, streekeigen) beplanting een verscholen karakter te krijgen. De hoofdingang via de dam en de poort (veilige kant) moet een prominente uitstraling hebben.

Het Fort bij Honswijk heeft een duidelijke grens door de fortgracht en de (begroeide) fortwal erachter. De fortgracht kan worden verdeeld in een binnen- en buitendijks gelegen gracht. De buitendijkse gracht staat in open verbinding met de Lek en wordt van de binnendijkse gracht gescheiden; aan de westzijde door de toegangsweg vanaf de Lekdijk en aan de oostzijde door de oorspronkelijke plaats van de inlaatsluis, waarop grond is aangebracht om hier een hoofdwaterkering van voldoende sterkte te krijgen. De haven grenst aan de buitendijkse gracht. De randen van de gracht zijn minder geprononceerd dan ze vroeger waren, terwijl het deels is aangestort en/of aangeslibd nabij de hoofdingang.

De historische contour van het fort, in de vorm van de wal en de gracht, moet blijven bestaan en de herkenbaarheid moet worden versterkt. De gedekte opstelling van het fort in het open landschap is een kernkwaliteit. In de haven is een aanlegsteiger van de Liniepont aanwezig. Deze dient te worden gehandhaafd. Het is toegestaan om de aanlegsteiger te verplaatsen, mits het functioneel gebruik gelijk blijft aan de huidige situatie. Deze wordt nu namelijk gebruikt door de stichting Uiterwaarde, de exploitant van de Liniepont, om de pont hier te stallen

op momenten dat er niet gevaren wordt. Een eventuele verplaatsing van de steiger dient dan ook in goed overleg met de Stichting Uiterwaarde te worden uitgevoerd.

In het kader van het versterken van de herkenbaarheid van de functie van de gracht is er de wens om deze bij de ingang van het fort terug te brengen in zijn oorspronkelijke vorm. Dit geldt ook voor het groundbanket aan weerszijden van de toegangsweg, c.q. de dijk

(zie tekening). Het was de bedoeling dat deze groundbanketten bij het in staat van verdediging brengen van het fort zouden worden verwijderd om de fortgracht te kunnen

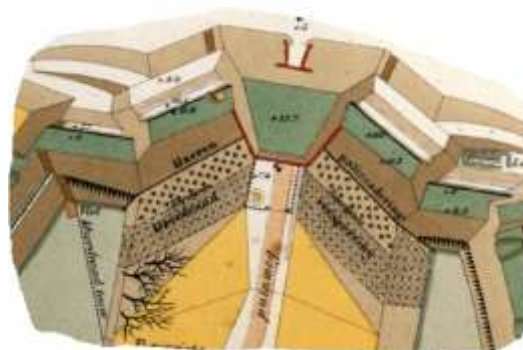
verbreden en de toegang voor de vijand te bemoeilijken. De beide groundbanketten waren in vreedstijd in gebruik als groentetuin voor de gelegerde manschappen. In de nieuwe situatie kan deze tuinfunctie worden teruggebracht voor het telen van streekproducten voor een te vestigen restaurant op het fort.

De limietpalen van de voormalige militaire grens van het fort zijn nagenoeg allemaal verdwenen. Inmiddels zijn tien van deze palen weer teruggevonden en in depot geplaatst. Het is de wens om deze limietpalen op een nader te bepalen en herkenbare plaats terug te brengen, zodat ook dit deel van het historische verhaal weer kan worden verteld.

Fortwal

Opvallend is het verschil tussen de noord- en de zuidwal; de zuidwal - tevens primaire waterkering - heeft ronde vormen, terwijl de binnendijkse noordwal meer gekante vormen laat zien. Het fort is ook duidelijk gericht op het oosten; het heeft een duidelijke voor- en achterkant. Het historisch militair profiel van de aarden wal, met traversen, borstweringen en geschutsemplacementen is nagenoeg geheel verdwenen. Dit doet sterke afbreuk aan de kwaliteit van het fort als geheel. Tevens ontbreken delen van de fortwal aan weerszijden van het poortgebouw. In het verleden is de wal hier verwijderd om wegen aan weerszijden van de poort naar het plein aan te leggen. Dit is - cultuurhistorisch en ruimtelijk - echter een knelpunt, want hierdoor komt het poortgebouw 'los' in de ruimte te liggen en is het niet langer de logische entree tot het fort. En juist dit poortgebouw is één van de unieke kenmerken

van het fort. Honswijk is het enige fort in de Waterlinie met een poortgebouw.

De verdwenen fortwal aan weerszijden van het poortgebouw vormt een groot ruimtelijk en cultuurhistorisch minpunt. Op basis van de visie dient bij de fortontwikkeling van het fortterrein de wal weer gedicht te worden volgens het oorspronkelijke profiel. De poort dient weer de publieksentree te worden. De entree voor auto's (bevoorrading, hulpdiensten) dient als één enkele, zo smal mogelijke coupure in de wal vormgegeven te worden, ten noorden van het poortgebouw.

Hoofduitgangspunt t.a.v. de aanwezige beplanting op de fortwallen is dat bomen (enigszins) worden opgekroond, historische beplanting (meidoornhagen en knotwilgen) wordt teruggebracht en overige onderbegroeiing zoveel mogelijk wordt

verwijderd, voor zover deze niet van belang is voor het behoud van de vleermuisfunctie van de plek.

Over de hele fortwal dient een wandelpad te worden aangelegd, zodat een 'rondje fort' kan worden gemaakt en begin- en eindpunt samenvallen.

Het is de wens om rust- en uitkijkpunten op te nemen in de wandelroute. De uitkijkpunten vooral situeren in/bij de traversen en geschutsemplacementen met uitkijk op het open landschap en daarin aanwezige kenmerkende punten.

De historische contour van het fort moet op basis van de visie van de Fortwerkers blijven bestaan en de herkenbaarheid moet worden versterkt. Omwille van de herkenbaarheid van de verdedigingsfunctie is het wenselijk om

(minimaal een deel van) de fortwal aan de oostzijde terug te brengen in de staat waarin deze zich in 1885 bevond, dus met herstel van traversen, borstweringen en geschutsemplacementen en inspectie pad buitenom (zie uitsnede tekening). Voor de fortwal aan de buitendijkse

zijde is de situatie van ca. 1920 bepalend toen de wal zijn verdedigingsfunctie met geschutspostelplaatsen verloor en de functie van hoofdwaterkering bepalend werd voor de vormgeving. Nagegaan moet worden in hoeverre de monumentale bomen op en in de waterkering ook in de toekomst kunnen worden gehandhaafd. Met het onderscheid in binnen- en buitendijkse wal kunnen twee tijdslagen herkenbaar worden gemaakt, zonder dat de aanwezige waterkerende functie in gevaar komt. De wal en de gracht dienen een 'cultureel' uitstraling te houden door frequent beheer.

Infrastructuur & terreplein

Het terreplein van het Fort bij Honswijk heeft een belangrijke verbindende functie. Door de decentrale ligging van de toren kenmerkt het fort zich door een grote buitenruimte met enkele markante gebouwen in de bastions en centraal. Met de sloop van het merendeel van de gebouwen zonder monumentale status is logica en samenhang uit de periode van rond 1885 teruggebracht. Hierdoor kan een ruim en open terreplein met goed zichtbare verbindingen naar de bastions worden gecreëerd. Dit is voor de toekomstige inrichting van groot belang. De nu aanwezige (onder-)begroeiing verhindert dit echter en dient daarom te worden verwijderd.

Aan de zuidwestzijde van het plein ligt een niet van oorsprong aanwezige opgang van het plein naar de fortwal, met een bakstenen trap van na de Tweede WO als entree naar een daar aanwezige kantine. Veel van de oorspronkelijke verharding van het plein is verdwenen. Het plein is in de huidige situatie te bereiken via de poort en de twee wegen aan weerszijden van het poortgebouw.

Om het plein weer goed te kunnen ontwikkelen, dient gebouw O te worden verwijderd.

Het poortgebouw, dat in 2018 is gerestaureerd, dient weer de logische hoofdentree voor het wandelende en fietsende publiek te worden. Het poortgebouw moet worden geïntegreerd in de te reconstrueren fortwal (zie bovenstaand).

In de loop van de tijd zijn door diverse grond- en sloopwerken verstoringen opgetreden in de hemelwaterafvoer rond gebouwen en op het terreplein. Ook de overige ondergrondse infrastructuur is gedateerd en van matige kwaliteit. Het bestaande waterafvoersysteem dient op bruikbaarheid te worden gecontroleerd en waar nodig te worden aangepast. Dit betreft ook de hoofdafvoer van het fort, die vroeger in de sluiscolk van de inlaatsluis uitkwam. Deze is sinds de laatste

dijkverzwaring van 1985 onderbroken. Eventuele aanpassingen dienen plaats te vinden conform de nieuwste inzichten van het 'langer vasthouden van water in de bodem'.

Het terreplein zal zoveel mogelijk voor het brede publiek toegankelijk en beleefbaar zijn. Het is denkbaar dat op het fort beperkte delen van de buitenruimte worden afgezonderd van de openbaarheid wanneer de nieuwe functie hiermee onverenigbaar is. Dit wordt dan als het ware een privétuin bij een gebouw. Dit mag echter de toegankelijkheid en/of beleefbaarheid van het terreplein als geheel niet belemmeren.

Het terreplein is cruciaal voor de gewenste samenhang tussen de verschillende onderdelen van het grote forteiland. Vandaar de wens om een ruim, open en aaneengesloten terreplein te creëren als heldere verbinding met de vier bastions. Daarnaast is dit plein ook uitermate geschikt voor allerlei evenementen en activiteiten.

Eén van de karakteristieke gebouwen op het terreplein is de fortwachterswoning. Het in samenhang ontwerpen van terreplein en voortuin van de woning verhoogt de ruimtelijke en cultuurhistorische kwaliteit en is daarmee een wens bij de uitwerking van het

plan. Dit kan echter pas gebeuren nadat de huidige huurder is verhuisd. Tot die tijd maakt de tuin van de fortwachterswoning geen onderdeel uit van het erfpachtcontract.

Zichtlijnen

Het behoud en de creatie van zichtlijnen op en rond het fort zorgt ervoor dat de essentiële waarden van het fort ervaren kunnen worden. Zichtlijnen versterken de ruimtelijke samenhang op het fort en maken de relatie van het fort met het landschap beleefbaar. Het poortgebouw is uniek in de Waterlinie. De eerste aanblik vanaf de dijk dient in volle glorie dit karakteristieke gebouw te zijn, vrij van gebouwen en beplanting. Consequentie hiervan is dat er in de directe omgeving niet gebouwd kan/mag worden.

Het is van belang voor de beleving en samenhang op het fort dat er op het terreplein zichtlijnen ontstaan. Bij binnenkomst door de poort komt de bezoeker in de 'gang' tussen het poortgebouw en bomvrij magazijn H. In zuidelijke richting kijkend moet er in volle glorie vrij zicht zijn op de historische kern van het fort, de toren en de contrescarp met hogerop de wal een remise en ten westen ervan de fortwachterswoning en het zuidwestbastion.

Inrichtingsmaatregelen op het plein dienen hier met de grootst mogelijke zorg te worden genomen om deze kernkwaliteit niet te verstoren. In noordelijke richting kijkend is het visueel contact tussen het plein en de twee noordelijke bastions cruciaal. Achter het bomvrije magazijn H dient er doorzicht te zijn tussen het noordelijk en zuidelijk deel van het terreplein en recht vooruit op de herstelde fortwal.

Vanaf de aan te leggen fortwalroute moet er uitzicht zijn over de omgeving, want fort en landschap (inundatiegebied, Lekdijk en Lek) zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarbij is het van essentieel belang om het toekomstig groenbeheer af te stemmen op het gewenste uitzicht.

Bestaande gebouwen

Op het fort stond tot voor kort een groot aantal gebouwen. Deze gebouwen zijn op cultuurhistorische waarde beoordeeld in de CHER (Cultuur Historische Effect Rapportage). Die beoordeling is vertaald in een advies per gebouw - behoud en herstel, te verwijderen of keuzevrijheid stichting. Monumentale gebouwen, zeldzame gebouwen of beeldbepalende gebouwen moeten volgens het advies behouden blijven

en/of worden hersteld. Gebouwen buiten deze categorie welke storend zijn voor de ruimtelijke kwaliteit moeten worden verwijderd. En bij gebouwen buiten de behoud categorie welke niet storend zijn voor de ruimtelijke kwaliteit is het aan de initiatiefnemer om een keuze te maken, afhankelijk van de beoogde functie. Met uitzondering van de gebouwen O en V is het advies ten aanzien van slopen inmiddels opgevolgd. Gebouw O dient, zoals eerder aangeven, alsnog te worden gesloopt. Dat geldt ook de aanbouw aan gebouw T, die niet oorspronkelijk is. De gebouwen met een keuzevrijheid voor wel of niet slopen zijn nog aanwezig. Voor de verschillende gebouwen geldt op basis van de actuele stand van zaken een ontwikkelingsperspectief, zoals weergegeven op de volgende pagina.

Voor de "bomvrije" gebouwen geldt als wens dat de gronddekking waar nodig wordt aangevuld en geprofileerd naar de situatie van 1885. Daarnaast zijn voor de te handhaven gebouwen de volgende wensen geformuleerd:

Nummer	Omschrijving	Ontwikkelingsperspectief
A	Poortgebouw	Gerestaureerd –geen werkzaamheden nodig
B	Werkplaats	Keuze: a) behoud door ontwikkeling of b) sloop/vervangende nieuwbouw
B1	Kokerschietbaan	Behoud door ontwikkeling
C	Remise	Behoud door ontwikkeling
D	Remise	Behoud door ontwikkeling
E	Remise	Behoud door ontwikkeling
F/M	Remise / Flankbatterij	Behoud door ontwikkeling
G	Remise (+ munitieopslag + poterne)	Conservering
H	Bomvrij magazijn	Behoud door ontwikkeling
I	Bomvrije geschutstoren	Conservering + versterking vleermuisfunctie
K	Contrescarpgalerij	Behoud door ontwikkeling
O	Garage/kantoor	Sloop
P	Officiersmess	Behoud door ontwikkeling (eventueel: sloop + identieke herbouw)
T	Fortwachterswoning	Behoud door ontwikkeling (met sloop van aanbouw)
V	Munitiewerkplaats	Sloop

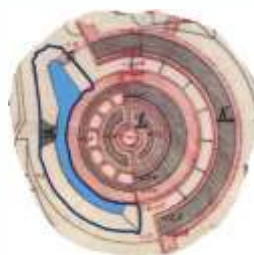

Bomvrije geschutstoren

De toren is het oudste gebouw op het fortterrein en is van binnen omgeven door een mysterieuze sfeer. Het is niet voor niets dat de open halve binnencirkel door de bijzondere lichtinval het 'Straatje van Vermeer' is gaan heten. Ook de goed bewaard gebleven elementen van het gebruik van de toren direct na realisatie dragen bij aan deze sfeer, evenals de in de toren verblijvende vleermuizen. Om deze bijzondere sfeer te behouden, en waar mogelijk te versterken, geldt voor de toren de wens om uit te gaan van het conserveren van het gebouw alleen waar dat nodig is en geen grootschalig restauratiewerk uit te voeren.

Dit geldt ook voor de aanwezige muurschilderingen.

Voor het inzichtelijk maken van de historische ontwikkeling geldt zowel voor de binnen- als buitenzijde van de toren het jaar 1885 als referentie. De toren is echter niet gebouwd in 1885 maar in 1848. In 1885 is alleen de bovenste verdieping verwijderd. Om nu ook

de ontwikkeling van de toren vanaf 1848 inzichtelijk te maken is er de (sterke) wens om de torengracht gedeeltelijk (zie figuur) terug te brengen, inclusief de ophaalbrug zoals in die tijd nog aanwezig was. De

voorzieningen voor de ophaalbrug in de kelder zijn nog aanwezig en daarvan kan dus gebruik worden gemaakt.

Contrescarpgalerij

De contrescarpgalerij dient te worden behouden en indien nodig te worden gerestaureerd op basis van de gewenste

ontwikkelingen en toekomstige functies van het gebouw conform het gestelde in paragraaf 4.1. Voor de binnenzijde wordt de 'knip' voor wat betreft de tijdlagen gelegd bij lokaal 11. Het gebruik zal mede afhangen van het toekomstige ontwikkelingsconcept. Uitzondering vormt hierop de ruimte die in verbinding staat met de poterne. Voor deze ruimte, inclusief de poterne geldt het uitgangspunt conservatie.

Poterne

Vanuit de contrescarp loopt een zeer markante T-vormige doorgang; de poterne, een onderaardse gang, die de verbinding vormde tussen de contrescarpgalerij, de inundatiesluis en de munitieopslagplaats. De poterne is nog in redelijk goede staat, maar de

toegang tot de frontmuur aan de buitenzijde van de wal is in het verleden dichtgezet. Ook is aan het eind van de poterne nog een houten gassluis (in vervallen staat)

aanwezig. Voor de poterne wordt ingezet op conserveren en, alleen als het niet anders kan, plaatselijk restaureren. Ook hier geldt 1885 als referentiejaar voor herstel van de

oorspronkelijke situatie. Voor een maximale beleving van de functie van de poterne is het nodig dat de achteruitgang weer open wordt gemaakt en de frontmuur voor de sluis wordt hersteld. De tocht door de poterne is een unieke beleving temeer omdat hij ook leidt naar een kleine munitiewerk- en opslagplaats met een trap naar de bovenliggende remise G. Aangekomen in deze remise ontvouwt zich een prachtig uitzicht over de Lek met de mogelijkheid om in de toekomst het wandelpad op de fortwal te betreden. De gassluis aan het einde van de poterne bevindt zich in zeer slechte staat. Het is daarom een wens om deze vanuit zijn unieke karakter te restaureren.

Remise G

Remise G dient in de huidige hoedanigheid (is tevens de situatie van de bouw in 1878) te worden behouden in aansluiting op de onderliggende munitieopslagplaats conform het gestelde in paragraaf 4.1. Daarbij is er de wens om de handtakellift te herstellen om het munitietransport vanuit de opslag richting de remise te kunnen laten zien, zoals dat vroeger gebeurde.

Overige remises

Voor de overige remises, het magazijn en de kokerschietbaan geldt 'behoud door

ontwikkeling' met als wens dat voor de dubbele kazemat M, gebouwd tegen de zuidzijde van remise F een aanpassing wordt gedaan. Deze kazemat M, gebouwd in 1889 bestaat uit brikbeton en diende voor een betere verdediging van de grote inlaatsluis. Veel later is een halfsteens voorzet wand tegen de brik betonnen wand geplaatst vanwege het loslaten van de pleisterlaag van het beton. Deze halfsteens wand dient op basis van de visie van de Fortwerkers verwijderd te worden om de muur weer in zijn oorspronkelijke staat terug te brengen.

Overige gebouwen

De overige gebouwen (officiersmess en werkplaats) en de grote munitiewerkplaats bestaan uit 'grote volumes' en bieden bij handhaving op basis van overwegingen uit de eerste tijdlaag ruimte voor nieuwe, eigentijdse functies. Conform bestaande wet- en regelgeving, zoals de Erfgoedwet, zijn bouwkundige ingrepen in magazijn H wellicht mogelijk mits deze niet leiden tot het 'vervreemden' van het gebouw. Voor de buitenzijde geldt 1885 als referentiejaar voor herstel.

Ruimte voor nieuwbouw

Om bij te kunnen dragen aan een duurzame toekomst voor het fort wordt

ontwikkelingsruimte geboden. Het is mogelijk om in het noordelijk deel van het fort één of enkele nieuwe gebouwen te realiseren. Dit lijkt vooral mogelijk indien wordt besloten de nu nog aanwezige werkplaats te slopen. In het zuidelijk deel bestaan na de sloop van gebouw O ook bouw mogelijkheden, maar daar staat respect voor de historische kern van het fort voorop.

Terugbrengen genieloods(en)

Bij de realisatie van de remises in 1881-1885 zijn op het terrein ook twee houten artillerieloodsen gebouwd voor stalling en onderhoud van kanonnen in vreedstijd en voor het gebruik als onderkomen voor manschappen bij mobilisatie. Het is op basis van de opgestelde visie mogelijk om (op dezelfde locatie) één of beide houten gebouwen (eventueel in eigentijdse vorm) weer terug te bouwen en om deze een aangepaste eigentijdse functie te geven.

Realisatie eigentijdse nieuwbouw

Op bijgevoegde kaart zijn de contouren ingetekend waarbinnen eventuele nieuwbouw plaats kan vinden. Binnen deze contouren dienen de weergegeven zichtlijnen gerespecteerd te worden omwille van het zicht op en de samenhang van het historisch ensemble. Er wordt in principe niet van

uitgegaan dat nieuwbouw wordt toegevoegd aan historische gebouwen (aanbouw).

Karakter

De verdedigingswerken van de NHW hebben een aantal sterke eenduidige vormkenmerken. Deze vormkenmerken dragen bij aan de herkenbaarheid van de linie als geheel en zullen behouden moeten blijven. Daarnaast zijn de algemene kenmerken van de forten aangepast aan de lokale terreinomstandigheden. Ook deze lokale bijzonderheden moeten behouden blijven en benut worden bij de herontwikkeling.

De Nieuwe Hollandse Waterlinie werd voortdurend aangepast aan nieuwe militaire inzichten. Gebouwen werden toegevoegd en aangepast. Door de pragmatische manier van verbouwen en het militaire gebruik hebben de forten een robuuste, functionele en argeloze uitstraling. Belangrijk bij de vormgeving van nieuw-, ver- of aanbouw is dat dit aansluit bij de robuuste en utilitaire sfeer. Het ontwerp moet een grote mate van vanzelfsprekendheid uitstralen en zich voegen naar de omgeving. Dit kan worden bereikt door een doordachte vormkeuze met aandacht voor innovatieve toepassingen en door niet te streven naar nostalgische verwijzingen of historiserende versieringen

Replica's zijn ongewenst. Tevens zullen de gebouwen een bepaalde mate van tijdelijkheid en omkeerbaarheid moeten uitstralen. En het geheimzinnige, verborgen karakter moet als kernkwaliteit overeind blijven.

Passend in het karakter van de linie moeten eerlijke materialen en gedekte kleuren gebruikt worden. Denk hierbij aan hout, glas, steen, ijzer en grond. Beton is toegestaan, mits dit niet in het zicht komt. Door het gebruik van gedempte, terughoudende (materiaaleigen) kleuren blijven gebouwen en groene ruimte met elkaar in harmonie en wordt het evenwichtige karakter van het fort niet verstoord.

Het is van belang om alle eigentijdse toevoegingen in één samenhangende stijl te ontwerpen, zodat ook de tijdlaag van de 21ste eeuw zichtbaar is op het fort.

Het Fort bij Honswijk kent tal van karakteristieke details. Bouwkundige details in en aan de historische gebouwen, maar ook het monument ten zuiden van het poortgebouw en een aantal muurtekeningen van direct na de Tweede Wereldoorlog. Bij het ontwerp van de nieuwe inrichting van het fort dient aandacht te worden besteed

aan de mogelijkheden voor het toepassen van duurzame energie. Hierbij kan worden gedacht aan het gebruik van grondwater uit de bronzuigpomp in de toren voor consumptie, het hergebruik van gefiltreerd regenwater uit de regenwaterkelders van de contrescarpgalerij en de toren voor bijvoorbeeld spoelwater, het 'uit het zicht' toepassen van zonnepanelen bovenop bomvrije geschutstoren en contrescarp en aan het toepassen van bodemwarmtesystemen.

In bijlage E is een tekening opgenomen, waarin het gewenste eindbeeld schetsmatig is weergegeven.

5.4 ECOLOGIE

Vleermuizen

Eén van de kernwaarden van het fort is de vleermuispopulatie in en om de bomvrije geschutstoren. Uitgangspunt voor de herontwikkeling is het handhaven van de aanwezige gunstige habitat voor de vleermuis in de toren. Voor sommige vleermuissoorten is de populatie zelfs belangrijk voor de gunstige staat van instandhouding op nationaal niveau. Dit heeft als consequentie dat de primaire functie van de bomvrije geschutstoren de huisvesting van vleermuizen betreft.

Het betekent dat bij noodzakelijke conserveringswerkzaamheden steeds weer beoordeeld dient te worden of deze werkzaamheden negatieve consequenties hebben voor de aanwezige vleermuispopulatie en zo ja, hoe deze negatieve consequenties kunnen worden geëlimineerd. Ook bij het nadenken over (beperkte) activiteiten in de toren is het niet-verstoren van de vleermuis te allen tijde het uitgangspunt.

De vleermuizen maken niet alleen gebruik van de bomvrije geschutstoren maar ook van de directe omgeving ervan. Die omgeving is een belangrijk jaag- en foerageergebied. Twee dingen zijn daarbij vooral belangrijk: voldoende beschutting en duisternis. Bij de herontwikkeling dient steeds weer te worden beoordeeld of er voldoende beschutting is op de daarvoor belangrijke plekken rond de toren. Het is de bedoeling om zoveel mogelijk onderbegroeiing weg te halen. Dit zal echter pas kunnen gebeuren op het moment dat is aangetoond dat de betreffende begroeiing niet van belang is voor de vleermuispopulatie op Honswijk. Verder dient de aanwezige verlichting te worden vervangen door vleermuisvriendelijke verlichting en dient in z'n algemeenheid zo min mogelijk verlichting te blijven branden in de nacht. Omdat sociale veiligheid en

inbraakveiligheid ook relevante thema's zijn, dient er bij voorkeur te worden gewerkt met verlichting die schakelt op bewegingsdetectie. Via bewegingsdetectie kan ook een laag niveau worden opgeplust naar een hoger lichtniveau.

Alle gebouwen behalve de bomvrije geschutstoren zijn voor de vleermuizen van ondergeschikt belang. Het wordt toegestaan om voor het gebruik van deze gebouwen ontheffingen op grond van de Wet Natuurbeheer aan te vragen, waarbij deze gebouwen ongeschikt worden gemaakt voor de vleermuis. Wel dienen de benodigde mitigerende en compenserende maatregelen te worden getroffen, bijvoorbeeld in de wal die aan weerszijden van het poortgebouw wordt aangebracht.

Voor de beoordeling van ingrepen op het fort met mogelijk negatieve consequenties voor de vleermuispopulatie dient gebruik te worden gemaakt van adviezen van de Zoogdiervereniging. Samen met de Zoogdiervereniging dient te worden bekeken welke activiteiten wél zijn toegestaan in de toren zonder dat dit negatieve consequenties voor de vleermuispopulatie heeft. Dit kan op ruimteniveau, op activiteitniveau en/of op seizoen niveau.

Overige flora en fauna

Door bureau De Groene Ruimte is in de periode 1 oktober 2016 – 30 september 2017 een jaarrond ecologisch onderzoek uitgevoerd naar de aanwezigheid van flora en fauna op het fort. Uitkomst van het onderzoek is dat er behalve de vleermuis geen essentiële ecologische waarden aanwezig zijn. Voor alle aanwezige soorten geldt uiteraard de wettelijke zorgplicht (en dient indien nodig een ontheffing te worden aangevraagd), maar ze hebben geen wezenlijke consequenties voor de herontwikkeling van deze locatie.

Op het terrein van Fort Honswijk zijn ongeveer 250 bomen (met een stamdiameter > 200 mm) aanwezig. Uitgangspunt is dat deze bomen zoveel mogelijk gehandhaafd blijven, met daarbij de volgende uitzonderingen:

- bomen die verwijderd moeten worden om waardevollere bomen in de directe omgeving meer ruimte te geven;
- bomen die moeten verdwijnen om de wal aan weerszijden van het poortgebouw weer te kunnen sluiten;
- bomen op de oostelijke fortwal waar de wens leeft om het profiel van de wal weer helemaal volgens het oude profiel te herstellen om zo op die plek het zicht op

het oorspronkelijke inundatieveld weer te krijgen.

Wat betreft de aanwezige onderbegroeiing bestaat de wens om deze langs de binnendijkse gracht zoveel mogelijk te verwijderen en te vervangen door de oorspronkelijke historische militaire beplanting van meidoornhagen en knotwilgen. Er vindt de komende tijd nog onderzoek plaats naar de historische opzet hiervan. Het gaat hier dus nadrukkelijk om inheemse, streekeigen beplanting. Langs de buitendijkse gracht handhaven we de bestaande begroeiing zoveel mogelijk omwille van de vleermuisfunctie.

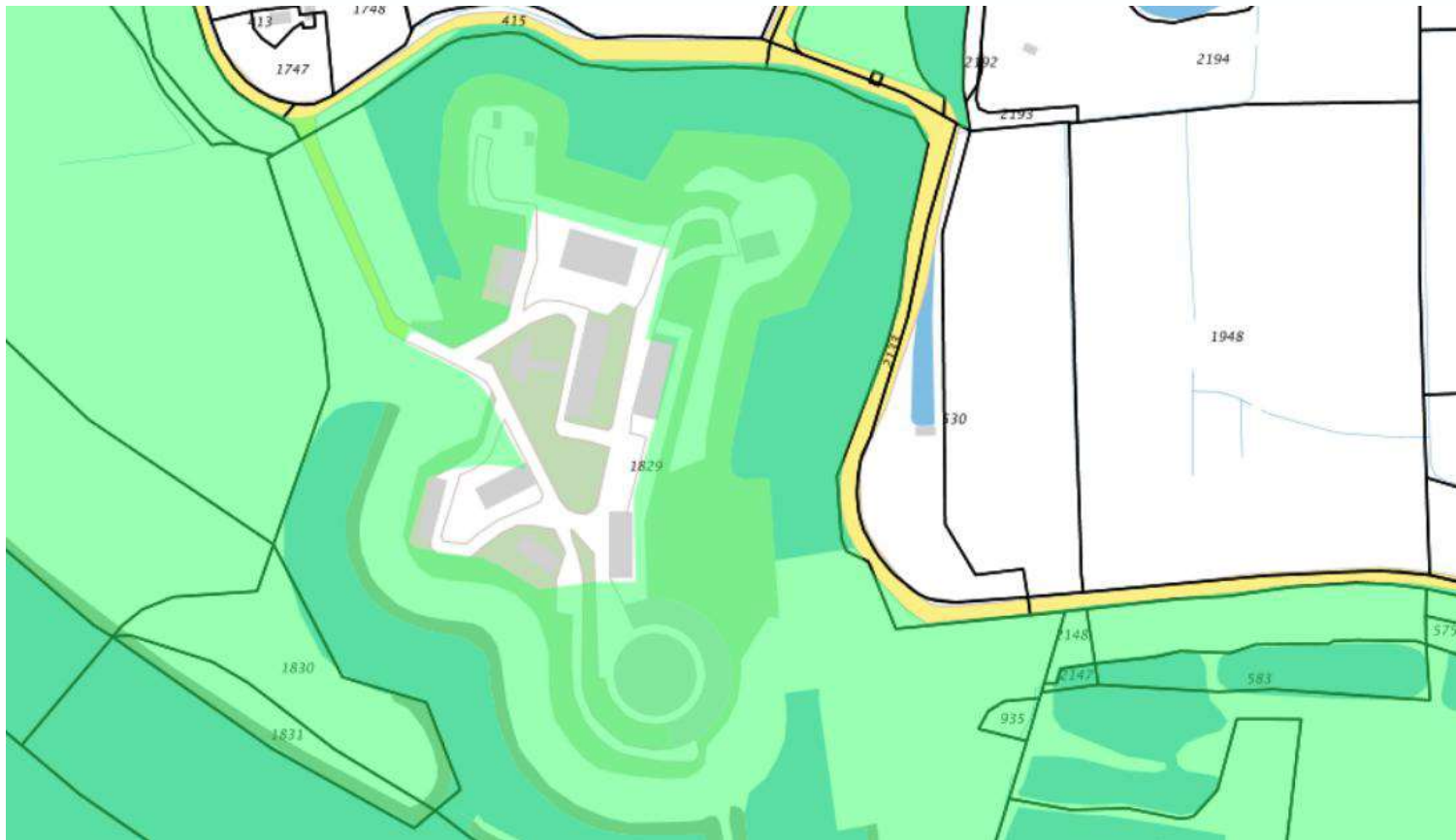
Wat wel een rol speelt is het feit dat de buitenrand van het fortterrein onderdeel uitmaakt van het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Het Natuurnetwerk Nederland is het Nederlands netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden. Het netwerk moet natuurgebieden beter verbinden met elkaar en met het omringende agrarisch gebied. In het NNN liggen onder andere bestaande natuurgebieden en alle Natura 2000- gebieden.

Het NNN is op provinciaal niveau uitgewerkt en middels ruimtelijke nota's en

verordeningen voorzien van juridische doorwerking. In sommige provincies bestaan er naast het NNN ook nog andere groene zones die een zekere mate van bescherming genieten.

De begrenzing van het NNN-gebied is in groen weergegeven op onderstaande kaart op de volgende pagina.

Voor het NNN-gebied geldt een nee-tenzij-beleid. Voor eventuele activiteiten en/of ingrepen is toestemming van het bevoegd gezag nodig. Dat is de provincie Utrecht.

6. EISEN EN WENSEN VANUIT DE OMGEVING

6.1 ALGEMEEN

Het Eiland van Schalkwijk heeft veel kwaliteiten die door de gemeente Houten en haar bewoners worden gekoesterd. Ze zijn vooral samen te vatten in de begrippen 'rust' en 'ruimte'.

Een grootschalige (her-)ontwikkeling van Fort Honswijk kan daarmee op gespannen voet komen te staan. Het is daarom zaak om maatwerk te leveren bij de voorliggende herontwikkelopgave.

De gemeente Houten heeft de Structuurvisie Eiland van Schalkwijk opgesteld in 2011 (<https://www.houten.nl/burgers/wonen-en-leefomgeving/ruimtelijke-plannen/structuurvisies/vastgestelde-structuurvisie-eiland-van-schalkwijk/>).

Deze visie is nog steeds actueel en geeft het ontwikkelperspectief voor het hele eiland weer.

Voor de omgeving is het heel belangrijk dat de herontwikkelopgave voor Honswijk past bij de maat en schaal van het eiland en dat daarbij rekening wordt gehouden met andere ontwikkelingen op het eiland, zoals de verdere ontwikkeling van recreatiegebied 't Waal, de ontwikkeling van andere fortlocaties

zoals Werk a/d Waalse Wetering en de uitvoering van het project Sterke Lekdijk. Al deze ontwikkelingen hebben een effect op de voor de omgeving relevante thema's Sociaal-maatschappelijk verbinding, Mobiliteit, Geluid en Licht.

In de paragrafen hieronder zijn voor deze thema's concrete eisen en randvoorwaarden geformuleerd.

Naast de realisatie van deze maatregelen is in de toekomst 'handhaving' ook een belangrijke activiteit voor de gemeente Houten. Bewoners maken zich daar in de huidige situatie ook steeds weer zorgen over.

6.2 SOCIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VERBINDING

Het fort ligt in een bepaalde omgeving; aan drie zijden het Eiland van Schalkwijk en aan de zuidzijde de Lek met aan de overzijde het dorp Everdingen. Aan de westkant wordt bovendien het recreatiegebied 't Waal verder ontwikkeld. Het plan voor de toekomst van Fort Honswijk dient duidelijk inzicht te geven in de manier waarop de opsteller zich hiervan bewust is en hiermee rekening houdt.

Het is een nadrukkelijke wens dat het plan (meer)waarde heeft voor bewoners en bedrijven uit de directe omgeving. Dat kan op allerlei manieren. Wij hechten belang aan actieve samenwerking met lokale en regionale ondernemers in de ontwikkelings- en gebruiksfase van het fort, aan educatieve programma's voor de basisscholen op het eiland, aan werkgelegenheid voor de lokale bevolking of aan inzet van mensen met een beperking tot de arbeidsmarkt. Niets is mooier dan dat de omgeving deze plek min of meer adopteert en zich er blijvend mee verbonden voelt.

6.3 MOBILITEIT

Algemeen

De op het Eiland van Schalkwijk aanwezige infrastructuur heeft een beperkte capaciteit. Voor de herontwikkeling van Fort Honswijk is daarom het uitgangspunt geformuleerd: hoe minder gemotoriseerd verkeer, hoe beter. De nadruk wordt gelegd op duurzame vormen van mobiliteit: de fiets en het openbaar vervoer. Vooral de fiets wordt maximaal gestimuleerd, passend bij het imago van Houten als fietsstad.

Autoverkeer

Het aantal gemotoriseerde voertuigbewegingen van/naar Fort Honswijk wordt in normale situaties (dus exclusief de evenementen, zoals genoemd in par. 4.4) gemaximeerd op 250 per dag, waarbij één bezoek aan Honswijk voor twee ritten geldt; een heenrit en een terugrit. Dit getal is een harde randvoorwaarde voor de herontwikkeling, geldt als dagmaximum en mag niet worden gemiddeld over een bepaalde periode. Het aantal van 250 is een significante verlaging ten opzichte van het uitgangspunt in de mobiliteitsvisie (400), als uitkomst van het participatieproces.

Parkeerterrein

Recentelijk is door de gemeente Houten aan de oostzijde van het fortterrein nieuwe parkeerruimte gerealiseerd voor 120 auto's en 3 bussen. Dit terrein is bedoeld voor de combinatie van Lunet a/d Snel en Fort Honswijk. Uitgangspunt voor de herontwikkeling van Honswijk is dat dit parkeerterrein voldoende is voor normale situaties en dat alleen bij evenementen een tijdelijke oplossing (bijvoorbeeld in een nabijgelegen weiland) wordt gecreëerd. Het parkeerterrein zal binnenkort nog landschappelijk te worden ingepast. Een plan hiervoor is ondertussen goedgekeurd.

Fietsenstalling

Recent is op de kade van de munitiehaven een fietsenstalling voor circa 80 fietsen gemaakt. Of de capaciteit van deze voorzieningen voldoende is voor de toekomst hangt af van de nieuwe functie van het fort. Het is toegestaan om stallingsmogelijkheden voor fietsen toe te voegen. Dat kan zowel aanvullend op de kade maar mag ook op elders op het terrein. Daarbij gelden voor de fietsenstalling dezelfde eisen qua contouren als voor nieuwe bebouwing.

Vervoer over water – gebruik aanwezige haven

Er is bij het fort al een haven aanwezig. De ligging aan de Lek is een belangrijk onderdeel van de identiteit van Honswijk, ondanks dat de munitiehaven pas in de jaren '70 van de vorige eeuw is aangelegd. De stichting Fort Honswijk krijgt het exclusief gebruik van deze havenfaciliteiten, met uitzondering van de reeds genoemde stichting Uiterwaarde voor het afmeren van de Liniepont en eventuele toekomstige exploitanten van OV-diensten, zoals een Waterbus op de Lek. Het afmeren van waterbussen, watertaxi's en/of veerponten in de haven wordt toegestaan. Ook is het toegestaan om in de haven een aanlegsteiger te realiseren voor kortdurend bezoek door passerende

waterrecreanten. Het gaat daarbij om een voorziening van beperkte omvang zonder verdere havenfaciliteiten. Het tijdvenster voor het gebruik van de aanwezige haven betreft de periode tussen 8.00 en 22.00 uur; het is niet toegestaan om in de haven te overnachten en/of de haven te gebruiken als vertrekpunt van waterrecreatie zoals waterscooters etc.

Verder mag de haven niet gebruikt worden als vaste ligplaats voor riviercruiseschepen.

6.4 GELUID

Ten aanzien van het thema 'Geluid' geldt het basisuitgangspunt dat het fort niet voor structurele geluidsoverlast naar de omgeving mag zorgen. Het betekent dat in reguliere situaties (dus met uitzondering van evenementen) er op het fort geen elektronisch versterkte muziek ten gehore mag worden gebracht in de open lucht.

Voor de geluidseisen die gesteld worden aan evenementen, wordt terugverwezen naar paragraaf 4.4. Daar wordt geluidsoverlast begrensd, zowel qua tijdsduur als qua volume.

Voor de bronsterkte van de op het fort aanwezige kanonnen geldt een maximum van 105 dB(A).

6.5 LICHT

Ten aanzien van het thema 'Licht' geldt het basisuitgangspunt dat niet meer verlicht wordt dan noodzakelijk is. Daarbij strijden wel enkele zaken met elkaar. Vanuit sociale veiligheid en inbraakpreventie is verlichting op het terrein van Honswijk gewenst. Vanuit ecologisch oogpunt (en dan vooral de vleermuizen) is verlichting juist ongewenst. Hier zal een zorgvuldige balans in gezocht en gevonden moeten worden.

Als verlichting nodig is, dan dient vleermuisvriendelijke verlichting te worden toegepast.

Verder dient gebruik gemaakt te worden van technische mogelijkheden om het lichtniveau te sturen met behulp van bewegingsdetectie. Er is steeds meer slimme techniek beschikbaar. Daarbij dient verlichting zo goed mogelijk gericht te worden, met zo min mogelijk lichtverstrooiing.

Buiten de fortwal mag geen verlichting worden toegepast, met uitzondering van de toegangsweg aan de voorzijde en het pad naar het parkeerterrein aan de achterzijde. Nieuwe armaturen dienen een klassieke uitstraling te hebben, zo goed mogelijk passend bij de historische verlichting die er

ooit stond of hing. Er mag geen lichtreclame worden toegepast. De aanlichting van gebouwen is ongewenst, met uitzondering van het poortgebouw dat op een subtiële manier mag worden aangelicht. Dit in plaats van andere (licht-)reclame-uitingen, die als ongewenst zijn bestempeld.

7. EISEN EN WENSEN VOOR HET PROCES

7.1 BEKNOPTE OMSCHRIJVING VERVOLGTRAJECT

Het voorliggende document is de uitkomst van een intensief participatieproces, waarbij in overleg met acht gebiedspartijen en/of belangengroeperingen is gewerkt aan heldere kaders en uitgangspunten. Het document wordt vastgesteld door de gemeenteraad van Houten en zal vervolgens dienen als input voor het vervolgtraject. Dit vervolgtraject ziet er als volgt uit:

Fase 1: Oprichten stichting Fort Honswijk & afsluiten erfpachtcontract.

Fase 2: Ontwikkelen tenderprocedure.

Fase 3: Zoeken bijpassende ondernemers.

Fase 4: Ontwerp.

Fase 5: Bestemmingsplan.

Fase 6: Realisatie.

Fase 7: Exploitatie.

Fase 1: Oprichten stichting Fort Honswijk & afsluiten erfpachtcontract

In deze fase is het vooral van belang om de juiste mensen te vinden; dit betreft zowel de leden van de raad van toezicht als de bestuurder. Een juiste bemensing is van groot belang voor het welslagen van de voorliggende herontwikkelopgave. De

Fortwerkers hebben in deze fase de rol om een passende voordracht te doen voor de bemensing van één van de RvT-zetels (participatieniveau: meebeslissen). Deze fase zal ongeveer 3 maanden in beslag nemen vanaf het gemeenteraadsbesluit.

Fase 2: Ontwikkelen tenderprocedure (met bijbehorende documenten)

Zoals in paragraaf 10.1 staat vermeld, hechten gemeente en Fortwerkers aan een openbare tenderprocedure om alle partijen met wie in het verleden is gesproken over de herontwikkeling van Fort Honswijk, gelijke kansen te geven én om de vijver met gegadigden zo groot mogelijk te maken. De stichting krijgt dan ook de opdracht mee om een openbare tenderprocedure voor te bereiden. Het betekent dat de nodige tenderdocumenten zullen moeten worden opgesteld. Deze stukken dienen van zodanige kwaliteit te zijn (inhoudelijk en juridisch) dat de risico's op het ontstaan van (faal-)kosten in de tenderprocedure ten gevolg van onjuist of onvolledige documenten tot een absoluut minimum worden beperkt.

De stichting zal in deze fase regelmatig overleggen met de Fortwerkers. De Fortwerkers hebben in deze fase een

adviserende rol ten opzichte van de stichting (participatieniveau: meedenken). Deze fase zal ongeveer 6 maanden in beslag nemen.

Fase 3: Zoeken bijpassende ondernemers

Nadat de stichting een goede set tenderdocumenten heeft geproduceerd, zal de tenderfase daadwerkelijk worden gestart en zorgvuldig worden doorlopen. Het proces dient in twee delen te worden opgeknipt: een selectiefase waarbij alle geïnteresseerden zich kunnen aanmelden door het indienen van een ontwikkelvisie. Op basis van deze visies kiest een selectiecommissie de 5 meest kansrijke ideeën uit. De geselecteerde partijen dienen vervolgens hun visie uit te werken in een concreet ondernemingsplan. Op basis van deze plannen wordt een winnende inschrijver geselecteerd. [Eventueel kunnen meerdere winnaars zijn als de stichting besluit om meerdere percelen naast elkaar te tenderen].

Fase 4: Ontwerp

Nadat passende ondernemers zijn aangehaakt, gaan stichting en ondernemers samen aan de slag met de uitwerking van een concreet plan. Het plan dient gedetailleerd te worden uitgewerkt, zowel ten aanzien van het concept als ten aanzien van uit voeren

werkzaamheden aan de gebouwen en het terrein. Op regelmatige momenten zullen zij een terugkoppeling geven naar de gemeente en naar de Fortwerkers. De Fortwerkers hebben in deze fase een adviserende rol (participatieniveau: meedenken). De ontwerpfase zal ongeveer 9 maanden in beslag nemen.

Fase 5: Bestemmingsplan

Het huidige bestemmingsplan geeft onvoldoende mogelijkheden voor de gewenste herontwikkeling. Daarom zal een nieuw bestemmingsplan voor deze plek worden opgesteld. Dit gebeurt op basis van het plan van de stichting. De Fortwerkers hebben in deze fase geen rol. De bestemmingsplanprocedure zal ongeveer een jaar in beslag nemen, exclusief eventuele beroepsprocedures. De gemeente Houten heeft daarbij op voorhand de bereidheid uitgesproken om tot wijziging van het bestemmingsplan te komen. Overigens komen de kosten voor het opstellen van het nieuwe bestemmingsplan voor rekening van de stichting.

Fase 6: Realisatie

Voor zover werkzaamheden en activiteiten passen binnen het huidige bestemmingsplan, kan er direct na vaststelling van het Ontwerp

worden gestart met de realisatie. Voor andere onderdelen, die niet passen binnen het vigerende bestemmingsplan, zal moeten worden gewacht tot na de vaststelling van het nieuwe bestemmingsplan. De realisatiefase zal ongetwijfeld getrupt c.q. fasegewijs worden uitgevoerd en kan zomaar 5 – 10 jaar in beslag nemen, ook afhankelijk van de ontvangst van eventuele subsidies en bijdragen van fondsen. Uitgangspunt in het erfpachtcontract tussen gemeente en stichting wordt dat de totale herontwikkeling van Fort Honswijk uiterlijk 10 jaar na ondertekening van de erfpachtovereenkomst geheel is afgerond.

Fase 7: Exploitatie

Vanaf het moment dat de erfpachtovereenkomst is afgesloten, is de stichting verantwoordelijk voor de exploitatie van het gehele fortterrein. In eerste instantie gaat het om een kleine exploitatie, gebaseerd op de huidige tijdelijke invulling. Langzaam maar zeker zal de exploitatie gaan groeien en komt er meer zicht op de realisatie van de plannen, resulterend in een cashflowpositieve exploitatie. De exploitatiefase loopt vervolgens door tot het eind van de overeengekomen erfpachtperiode.

NB. Als zich tussentijds kansen voordoen voor het verkrijgen van subsidies of fondsbijdragen, waarbij de voorwaarden een aanpassing van het proces vereisen, zal dit per keer worden overwogen. Een subsidiemogelijkheid voor consolidatie of restauratie van rijksmonumentale gebouwen kan bijvoorbeeld prima in 2019 worden benut, ook als dat uitvoering van werkzaamheden in 2020 vereist.

7.2 INSCHAKELING PROFESSIONALS

Deze bijzondere locatie vereist de inzet van professionals bij het ontwerp en de realisatie van de plannen. Voor de gemeente Houten is het van essentieel belang dat er met een deskundig team wordt gewerkt aan een succesvolle herontwikkeling van deze belangrijke locatie in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Dat varieert van de Zoogdiervereniging (voor vleermuis gerelateerde adviezen) tot een deskundige restauratiearchitect (voor de voorbereiding van conserverings- en restauratiewerkzaamheden). Bij de in te dienen plannen dient de stichting naar de gemeente aan te geven welke professionals zullen worden ingeschakeld.

7.3 ZORGVULDIG PARTICIPATIEPROCES

De fortwerkers blijven betrokken, maar hun rol verandert mee met het proces.

Het participatieve proces zoals is ingezet met de Fortwerkers, krijgt een vervolg.

In paragraaf 7.1 is per fase steeds aangegeven hoe dat vorm krijgt c.q. op welk niveau dat

gebeurt. Als schrijvers van deze Nota van Uitgangspunten, stellen de Fortwerkers zich in het vervolg op als bewakers van hetgeen beschreven is. Daarnaast zijn zij, als kennishouders én als vertegenwoordigers van de diverse belangen en achterbannen- een relevant klankbord voor de stichting.

De mate waarin de Fortwerkers invloed uitoefenen, verschilt per fase waarin het ontwikkelproces zich bevindt. De navolgende tabel geeft, samenvattend, voor elke fase de rol en de bijdrage van de Fortwerkers weer.

Fase	Participatieniveau	Toelichting
Oprichten stichting & afsluiten erfpachtcontract	Meebeslissen*	De Fortwerkers mogen een bindende voordracht doen voor één van de leden van de Raad van Toezicht voor de op te richten Stichting Fort Honswijk.
Ontwikkelen tenderdocumenten	Meeweten***	Het gaat hier om het schrijven van juridische documenten. Dit proces leent zich niet voor participatie.
Zoeken bijpassende ondernemers	Meeweten***	Het gaat hier om het sluiten van zakelijke deals tussen stichting en commerciële partijen. Dit proces leent zich niet voor participatie.
Ontwerp	Meedenken**	De Fortwerkers komen op regelmatige basis (6 tot 8-wekelijks) samen en wordt door de stichting geïnformeerd over voortgang, dilemma's en keuzes ten aanzien van de beschreven eisen en wensen. de afspraken zoals beschreven in de Nota van Uitgangspunten.
Bestemmingsplan	Meeweten***	Een bestemmingsplan bedoelt vast te leggen wat in eerdere fasen is afgesproken. Het is daarmee geen fase die participatie vraagt.
Realisatie	Meeweten***	De Fortwerkers komen op regelmatige basis (1x per 3 maanden) samen en wordt door de stichting geïnformeerd over voortgang van de werkzaamheden. De participatiegroep bewaakt de afspraken zoals beschreven in de Nota van Uitgangspunten.
Exploitatie	-	De Fortwerkers hebben geen rol (meer) t.a.v. de exploitatie.

* Meebeslissen: nemen binnen de gegeven kaders besluiten
** Meedenken: leveren bepaalde inhoudelijke inbreng en geven beargumenteerd advies
*** Meeweten: worden geïnformeerd over het proces en de resultaten.

De gemeente trekt zich na ondertekening erfpachtcontract terug als Fortwerker
Zoals hierboven beschreven, zal de gemeente Houten het fort in erfpacht uitgeven aan de op te richten stichting Fort Honswijk. De stichting krijgt een competente raad van toezicht en bestuurder. De stichting heeft handelingsruimte nodig binnen de grenzen van de Nota van Uitgangspunten. Het is dan nuttig en nodig om als eigenaar zelf wat afstand te nemen, ook om in de toekomst, bij de nog te doorlopen bestemmingsplan-procedure, haar publiekrechtelijke rol zuiver te kunnen invullen. Vanaf de uitgifte van het fort in erfpacht aan de stichting zal de gemeente daarom geen plek meer hebben in de participatiegroep. Zo kunnen de Fortwerkers hun rol, als bewakers van de eisen en wensen, zuiver vervullen.

De Fortwerkers vertegenwoordigen niet alle belangen. Een participatieplan is nodig.
Het doorzetten van een participatieve aanpak vraagt van de ondernemer meer dan het betrekken van de Fortwerkers alleen. De rol van de Fortwerkers is uiterst belangrijk, maar borgt nog niet de betrokkenheid van alle belanghebbenden (zoals bijvoorbeeld het Hoogheemraadschap of direct omwonenden)

en het bredere publiek (zoals bijvoorbeeld inwoners van Houten en Everdingen). Ook zij zullen op de juiste manier geïnformeerd en/of betrokken moeten worden. De ondernemer is (met advies van de gemeente Houten) verantwoordelijk voor het opstellen van een passend participatie- en communicatieplan. Bij het indienen van een plan voor de herontwikkeling van Fort Honswijk dient hij aan te geven hoe hij het participatieproces concreet zal vormgeven.

7.4 SAMENVATTEND OVERZICHT EISEN, WENSEN EN KANSEN

In bijlage F is een samenvattend overzicht van eisen, wensen en kansen vanuit de hoofdstukken 4 t/m 7 opgenomen. Voor de eisen geldt dat deze binnen een periode van 10 jaar na ondertekening van het erfpachtcontract volledig dienen te zijn gerealiseerd.

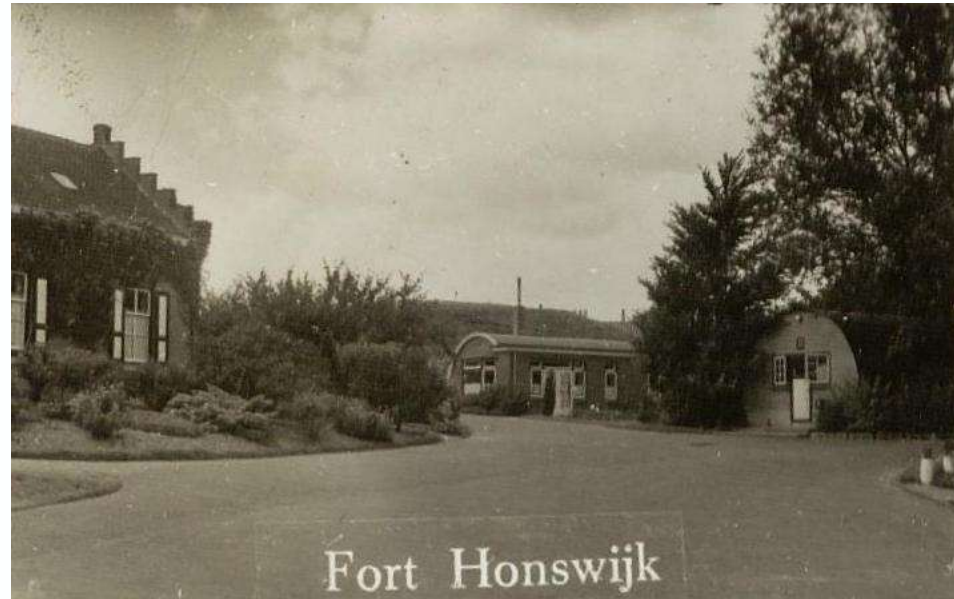
Het is daarbij aan de stichting om deze eisen en wensen zelf te realiseren of deze (gedeeltelijk) via de tenderdocumenten door te leggen naar de ondernemer(s). Bij de start van de tenderfase moet in ieder geval glashelder zijn wat de kaders voor de te selecteren ondernemer(s) zijn.

Deel 2

Omgevingsopgaven

Afzender: de Fortwerkers

8. OMGEVINGSOPGAVEN

De eisen, wensen en uitgangspunten, zoals deze in deel 1 van deze Nota van Uitgangspunten zijn geformuleerd, gelden voor alles wat er gebeurt op het fortterrein, al dan niet met uitstraling naar buiten. Ze worden in de toekomst één-op-één meegegeven aan de stichting als kader voor de herontwikkeling. Daarnaast zijn er in het proces van de afgelopen tijd door de Fortwerkers ook zaken geformuleerd die voor hen wel (zeer) relevant zijn maar die logischerwijs niet aan de stichting Honswijk meegegeven kunnen worden omdat ze aan de gemeente Houten geadresseerd zijn en betrekking hebben op locaties die buiten het fort liggen.

De Fortwerkers doen, als afzender van dit deel van het projectkader, een zwaar appèl op de gemeente Houten om deze omgevingsopgaven gelijktijdig met de herontwikkeling te realiseren.

8.1 MOBILITEITSVISIE

De infrastructuur op het Eiland van Schalkwijk is van beperkte afmetingen. De meeste wegen zijn smal en vrij liggende fietspaden ontbreken vrijwel geheel. In de huidige

situatie is de maximaal aanvaardbare intensiteit op de Lekdijk, gebaseerd op het zogenoemde bermschadecriterium, op sommige wegvakken al bereikt. De gemeenteraad heeft in 2017 de Mobiliteitsvisie 2017-2027 voor het Eiland van Schalkwijk vastgesteld. Dit is een nadere invulling van het thema Mobiliteit binnen de Structuurvisie. In deze visie zijn maatregelen opgenomen die er samen voor moeten zorgen dat de diverse voorzieningen op het Eiland van Schalkwijk duurzaam en passend ontsloten worden, waarbij (doorgaand) auto- en motorverkeer zo veel mogelijk onmogelijk wordt gemaakt of op z'n minst wordt ontmoedigd.

Belangrijkste maatregel uit de mobiliteitsvisie voor de ontwikkeling van Fort Honswijk is de aanpassing van het wegprofiel op de Lekdijk tussen de A27 en Fort Honswijk. In de mobiliteitsvisie krijgt de weg over de gehele lengte van dit dijkvak een vaste breedte van 5,40 m, inclusief goed gemarkeerde fietssuggestiestroken. In de huidige situatie varieert deze breedte en zijn er ook plekken waar de breedte slechts 4 meter is. Ook is een parkeerverbod op de Lekdijk voorzien.

Verder betekent het dat bezoekers van Fort Honswijk zo veel mogelijk met de fiets, via het water of met het OV naar Honswijk komen. Hiervoor zullen nog faciliteiten (zoals transferia, deelfietssystemen etc.) worden ontwikkeld.

Realisatie van deze visie (door de gemeente Houten) is voor de Fortwerkers een belangrijke voorwaarde voor ontwikkelingen op het Eiland van Schalkwijk in het algemeen en voor Fort Honswijk in het bijzonder.

Bovenop de maatregelen uit de Mobiliteitsvisie vragen de Fortwerkers aandacht voor het veranderende gebruik van (bijvoorbeeld) de Lange Uitweg. De smalle woonstraat is, gezien het smalle profiel en het ontbreken van voetpaden, niet geschikt voor veel autoverkeer. Bovendien veroorzaakt het autoverkeer in deze straat veel trillingen aan de woningen in de Molenbuurt.

8.2 PONTVERBINDING HONSWIJK – EVERDINGEN

Tot enkele jaren geleden was Fort Honswijk opgenomen in de dienstregeling van de Liniepont. Deze verbond toen de forten

Honswijk en Everdingen met het Werk aan het Spoel en het Werk aan de Groeneweg; 4 waterlinieobjecten. Fort Honswijk is niet meer opgenomen in deze dienstregeling; enerzijds omdat de vaartijden te lang bleken en anderzijds omdat de huidige boot niet geschikt is voor varen in langsrichting op de rivier. Het is de wens om in de toekomst weer een pontverbinding tussen de Forten Honswijk en Everdingen op te zetten, zodat beide forten van het Lekacces weer recreatief verbonden worden. Dit zal overigens niet lukken met de huidige Liniepont. In goed overleg met Uiterwaarde zal er waarschijnlijk wel gebruik gemaakt kunnen worden van de aanwezige aanlegsteigers bij beide forten en gaat het dus alleen om een vaartuig.

8.3 HERSTEL INLAATSLUIS EN INUNDATIESLUIS

De voormalige inlaatsluis is in belangrijke mate bepalend voor de historische waarde van het fort en is van grote betekenis voor de beleving van het fort als “bewaker” van de inundatiewerken. Als ambitie geldt het weer herstellen en restaureren van deze inlaatsluis in zijn oorspronkelijke staat. De fundamenten en een deel van de onderbouw zijn nog onder de hoofdwaterkering aanwezig. Het herstel van de sluis is opgevoerd als ‘meekoppelkans’

bij de toekomstige dijkverzwaring (zie onder). De gemeente Houten zet hier, samen met Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, zwaar op in.

Hetzelfde als hierboven genoemd geldt voor de inundatiesluis richting het Inundatiekanaal. Het geldt als (lange termijn) ambitie om ook deze sluis weer in zijn oorspronkelijke staat terug te brengen, dan wel deels te reconstrueren zoals ook gedaan bij de eerste Damsluis, die de verbinding verzorgde met de inundatiewatergang De Snel.

8.4 STERKE LEKDIJK

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) is gestart met de voorbereidingen om de Lekdijk tussen Amerongen en Schoonhoven te gaan versterken, als onderdeel van het Nationale Hoogwaterbeschermingsprogramma. De zuidelijke fortwal van Fort Honswijk is onderdeel van deze primaire waterkering. Aan de ene kant kan deze dijkversterking een bedreiging voor het behoud en de herontwikkeling van Fort Honswijk vormen, maar tegelijk biedt de dijkversterking ook kansen om andere gebiedsopgaven gelijktijdig met de dijkversterking uit te voeren, de zogenoemde ‘meekoppelkansen’.

Onder het ‘meekoppelen’ wordt verstaan, dat aan een hoogwaterveiligheidsmaatregel andere maatregelen of functies worden gekoppeld die beogen de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid van een gebied te versterken.

In deze situatie kan worden gedacht aan:

- het uniformeren van het wegprofiel op de dijk tussen de A27, zoals hierboven al genoemd onder 8.1.;
- het weer zichtbaar maken van de bij eerdere dijkverzwarringsmaatregelen deels gesloopte inlaatsluis aan de oostzijde van het fort;
- het maken van ‘werk met werk’ bij de herprofilering van de fortwal;
- het aanbrengen van extra voorzieningen op de kruin van de dijk binnen het fort voor bijvoorbeeld wandelaars/bezoekers.

Eind 2019 wordt er meer bekend over de plannen van dit project Sterke Lekdijk. De gemeente zet op dit moment in goed overleg met HDSR in op de realisatie van zoveel mogelijk meekoppelkansen.

De uitvoering van dit project is voorzien in de periode 2024-2026.

Voor de Fortwerkers is het belangrijk dat er optimale afstemming is tussen het project Sterke Lekdijk en de herontwikkeling van Fort Honswijk.

8.5 GEBIEDSONTWIKKELING

Naast de herontwikkeling van Fort Honswijk en het project Sterke Lekdijk van het hoogheemraadschap is het recreatieschap De Stichtse Groenlanden bezig met de uitwerking van plannen voor doorontwikkeling van recreatiegebied 't Waal, inclusief de Honswijkerplas. Ook wordt gewerkt aan de voorbereidingen voor een natuurontwikkelingsproject in de Schalkwijkerbuitenwaard. Het geheel van ontwikkelingen in de zuidwesthoek van het Eiland van Schalkwijk wordt steeds meer als een gebiedsontwikkeling beschouwd, waarbij ook de provincie Utrecht als partner meedenkt en meedoet. Door al deze ontwikkelingen in samenhang te beschouwen zijn er volop kansen voor een hoogwaardige herontwikkeling en inpassing van Fort Honswijk in de fraaie omgeving van het Eiland van Schalkwijk. Voor de Fortwerkers is een geïntegreerde aanpak van al deze toch wel grootschalige ontwikkelingen in hetzelfde gebied van groot belang. Ondertussen is er door provincie, gemeente en Hoogheemraadschap een procesmanager aangesteld die gestart is met het opstellen

van een samenwerkingsovereenkomst tussen genoemde partijen (en waarschijnlijk ook het recreatieschap, de gemeente Nieuwegein, Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat).

Deze overeenkomst, waarin ook weer samenwerkingsafspraken op gebiedsniveau worden gemaakt, is naar verwachting eind 2019 gereed voor besluitvorming.

Deel 3

Governance

Afzender: het college van B&W
van de gemeente Houten

9. STICHTING HONSWIJK

9.1 WAAROM EEN STICHTING

Het exploiteren van een fort is geen kerntaak (en geen kernkwaliteit) van een gemeente. Het ligt daarom niet voor de hand dat de gemeente zelf blijvend als exploitant optreedt. Anderzijds: bij overdracht naar een ondernemer (via verkoop of uitgifte in erfpacht) blijkt het elders soms lastig om vooraf gemaakte afspraken te borgen in het vervolgproces. Overdracht van het fort naar een stichting, met heldere doelstellingen en een goede bemensing, lijkt daarom een passende organisatievorm, tussen gemeente en ondernemers in. Deze (ANBI-)stichting kan direct ook worden benut om subsidies en fondsbijdragen te verwerven.

9.2 DOELSTELLINGEN

De doelstellingen van de stichting zijn als volgt te omschrijven:

- De duurzame instandhouding van het rijksmonument Fort Honswijk.
- Het organiseren en borgen van publieke toegankelijkheid van het fort.
- Het verzorgen van kennisoverdracht over de Stelling van Honswijk en de (historische) functie van de fortificaties en

waterstaatswerken, behorend tot de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

- Op de kortst mogelijke termijn komen tot een kostendekkende exploitatie zonder structurele bijdragen van de gemeente Houten als eigenaar, subsidieverstrekkers en/of fondsen en rekening houdend met de inhoud van het door de gemeenteraad vastgestelde ontwikkelingskader.
- Het waarborgen van de aanwezige cultuurhistorische en ecologische waarden van het fort.
- Het opkomen voor de aanwezige cultuurhistorische en ecologische waarden van de gehele Stelling van Honswijk, inclusief de voormalige inundatiegebieden.
- Het zorgdragen voor een goede relatie met bewoners, ondernemers en andere belanghebbenden in de omgeving.
- Verrichting van al wat hiermee verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn.

9.3 OPZET

De stichting wordt vorm gegeven volgens het Raad-van-toezicht-model, waarbij minimaal 5 doch bij voorkeur 7 leden worden benoemd.

Twee van de leden worden (blijvend) aangesteld op voordracht van de gemeente Houten. Daarnaast wordt minimaal één van de zetels in de raad van toezicht gereserveerd voor een bewoner van het Eiland van Schalkwijk die betrokkenheid heeft bij Fort Honswijk. De overige zetels worden ingevuld door leden die op basis van hun competenties worden geselecteerd. Overigens dienen ook de door de gemeente en het gebied af te vaardigen RvT-leden over de juiste competenties te beschikken. De raad van toezicht stelt vervolgens een bestuurder aan die de dagelijkse leiding krijgt bij de stichting. Daarmee zal alles wat de stichting doet -direct of indirect- moeten leiden tot het realiseren van bovengenoemde meervoudige doelstelling. De bestuurder van de stichting handelt binnen de kaders van deze doelstelling, zolang met instemming van de raad van toezicht.

De stichting is een doelmatige en slanke organisatie, mede om een haalbare exploitatie van het fort mogelijk te maken. De personele kosten zullen beperkt moeten blijven.

Voor o.a. de volgende beslissingen zal de bestuurder toestemming nodig hebben van de raad van toezicht:

- het aangaan van overeenkomsten tot verkrijging, vervreemding of bezwaring van registergoederen en tot het aangaan van overeenkomsten waarbij de stichting zich als borg of hoofdelijk schuldenaar verbindt, zich voor een derde sterk maakt of zich tot zekerheidstelling voor een schuld van een derde verbindt;
- het aangaan van kredietovereenkomsten en van geldleningen ten behoeve en ten laste van de stichting, met uitzondering van opnamen ten laste van een bestaand krediet;
- het voeren van rechtsgedingen, het nemen van executoriale maatregelen, het sluiten van vaststellingsovereenkomsten en het onderwerpen van geschillen aan de beslissing van scheidslieden, een en ander met uitzondering van het nemen van maatregelen die tot het bewaren van recht noodzakelijk zijn;
- het vaststellen, wijzigen of (de wijze van) financiering (inclusief fondsenwerving) van een beleidsplan en strategie, waaronder begrepen het beleid dat moet leiden tot realisatie van de statutaire doelstellingen;

- het doen van investeringen en aangaan van andere rechtshandelingen die uitgaan boven het bedrag dat de raad van toezicht kan vaststellen.

De raad van toezicht is bevoegd ook andere besluiten aan zijn goedkeuring te onderwerpen. Die andere besluiten moeten duidelijk worden omschreven en schriftelijk aan de bestuurder worden medegedeeld.

9.4 VERHOUDING GEMEENTE HOUTEN <> STICHTING

De gemeente Houten heeft niet de intentie om geld te verdienen met het eigendom van Fort Honswijk. Het primaire belang van de gemeente Houten is de duurzame instandhouding van dit Rijksmonument met een bestemming die past bij de plek en de omgeving en complementair is aan die van andere forten in de regio Utrecht en de omgeving van de Lek.

Het eigendom van Fort Honswijk mag de gemeente Houten in de toekomst ook geen (structureel) geld kosten. Het betekent dat de exploitatie van Fort Honswijk minimaal budgetneutraal dient te zijn, zonder een structurele subsidierelatie met de gemeente Houten of andere subsidieverstrekkers. Eventuele winsten komen ten gunste van de stichting. Omdat een budgetneutrale

exploitatie direct vanaf het begin niet realistisch is, mogen de exploitaties van de jaren 1 t/m 5 worden gemiddeld en dient het gemiddelde budgetneutraal te zijn, mits de stichting vooraf voldoende overbruggingskrediet weet te vinden.

Van de stichting wordt t.z.t. een gedetailleerd ondernemingsplan gevraagd dat de gemeente inzicht en vertrouwen geeft in een succesvolle herontwikkeling van deze plek.

De stichting krijgt een eigen bevoegdheid om (delen van) gebouwen en/of het terrein te verhuren en/of in ondererfpacht uit te geven aan ondernemers. Het is aan de stichting hoe zij dit procesmatig zal uitwerken. Enige voorwaarde die de gemeente Houten daarbij aan de stichting meegeeft, is dat een openbare tenderprocedure dient te worden doorlopen waarin alle geïnteresseerde ondernemers gelijke kansen krijgen.

9.5 BLIJVENDE BETROKKENHEID GEMEENTE HOUTEN

Hoewel de stichting vanaf de ondertekening van het erfpachtcontract primair verantwoordelijk is voor de duurzame instandhouding van Fort Honswijk, inclusief de verkrijging van de daarvoor benodigde financiële middelen, zal de gemeente Houten zich, in een ondersteunende en faciliterende

rol, ook na de overdracht aan de stichting blijven inzetten voor de verkrijging van subsidies en fondsbijdragen voor de restauratie en herontwikkeling van het fort. Ook zal zij gerichte informatie over kansen doorzetten naar de bestuurder van de stichting. Ook de twee door de gemeente voor te dragen RvT-leden zullen hierbij een rol (kunnen) spelen.

9.6 OVERDRACHT VAN HET VASTGOED EN DE EXPLOITATIE

Na besluitvorming in de gemeenteraad en na oprichting en bemensing van de stichting zal de erfpachtovereenkomst worden getekend. Bij ondertekening van deze overeenkomst gaat het vastgoed, inclusief de exploitatie van het fort over naar de stichting die het contract aangaat. Vanaf dat moment zijn zowel de kosten als de opbrengsten uit deze exploitatie voor rekening van de stichting. Lopende huurcontracten worden overgezet naar de stichting.

Financiële middelen die door de gemeenteraad of door subsidieverstrekkingen beschikbaar zijn gesteld, zullen, onder aftrek van gemaakte kosten, worden overgedragen aan de stichting, voor zover de subsidievoorwaarden dat mogelijk maken. In gevallen waarbij dat niet mogelijk is, zal de

gemeente in eigen beheer na uitgifte in erfpacht nog werkzaamheden uitvoeren vanuit de haar ter beschikking staande middelen.

Dat geldt ook de verplichtingen die de Erfgoedwet stelt aan het beheer en onderhoud van dit rijksmonument; de eigenaar legt deze verplichtingen via het erfpachtcontract voor de volledige looptijd van het contract door aan de erfpachter, ingaande op het moment van ondertekening van het erfpachtcontract.

9.7 SELECTIE ONDERNEMERS

Veel geïnteresseerde ondernemers willen graag op Honswijk aan de slag. Het betreft lokale, regionale en nationale ondernemers. Met meerderen is ook gesproken, op ondernemersdagen of bij marktconsultaties. Het ligt daarom voor de hand (en een opdracht aan de stichting) om een openbare tenderprocedure te doorlopen, waarbij iedere ondernemer (of combinatie van ondernemers) gelijke kansen krijgt om, binnen de speelruimte van het ontwikkelkader, een plan voor Honswijk in te dienen. Met een openbare procedure, waarin alle geïnteresseerden mee mogen doen, wordt de kans op een succesvolle herontwikkeling ook het grootst,

omdat op die manier de vijver waarin we vissen, zo groot mogelijk wordt.

We zijn immers op zoek naar die ene bevlogen, sociale ondernemer(-scombinatie) met een uitgekende visie op een goede conceptuele ontwikkeling van Honswijk!

In te dienen plannen zullen worden beoordeeld aan de hand van vooraf te formuleren criteria. Deze hebben enerzijds betrekking op de partij (bijvoorbeeld: ervaring, omvang, solvabiliteit, liquiditeit) en anderzijds op het plan. Bij de criteria voor het plan wordt onderscheid gemaakt tussen knock-out-criteria en gunningscriteria. Knock-out-criteria zijn harde voorwaarden waaraan in ieder geval voldaan moet worden om in aanmerking te komen voor de voorliggende opgave. Gunningscriteria zijn hulpmiddelen om, bij meerdere goede plannen, te komen tot een rangorde in de plannen met als uiteindelijke doel de bepaling van een winnende inschrijver.

Vooralsnog zijn de volgende knock-out-criteria in beeld:

- voldoen aan de inhoud van het ontwikkelkader.

Verder zijn de volgende gunningscriteria in beeld:

- een bij de plek passend concept;
- een zorgvuldige omgang met de cultuurhistorische en ecologische waarden van het fort;
- een zorgvuldige inbedding (sociaal en economisch) in de omgeving;
- een zorgvuldig vervolgproces.

Bij de uitwerking van het tenderproces zullen deze criteria waarschijnlijk nog worden uitgebreid. Ook zullen ze dan meer meetbaar worden gemaakt.

Het tenderproces zal in twee fasen uiteen vallen: een selectiefase en een gunningsfase. In de selectiefase kunnen alle geïnteresseerden zich aanmelden door het indienen van een beknopte visie. Deze fase vraagt een relatief beperkte inspanning van de gegadigden. Op basis van deze visies kiest een selectiecommissie de 5 meest kansrijke ideeën uit. De 5 geselecteerde gegadigden dienen vervolgens hun visie uit te werken in een concreet ondernemingsplan. Op basis van deze plannen wordt door de selectiecommissie een winnende inschrijver geselecteerd. [Eventueel kunnen dit meerdere winnaars zijn als de stichting besluit om meerdere percelen naast elkaar te tenderen.]

De selectiecommissie zal bestaan uit 5 leden; een onafhankelijk voorzitter, twee leden vanuit de stichting, één vanuit de gemeente en één vanuit de Fortwerkers.

10. ERFPACHTCONTRACT

10.1 OPZET EN DOELSTELLING

De gemeente Houten is op dit moment eigenaar van Fort Honswijk. Zij zal dat in de toekomst ook blijven. De gemeente Houten zal kort na besluitvorming in de gemeenteraad een stichting oprichten en met deze stichting een erfpachtovereenkomst aangaan met een looptijd van 30 jaar en kent een mogelijkheid tot verlenging. Op die manier kan de ondernemer zijn investeringen terugverdienen en ontstaat een duurzame exploitatie. Als het contract eindigt zonder dat dit te wijten is aan de erfpachter (stichting) is de gemeente gehouden om de toegevoegde waarde die de erfpachter heeft gerealiseerd op het fort door het toevoegen van nieuwe bebouwing of andere objecten te vergoeden.

De bijbehorende erfpachtcanon bedraagt € 10.000 per jaar (prijspeil 2019) en wordt jaarlijks geïndexeerd. Dit bedrag is geen commercieel tarief maar is slechts bedoeld om interne kosten te dekken die rechtstreeks verband houden met het eigenaarschap van het fort.

In het erfpachtcontract (met opstalrecht) legt de gemeente vast wat haar belangrijkste doelen zijn met het fort en op welke wijze de

gemeente het nastreven van deze doelen door de stichting kan borgen.

De belangrijkste doelstelling voor de stichting wordt de duurzame instandhouding van dit rijksmonument binnen de kaders, gesteld in de Nota van Uitgangspunten (deel 1 van dit document). In de erfpachtovereenkomst wordt de status van deze Nota van Uitgangspunten als contractdocument vastgelegd en geborgd.

10.2 OMVANG CONTRACT

Het erfpachtcontract heeft, geografisch gezien, betrekking op de volgende onderdelen:

- het gehele forteiland, inclusief de aanwezige opstallen;
- de toegangsweg tot het fort;
- de fortgracht;
- de voormalige munitiehaven, inclusief de bijbehorende kade.

De totale oppervlakte van deze onderdelen bedraagt circa 12 hectare.

10.3 VERPLICHTINGEN

In het erfpachtcontract wordt o.a. vastgelegd dat de erfpachter verantwoordelijk wordt voor

een planuitwerking die past binnen de kaders van de Nota van Uitgangspunten en voor het beheer en onderhoud van vastgoed, waarbij minimaal moet worden voldaan aan vigerende Wet- en regelgeving en in het bijzonder aan de eisen die vanuit de Erfgoedwet aan rijksmonumentale objecten worden gesteld.

De belangrijkste verplichtingen van de stichting zijn het borgen van de publieke toegankelijkheid, de cultuurhistorische waarden, de natuurwaarden, de restauratie van de rijksmonumentale gebouwen en het budgetneutraal exploiteren van het fort. Betrokkenheid van één of meerdere marktpartijen als (deel-)exploitant is daarbij uitgangspunt. De wijze waarop dit in het erfpachtcontract wordt verwoord, sluit aan op de Nota van Uitgangspunten en op de financiële doorrekening van de referentie-businesscase.

De stichting zal aan één of meerdere ondernemers delen van het fort in ondererfpacht uitgeven. De meeste bepalingen uit het erfpachtcontract tussen gemeente en stichting zullen onverkort (moeten) worden overgenomen in het ondererfpachtcontract met de ondernemer(s).

Ook onderdelen van de inschrijving die de uiteindelijk te selecteren ondernemer(s) doen in een tenderprocedure, zullen een plaats krijgen in de ondererfpachtcontracten.

Met deze situatie in het achterhoofd zal de gemeente een behoorlijk streng regiem opnemen in het "basis-erfpachtcontract". Met de stichting zal er immers logischerwijs wel een stevige binding bestaan en een grotendeels gelijkloidend belang, maar met de ondernemers zou – op de langere termijn – ook her en der een tegengesteld belang of een afwijkende opvatting over de wijze van exploiteren kunnen ontstaan.

De gemeente beschouwt de stichting als een geschikte partner voor een duurzame samenwerking ten behoeve van de instandhouding en verdere ontwikkeling van de waarden van het Fort Honswijk, maar wil de stichting goede richtlijnen en handhavingsmogelijkheden meegeven voor de langjarige exploitatie van het geheel.

De belangrijkste bepalingen zullen betrekking hebben op de wijze van onderhoud en de wijze van exploitatie. De erfpachter dient voor zijn rekening zorg te dragen voor het volledig onderhoud van de gebouwen en het terrein

binnen de kaders van de Nota van Uitgangspunten. De erfpachter mag daarbij het terrein niet zodanig gebruiken casu quo houden, doen of laten gebruiken dat hieruit bezwaren van welstand of hygiëne van het milieu dan wel gevaar of schade ontstaat of kan ontstaan.

De gemeente krijgt het recht het erfpachtcontract te beëindigen als de stichting zich niet houdt aan de bepalingen die toezien op het onderhoud en de exploitatie. In het geval van ondererfpacht zal de stichting dezelfde rol moeten vervullen richting de ondernemers.

Op basis van de benodigde verdien capaciteit om het geheel te onderhouden en te exploiteren lijkt het logisch om de erfpachter (middels een opstalrecht) het recht te geven om bij te bouwen op het fort (dit recht zal de stichting waarschijnlijk doorleggen aan een ondernemer), bijvoorbeeld in de vorm van één of twee genieloodsen.

10.4 OVERDRACHT FINANCIËLE MIDDELEN

Bij het aangaan van het erfpachtcontract zal worden bekeken welke (restant-)subsidies en

fondsbijdragen kunnen worden overgeheveld van de gemeente Houten naar de stichting. Uitgangspunt is dat alle werkzaamheden vanaf het moment van ondertekening van het erfpachtcontract worden uitgevoerd vanuit de stichting. De gemeente zal de bij haar aanwezige middelen daarom op dat moment inbrengen in de stichting.

10.5 ZORGVULDIG BEHEER

In het erfpachtcontract zal worden vastgelegd dat de stichting bij de uitoefening van haar taak uiterst zorgvuldig te werk dient te gaan. Dit heeft onder andere (maar niet limitatief) betrekking op de verwijdering van aanwezig asbest uit de gebouwen, de omgang met aanwezige bodemverontreinigingen (zie par. 11.2), het uitvoeren van onderzoek naar niet-gesprongen explosieven etc.

11. OVERIGE ZAKEN

11.1 AANWEZIGHEID HUURDERS EN GEBRUIKERS

Een ruime helft van de fortwachterswoning (gebouw T) is via een woonruimtecontract voor onbepaalde tijd verhuurd. De bewoners hebben geen plannen om te gaan verhuizen. Dit deel van de woning (met de bijbehorende tuin van 900 m²) wordt uitgezonderd van de erfpachtovereenkomst tot het moment waarop de huidige huurders vertrekken. Na vertrek wordt dit object alsnog toegevoegd aan de overeenkomst en overgedragen aan de erfpachter.

Meerdere gebouwen op het terrein zijn tijdelijk verhuurd aan verschillende ondernemers. Het gaat daarbij om de gebouwen A, B, O (gedeeltelijk) en T (gedeeltelijk). De looptijd van de huurcontracten voor bepaalde tijd is tot uiterlijk 1 mei 2021. De bijbehorende huurcontracten zullen na ondertekening van de erfpachtovereenkomst worden overgezet van de gemeente Houten naar de erfpachter, die vanaf dat moment als verhuurder zal optreden en ook afspraken kan maken over eventuele verlenging of andere mutaties op de huurcontracten. De totale huurinkomsten

(inclusief de woning) bedragen op dit moment € 36.500 per jaar.

De gebouwen F, M, H (gedeeltelijk) en O (heel klein stukje) zijn in gebruik gegeven aan de Stichting Historie Koninklijke Nederlandse Veldartillerie. Zij heeft een collectie historische kanonnen, mortieren, uniformen en zadeltuig in eigendom. Met deze stichting is een gebruiksovereenkomst voor bepaalde tijd afgesloten (tot uiterlijk 1 mei 2021) waarbij zij de collectie op Honswijk om niet mag stallen en in ruil daarvoor meerdere demonstraties per jaar met de collectie op Honswijk verzorgt. De aanwezigheid van deze collectie is met recht uniek te noemen.

De gemeente Houten heeft op dit moment zelf een deel van gebouw O ingericht als kantoor-/vergaderlocatie, inclusief een ontvangstruimte voor groepen tot 60 personen. Na ondertekening van het erfpachtcontract zal de gemeente deze ruimte, inclusief de inrichting, om niet overdragen aan de erfpachter. Deze ruimte is voorzien van verwarming, elektriciteit, een eenvoudige keuken en sanitair.

11.2 AANWEZIGHEID BODEMVERONTREINIGINGEN

In het verleden is in opdracht van de Rijksoverheid veel onderzoek gedaan naar de milieuhygiënische kwaliteit van de bodem en het grondwater van Fort Honswijk. Uitkomst daarvan is dat er op het terrein drie (relatief kleine) gevallen van ernstige bodemverontreiniging zijn vastgesteld. Deze zijn ook opgenomen in het provinciale register. Omdat de geconstateerde verontreinigende stoffen niet uitloogbaar zijn naar het grondwater, is er geen saneringsurgentie aan gekoppeld. Het betekent dat sanering pas noodzakelijk is op het moment dat op de betreffende plekken gegraven gaat worden. Als bij de realisatie van de plannen deze locaties kunnen worden gemeden, kunnen ze in principe blijven zitten zonder risico voor de volksgezondheid. De gemeente heeft bij de overdracht van het Rijk een bedrag van € 255.000 meegekregen voor het uitvoeren van de betreffende saneringen. Dit bedrag zal na ondertekening van het erfpachtcontract worden overgedragen aan de stichting.

11.3 STICHTING HONSWIJK- EVERDINGEN

De gemeente Houten onderhoudt een goede relatie met de stichting Honswijk-Everdingen. De Stichting Honswijk – Everdingen is opgericht in 2011 na een fusie tussen de Stichting Fort Everdingen (sinds 2004) en de stichting Fort Honswijk (sinds 2006).

Het doel van de stichting is drieledig:

1. het bevorderen van behoud en ontwikkeling van beide forten en hun omgeving als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie door een zinvol hergebruik;
2. informatie en educatie met betrekking tot de cultuurhistorische en natuurwaarden van de forten en hun omgeving als onderdeel van het grotere geheel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en het Rivierenland;
3. het organiseren en bevorderen van activiteiten die ten goede komen aan het onder 1 en 2 genoemde.

De stichting heeft een kleine informatieruimte in gebouw O in gebruik en verzorgt wekelijks rondleidingen op het fort. Deze rondleidingen worden verzorgd door vrijwilligers. Deelname

aan de rondleidingen kost € 4,50 per persoon. Verder voeren vrijwilligers van de stichting onderhoudswerkzaamheden aan het fort uit.

Voor meer info: www.stichting-honswijk-everdingen.nl

12. VOORBEHOUDEN

12.1 VIGERENDE WET- EN REGELGEVING

Dit projectkader is tot stand gekomen in een intensief participatieproces, waarbij zoveel mogelijk beschikbare informatie is ingebracht en meegenomen. Tegelijk is dit document niet (volledig) getoetst aan alle vigerende wet- en regelgeving en heeft er geen afstemming plaats gevonden met het bevoegd gezag.

De belangrijkste relevante regelgeving voor de herontwikkeling van Honswijk is (niet-limitatief):

- de Erfgoedwet;
- de Wet Natuurbescherming;
- de Provinciale Ruimtelijke Verordening.

Om de inhoud van dit ontwikkelingskader te realiseren, zullen meerdere vergunningen en ontheffingen nodig zijn. Op het moment dat het bevoegd gezag deze niet verleent, zullen partijen met elkaar in overleg treden om tot aanpassing van het kader te komen.

Onderschrijving van dit ontwikkelkader door de gemeenteraad van Houten laat de publiekrechtelijke verantwoordelijkheid van de gemeente Houten onverlet.

12.2 BESTUURLIJKE

BESLUITVORMINGSPROCES

Na akkoord met de Fortwerkers over de inhoud van dit ontwikkelkader voor Fort Honswijk zal het document ter besluitvorming worden voorgelegd aan het college van B&W en de gemeenteraad van Houten. Zowel het college als de gemeenteraad kan besluiten tot aanpassing en/of aanvulling van dit document. Dit behoort tot de bevoegdheid van beide organen.

13. DANKWOORD VAN HET COLLEGE VAN B & W

Dit document is de weerslag van een intensief participatief proces dat zich afspeelde in de periode februari 2018 t/m juni 2019. Een periode waarin er veel werd gevraagd van de deelnemers maar waarin er ook veel gegeven werd. Met als resultaat een belangwekkend document voor de toekomst van Fort Honswijk. Er is daarom alle reden voor het college van B&W om op deze plek enkele woorden van dank neer te schrijven.

De grootste dank gaat uit naar de Fortwerkers. Om deze dank te benadrukken, willen we ze graag allemaal persoonlijk noemen: Bram Bosshardt, Jaap Vos, Linda Flipse, Mark Grutters, Johan van der Gun, Bert van der Houwen, Bert van Holst, Ruud Keulen, Ben Sijtsma, Theo Voogd, Niels Dalebout en Dirk Dekker. Deze 12 personen hebben zich, geheel vrijwillig en met veel enthousiasme, ingezet om de diverse belangen vanuit het gebied op een goede manier onder te brengen in de Nota van Uitgangspunten. Daarbij was het soms spannend om met elkaar op het dunne koord te blijven dansen, met aan de ene kant de afgrond van een niet-sluitende exploitatie en aan de andere kant de afgrond

van een grote publiekstrekker in dit gebied waar rust en stilte voor de omgeving belangrijke trefwoorden zijn. Dank voor jullie input en voor jullie tijd. Het ging in totaal om het bijwonen van ongeveer 15 lange avonden, met daarnaast nog het vele huiswerk dat daarbij hoorde.

We bedanken ook de omwonenden en andere betrokkenen in de (ruimere) omgeving van het fort. Op verschillende avonden hebben ook jullie verhalen verteld, kennis gedeeld en van betrokkenheid blijkt gegeven.

Verder bedankt het college hen die zich professioneel met de inhoud van dit document hebben bezig gehouden. Dit betreft zowel de externe deskundigen als de medewerkers van de gemeente Houten.

14. BIJLAGEN

In het ontwikkelrapport zijn de volgende bijlagen genoemd. Een aantal is in dit rapport gevoegd, een aantal is terug te vinden op de website van Fort Honswijk:

Pagina 66:

Bijlage A – beknopte beschrijving concepten

Geplaatst op de website

www.forthonswijk.eu:

(Bijlage B) – controleberekening referentieconcept t.b.v. financiële haalbaarheid

Geplaatst op de website

www.forthonswijk.eu:

(Bijlage C) – ruimtelijk kwaliteitskader*

Pagina 75:

Bijlage D – overzicht bouwperioden

Pagina 78:

Bijlage E – schets ruimtelijk wensbeeld

Pagina 80:

Bijlage F – samenvattende tabel eisen en wensen

**ook terug te vinden op:*

https://www.houten.nl/uploads/tx_pagefiles/2014-02-25_Fort_Honswijk_kwaliteitskader.pdf

BEKNOPT BESCHRIJVING CONCEPTEN (BIJLAGE A, PAGINA 1)

De in onderstaande tabel genoemde concepten voor fort Honswijk zijn zéér indicatief beschreven, en uitsluitend bedoeld om een beeld te geven van bepaalde mogelijkheden. Het overzicht is onder meer ingezet om de deelnemers aan het participatieproces uit te nodigen om eigen ideeën in te brengen. Maar vooral om een gedeeld en algemeen beeld te krijgen van het draagvlak voor verschillende mogelijke ontwikkelrichtingen.

De beschreven concepten zijn in dit stadium uitdrukkelijk niet getoetst op haalbaarheid, betaalbaarheid, benodigde extra bouwvolumes, etcetera. Gevraagd is om individueel een cijfer te geven aan elk concept, variërend van 1 tot 7. van 1 'sterk negatief', tot 7 'sterk positief'. Zonder nog te denken aan haalbaarheid of betaalbaarheid. Met als uitgangspunt dat in al deze concepten:

- restauratie zal plaatsvinden van alle gebouwen van vóór 1900 en dat dit van overige gebouwen nog zal worden bekeken;
- een restaurant-/horeca voorziening zal worden gerealiseerd (nader te bepalen ruimte), bij voorkeur ingericht op basis van het betreffende concept;
- overnachtingsmogelijkheden worden gerealiseerd gericht op een kort verblijf (bijv. in logiesruimte contrescarp), tenzij anders vermeld bij het concept;
- in beperkte mate, en in de fortfunctie passende, nieuwbouw zal worden gerealiseerd, bijv. 1 of 2 genieloodsen buiten zichtveld/-lijnen historische gebouwen;

Zie paragraaf 4.2 (conceptkeuze), voor een overzicht van ingevulde scores.

Samenvatting concepten herontwikkeling Fort Honswijk

nr	Naam concept	Karakteristiek	Bijzonderheden	Aan karakteristiek gerelateerde activiteiten/ voorzieningen anders dan horeca
1	Ontspanningsfort, bijvoorbeeld thema vervoer	In groepsverband <u>ontspannende</u> activiteiten/opdrachten uitvoeren met diverse middelen van vervoer op speciale routes (niet gemotoriseerd), bijvoorbeeld: <ul style="list-style-type: none"> • Steppen/skateboarden; • Éénwiel fietsen; • Elektrische (duo) fietsen; • Ballonvaart met vertrek vanaf fort; • Vloten bouwen en varen; •etc 	<ul style="list-style-type: none"> • Routes op het fort alsook daarbuiten om omgeving EvS te verkennen en te beleven. Routes op het fort ontzien aanwezige waarden; • Getroffen kanovoorzieningen te gebruiken ook voor waterfietsen, vloten, e.d. 	<ul style="list-style-type: none"> • Los verhuur vervoermiddelen; • Reparatiwerkplaats; • Tentoonstelling; • Demonstraties vervoer gericht op toekomst; • Ontwikkelingen duurzaam vervoer; •

BEKNOPTE BESCHRIJVING CONCEPTEN (BIJLAGE A, PAGINA 2)

2	Natuur en ecologie fort	<p>Het fort staat in het teken van natuur, ecologie en duurzaamheid. Te denken valt aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Natuurwandelroutes op en buiten het fort; • Natuuractiviteiten; • Natuurproducten; • Natuurfoto's/-films maken • Natuurkunde met proefjes (zie hiernaast); • Ontwikkelingen vanuit duurzaamheid; •etc. 	<ul style="list-style-type: none"> • Natuuractiviteiten voor kinderen, zoals (boom)hutten bouwen, diersporen zoeken, camouflagespelen, speuren naar schatten in de natuur; • Natuurspelen, zoals dieren-geluidenspel, spinnenrace, pijl en boog/katapult maken en schieten, e.d. 	<p>Ruimtes contrescarp inrichten voor natuurproeven door kinderen gericht op:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lucht, water, vuur, geluid, e.d. maar ook, • Zintuigen; • (zwaarte)krachten; •etc
3	Museumfort	<p>Fort is in zijn geheel teruggebracht in situatie van na de 2^e WO met elementen uit verschillende tijd fasen. Fort kan samen met de andere verdedigingswerken Stelling Honswijk worden beleefd. Activiteiten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tentoonstellingen; • Exposities; • Fort ontdekken met opdrachten; • Historische rondleidingen, excursies over hele stelling Honswijk, Everdingen; • Excursies met ook Culemborg erbij. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fort is/wordt niet ingericht, maar is in oorspronkelijke staat en uitdagend voor tijdelijke creatieve uitdagingen. Fort wordt in die staat verhuurd voor museale activiteiten; • Daarnaast ook permanente tentoonstelling van aan het fort gerelateerd zaken. 	<p>Teamopdrachten met het museumfort als uitgangspunt, bijvoorbeeld fort discovery, waarbij met een (digitale) plattegrond op zoek wordt gegaan naar uitdagende opdrachten als buksschieten, ontsnappen uit spinnenweb of labrynt, escaperoom, etc.</p>
4	Activiteitenfort	<p>In groepsverband <u>inspannende</u> activiteiten gericht op teamtraining, e.a.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teambuilding en outdoor activiteiten; • Teamwork en vaardigheidstrainingen; • Fortescape en fortverkenning; • Mindgames; • Golf door de Stelling Honswijk; • Teamchallenger; • Verloren schat zoeken (digitaal) 	<p>Teamwork activiteiten zijn gericht op samenwerken, communiceren, verdelen van taken en leiding nemen. Activiteiten zullen deels buiten het fort plaatsvinden, waarbij deelnemers te voet of per fiets zich verplaatsen naar andere plaatsen van de Stelling Honswijk.</p>	<p>Activiteiten waarbij attributen/constructies moeten worden gebouwd op het fort, bijvoorbeeld voor vrijeval, abseilen, schermen, boogschieten, e.d.</p>

BEKNOPT BESCHRIJVING CONCEPTEN (BIJLAGE A, PAGINA 3)

5	Kunstfort	Fort is ingericht zowel op kunstbeoefening als op het houden van kunstexposities: <ul style="list-style-type: none"> • (klein)kunstenaars werken in verhuurde ruimtes op het fort; • Tentoonstellingen van kunst; • Tijdelijke exposities; • Workshops en cursussen; •etc 	Bij kunstuitoefening denken (ook) aan: <ul style="list-style-type: none"> • Houtbewerking; • Beeldhouwen; • Metaalbewerking; • Glasblazen; •etc. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verkoop van kunstvoorwerpen uit winkeltjes in ruimtes van contrescarp; • Kleinschalige tentoonstellingen idem; • Voor meerdaagse workshops logiesruimte contrescarp voor overnachtingen
6	Oude ambachtenfort	Demonstraties, training en zelf uitvoeren van oude ambachten, zoals: <ul style="list-style-type: none"> • Pottenbakken; • Klompen maken; • Glasblazen; • Leerlooien; • Mandenmaken; • Stoelenmatten; • 	Dit kan worden gecombineerd met oude ambachten die nog op het EvS en omgeving zijn terug te vinden, zoals: <ul style="list-style-type: none"> • Rietdekken; • Worsten maken; • Handmelken van koeien; • Honing slingeren; • Staal en ijzer bewerken; • 	<ul style="list-style-type: none"> • Winkeltjes voor verkoop producten, tentoonstellingruimtes, e.d.; • Ook aan combinatie met oude beroepen kan worden gedacht (hoefsmid, loodgieter, e.d.).
7	Evenementenfort	Fort staat volledig ten dienste van het houden van evenementen in ruime betekenis, zoals: <ul style="list-style-type: none"> • Festivals; • (Kleinschalige) beurzen; • Congressen en relatiedagen; • Jaarmarkten; •etc 	<ul style="list-style-type: none"> • Bij festivals denken aan muziekfestivals, theaterfestivals, bierfestivals; cabaretfestivals, foodfestivals, seizoenfestivals, e.d.. • Festivals met name op het buitenterrein (in tenten) • ... 	in combinatie met bijv.: <ul style="list-style-type: none"> • trouw en/of rouw festiviteiten/diensten; • familiefeesten; • jubilea; •etc.
8	Herinneringsfort	Museaal en themagerichte invulling op herinnering aan bijvoorbeeld: <ul style="list-style-type: none"> • Oorlogen; • Watersnood; • Inpolderingen; • Sport en spel (oud Hollandse spellen) 	Het betreft een teruggang in de tijd, waarbij met films, maquettes, schilderijen, boeken, interviews e.d. memorabele zaken uit de Nederlandse geschiedenis voor het voetlicht worden gebracht	Voor kinderen spellen uit de oude doos, maar ook van recentere datum: oude trage computerspellen als Packman, e.d.

BEKNOPTE BESCHRIJVING CONCEPTEN (BIJLAGE A, PAGINA 4)

9	Wellnessfort	Fort is afgestemd op de verwentoeurist met o.a.: <ul style="list-style-type: none"> • Kuuroord; • Ruimtes voor sauna, stoombad, whirlpool; • Thermale baden; • Lofts en moderne overnachtingsruimtes; • Theater en winkeltjes; •etc 	Er zal veel nieuw moeten worden gebouwd om de bedoelde exclusiviteit te kunnen realiseren. Concept is naar analogie van bedoelde in PvA gemeente, maar bescheidener van opzet.	Combinatie met bijvoorbeeld theaterdiners, exclusieve voorstellingen/uitvoeringen van cabaret, muziek, dans, e.d. Culinair: prikkelen van de smaakpapillen, wijnexpeditie, proefexpeditie, e.d.
10	Bezinningsfort	Bestaande ruimtes inrichten op aan het leven gerelateerd activiteiten in ruime betekenis, zoals: <ul style="list-style-type: none"> • Bezinningsbijeenkomsten; • Retreatdagen/-weekenden/-weken • Religieuze bijeenkomsten, zoals dopen; • Meditatie, yoga, e.a.; • 		Ook kan hierbij worden gedacht aan aangepaste nieuwbouw voor: <ul style="list-style-type: none"> • Hospices; • Crematorium met uitstrooiveld; •e.d.
11	Mysteriefort	In groepsverband tijdens een wandeling geconfronteerd worden met mysteries die moeten worden ontrafeld en opgelost, zoals: <ul style="list-style-type: none"> • Een (meervoudige) moord; • Een verdwijning; • Een ontsnapping uit afgesloten ruimte; • Wiskunde-/scheikundevraagstukken; • Goocheltrucs; • ... 	Er wordt niet alleen van het fort gebruik gemaakt, maar ook van andere forten van Stelling Honswijk, zoals ook het inundatiekanaal en Gedekte gemeenschapsweg.	
12	Leerfort	Activiteiten gericht op opleiding, training, bijscholing, etc. en het bieden van een leerplek met als voorbeelden: <ul style="list-style-type: none"> • Beveiliging; • Bouw en restauratie; • Techniek (metaal, hout, e.a.); • Groenvoorzieningen; • Kleinschalige horeca; • Facilitaire dienstverlening (schoonmaak); • Sport en recreatie. 	Lerende jongeren dragen bij aan het ontwikkelen, beheren en bijhouden van het fort, zoals (kleine) restauraties, groen-onderhoud, schoonmaak gebouwen, horeca ondersteuning, etc.;	In combinatie met bijvoorbeeld workshops, kinder-, en bejaarden-activiteiten op maatschappelijk niveau; Mogelijkheid voor kleine ondernemers om zich in bestaande ruimtes te vestigen (al dan niet als leerbedrijf)

BEKNOPTE BESCHRIJVING CONCEPTEN (BIJLAGE A, PAGINA 5)

13	Veroverfort	Fort staat in het teken van landjepik, veroveren van vlaggen, innemen van kamers of complete gebouwen, etc., bijvoorbeeld: <ul style="list-style-type: none"> • Op fysieke wijze gespeeld op het fort; • In spelvorm bijv. met laserguns; • Via computer d.m.v. e-games; •etc 		<ul style="list-style-type: none"> • Nachtelijke bivakken met wachthouden en overval; • Droppings met vijandelijk doel zoeken; •etc.
14	Planetenfort	Fort is ingericht om te leren van sterrenkunde, verkennen van planeten, verhalen over ruimtevaart, uitleg heelal, etc.	Plaatsen van sterrenkijker op strategische plaats op het fort.	
15	Vijfsterrenfort	Als het wellness fort maar dan met meer exclusiviteit en gericht op de buitenlandse toerist.	Met exclusief hotel voor langer verblijf en voorzieningen voor vervoer naar 'buiten' als watertaxi	In combinatie bijv. arrangement voor excursies andere forten NHW.
16	Sprookjesfort	Het fort is ingericht op kinderactiviteiten met een deel voor sprookjes, een deel voor (buiten) spellen en een deel voor computergames	Het hele fort staat in het teken van sprookjes met feeën, heksen, tovenaars, e.d.	Gerelateerde spelactiviteiten als toverdrank maken met magische natuurproducten, toverstok maken en toveren, bezemsteel vliegen, etc.
17	Boekenfort	<ul style="list-style-type: none"> • Boekpresentaties, boekenverkoop, boekbesprekingen, voorleesdagen, boekenruil, boekenmarkten, etc.; • Themagericht boekmuseum 	Activiteiten vinden voornamelijk plaats in bestaande ruimtes op het fortterrein	
18	Filmfort	Als boekenfort maar nu gericht op de ontwikkeling van de film		

BEKNOPTE BESCHRIJVING CONCEPTEN (BIJLAGE A, PAGINA 6)

AANVULLENDE CONCEPTEN				
nr	Naam concept	Karakteristiek	Bijzonderheden	Aan karakteristiek gerelateerde activiteiten/ voorzieningen anders dan horeca
19	Fietsbelevingsfort	<p>Na restauraties van gebouwen en herstel aardwallen/natuur het fort inrichten met accent op "de fiets" met fort:</p> <ul style="list-style-type: none"> • als startpunt voor diverse fiets(verkenning)-tochten; • voor fietsverkoop, -advies en -reparatie; • voor fietsverhuur en verkoop routekaarten; • als uitvalsbasis voor wandelaars; • speelplaats voor kinderen (op terreplein); • en gebouwen in te richten als museum met wisselende exposities. 	<ul style="list-style-type: none"> • Alleen noodzakelijke restauraties aan gebouwen en aardwallen; • Basic overnachtingsplaatsen in bestaande ruimtes; • Fietsmuseum met accent 'de fiets' in 1^e en 2^e WO; • Trekkerscamping voor fietsers (en wandelaars); • Fort als verbindende schakel tussen verdedigingswerken Stelling Honswijk; • In het landschap liggende bunkers als spannende elementen in routes inpassen • 'Fietsen' sluit aan op Visie EvS 	<ul style="list-style-type: none"> • Uitbreiden fietsknooppunten omgeving om nieuwe routes te integreren in netwerk; • Tuinwinkel met eigen producten uit aan te leggen forttuin én streekproducten; • Restaurant met accenten bijv. "legermaaltijden"; • Aan andere werken van de Stelling fiets gerelateerde elementen toevoegen;
20	Klimaatfort	<p>Fort heeft hoofdthema klimaatverandering. Onderwerp is actueel en urgent en global. De problemen en (mogelijke) oplossingen laten zien. Aanpak is wetenschappelijk verantwoord (=onderbouwd) EN entertaining (=zelf doen). Koers: educatief, museaal, recreatief. Voor groepen, gezin, individueel, onderwijs, speciale groepen. Alles tegen de achtergrond van het historische fort en natuur, dat als zodanig beleefbaar blijft. Betekenis fort voor waterlinie nog versterken door museale invulling. Op het fort kun je kennis opdoen, experimenteren, deelnemen aan demo/workshop/cursus, etc. Specifieke uitwerking kan watermanagement-in-de-delta zijn. Overstromingsgevaar/De strijd tegen het water/Op het kruispunt van waterstaat en waterlinie...</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Routes op het fort en vanuit het fort. ▪ Fort als spil in netwerk van wandel-, fiets-, kanoroutes. Liniepont. Watertaxi-halte. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ruimte(n) voor expositie, congres, vergaderruimte, workshop, demo, etc. Winkel(s). ▪ Goed passend (quasi militair) restaurant. ▪ Natuur- en sportactiviteiten. ▪ Rondleidingen (meerdere thema's).

BEKNOPTE BESCHRIJVING CONCEPTEN (BIJLAGE A, PAGINA 7)

21	Lekbelevings-centrum	Honswijk had als wachter aan de Lek lange tijd de functie om alles wat vanuit het oosten de Lek of de Lekdijk afkwam, tegen te houden. Wat is er mooier om als een inverse daarvan anno nu juist vanuit deze wachter de Lek op te varen en de Lekdijk op te lopen?! Niets laat de functiewijziging beter zien dan het volstrekt tegenovergestelde. In de afgelopen jaren is het Leklandschap steeds verder verfraaid en met de komende Lekdijkversterking zal de kwaliteit nog verder toenemen. Fort Honswijk is daarbij de ideale uitvalsbasis voor een recreatieve beleving van dit prachtige rivierlandschap.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rondvaarten/dagtochten naar de Grebbeberg, natuurgebied de Blauwe Kamer en de historische steden Wijk bij Duurstede en Vianen ▪ Verhuur van zeil- en motorbootjes voor individueel gebruik ▪ Optimalisatie en professionalisering Liniepont ▪ Natuurstruintochten in de uiterwaarden onder leiding van professionele gidsen. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Outdooractiviteiten bij recreatiegebied 't Waal, ongeveer 1 à 2 km ten westen van Honswijk. Is ook een nadrukkelijke wens vanuit de omgeving om te zorgen voor verbinding tussen projecten van het recreatieschap en de gemeente Houten. ▪ Combinatie met activiteiten op Fort Everdingen, de andere wachter aan de Lek, als tweelingzus van Honswijk. Is bijzonder waardevol om het verhaal van het totale Lekaces te kunnen vertellen en elkaar (zakelijk) te versterken.
22	Verzamelfort	Verzamelen, bewaren, tentoonstellen. Plek waar de materiële 'nalatenschappen" van ons land een veilige en toegankelijke plek kunnen vinden, depots van musea zijn een dure oplossing voor belangrijk cultureel erfgoed is dit oké, maar al het andere?? Je kunt hierbij denken aan de flippo's van Johan, de hoefijzers van Leen, de kerststalletjes van Irene verzamelingen die we niet en soms wel van culturele waarde vinden, de nadruk zou kunnen liggen op het ambachtelijke, de verzameling oude schaatsen van Bert hieraan gekoppeld de smid een beroep wat langzaam verdwijnt, maar essentieel is bij het restaureren van oud hekwerk.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Er zijn vele beroepen die belangrijk zijn voor het behoud van ons cultureel erfgoed, je zou ze een werkplaats op Honswijk kunnen bieden voor werk, opleiding en demonstratie ▪ Honswijk heeft vele "hoeken en gaten" Je zou vele kunstenaars/makers tegelijk een ruimte kunnen laten inrichten. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ De ruimten op Honswijk kunnen dan gebruikt worden als: (reparatie)werkplaats, tentoonstellingsruimten, winkel, demonstratie en lezingen zaal

BEKNOPTE BESCHRIJVING CONCEPTEN (BIJLAGE A, PAGINA 8)

23	Ontmoetings- en verzoeningsfort	Over de hele wereld is strijd en oorlog. Honswijk is een plek die speciaal voor de strijd en het voorkomen van strijd is gebouwd. Nu kan het een plek worden waar we elkaar ontmoeten; voorbij de strijd. Een rustige plek waar we elkaar alsnog in vrede kunnen ontmoeten en verzoenen met wat geweest is en nooit meer mag gebeuren. Niet alleen oorlogsgelateerd, maar ook gericht op anders situaties die vragen om ontmoeten en verzoening: politiek. Organisatorisch, sociaal. Op Honswijk kom je tot elkaar.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verwijzingen naar strijd en verdedigingswerk: restauratie op niveau. ▪ Tegelijk vooral inzetten op persoonlijk karakter van ontmoeting. Maak het een 'zachte plek' 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Herberg, geschikt voor meerdaags verblijf met focus op ontmoeting over en weer ▪ Gespreks- en workshopruimtes ▪ Buitenruimte geschikt voor ontmoeting ▪ Wandelingen het gebied in; ontspannen en recreëren.
24	Local Food Fort	Ondernemers en horeca produceren en verwerken op het fort lokale producten, welke in horeca op fort worden gebruikt. Denk aan worstenmakerij met vlees uit aangrenzende uiterwaarden, bier/kaas gerijpt in fort, paddenstoelen gekweekt in fort. Een restaurant brengt het aanbod samen in per seizoen wisselende menu's.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ korte keten van grondstof naar product ▪ lokale leveranciers profiteren van de afzet van hun producten ▪ aanbod zal wisselen per seizoen ▪ personeel kan deels bestaan uit mensen met afstand tot de arbeidsmarkt 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verkoop streekproducten ▪ Kookworkshops ▪ expo over het vroegere landgebruik/boerenleven in de regio of aan food gerelateerde (oude) ambachten.
25	Natuurbegravingplaats	Belangrijkste factoren: natuurbehoud en winstgevende exploitatie. Daarnaast: weinig hinder, behoud publieke toegankelijkheid, behoud historische waarde / monument en van grote maatschappelijke waarde. Alles is één met de omgeving, met de natuur. Graven worden 'voor eeuwig' uitgegeven. Overledenen worden begraven in een lijkwade of kist die snel vergaat in de natuur.	Een natuurbegravingplaats kenmerkt zich door het gebruik van natuurlijke materialen. Lokaliseren van een graf kan b.v. d.m.v. een klein monumentje van wilgentenen, een boomstamschijf, een paar kleine steentjes of niets (GPS-lokalisatie). Het is mogelijk om een 'graf' al te kopen vóór overlijden, zelf uitkiezen of je in je graf uitkijkt op de toren, of op de Lek, bijvoorbeeld... Er hoeven in tegenstelling tot bij een traditionele begravingplaats geen strakke paden aangelegd (en onderhouden) te worden. Er zijn op de begravingplaats geen vazen met bloemen, geen kransen, geen grafstenen. Naast begravingplaats kan er ook een strooiveld aangewezen worden of kan een herdenkingsruimte worden ingericht (op sommige natuurbegravingplaatsen is dit slechts een houten overkapping).	Begravingplaats kan goed samen met andere activiteiten op het fort, omdat m.n. het buitenterrein als begravingplaats wordt gebruikt. Wellicht één ruimte te gebruiken voor 'uitvaartbijeenkomsten', overige gebouwen kunnen voor andere doeleinden worden ingezet: naast (eenvoudige) horeca b.v. museum, atelier, kantoor, fietsinformatiecentrum, winkeltje met lokale producten, kinderboerderij, educatief centrum etc., zolang de rust bewaard blijft / respect voor de begravingplaats in stand gehouden wordt. Voordeel is dat begravingplaats behoorlijk winstgevend kan zijn, waardoor andere activiteiten volstaan met kostendekkend werken. Onderhoud van het fort kan bekostigd worden uit exploitatie begravingplaats.

BEKNOPTE BESCHRIJVING CONCEPTEN (BIJLAGE A, PAGINA 9)

26	Food Academy (leren, proeven, ervaringen)	<p>De plek waar je alles kunt leren en ervaren rondom lokaal verbouwd voedsel. Gaat niet alleen over voedsel, maar ook over water en het belang van water voor food en leven.</p> <p>Een groene plek, tuinen, zicht op en toegang tot de historie vanuit die rust. Horeca (ook als leeromgeving) ter ondersteuning van proeven en ervaren. Kooklessen en cursussen voedsel verbouwen. Etc.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Achterliggend doel: promoten, onderzoek, innovatie/educatie op het gebied van landbouw, akkerbouw en fruit teelt. ▪ Maak gebruik van de omliggende agrarische bedrijven om een en ander inzichtelijk te maken. ▪ Horeca aan de randen van het fort. ▪ Maak gebruik van de omliggende gronden, zoals vroeger voor de hoofdingang rechts de volkstuinten. ▪ Mark frederiks (Amped, fort het hemeltje in Houten): houdt zich bezig met toekomst gerichte vraagstukken omtrent duurzame voedsel programma's. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Restaurant in combi met een aanleg haven. ▪ Te combineren met een waterfort ▪ Rondleidingen. ▪ Zie ook een concept als de Lindenhof in Baambrugge. ▪
27	Duizend bommen en granaten Fort	De ontwikkeling van oorlogsvoering in het algemeen en de ontwikkeling van wapens - waaronder veel bommen & granaten in het bijzonder.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Duizend bommen en granaten is bekend van Kuifje. De naam zet aan tot een humoristische, leuke en ontspannen wijze van uitleg, die voor een jonge doelgroep interessant is. ▪ Een uitleg in stripvorm zou een leuke benadering kunnen zijn 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ontwikkeling van oorlogtuig en verdedigingswerken ▪ Zelf gemaakte oorlogstuigen uit de hele wereld ▪ Tentoonstellingen
28	Pleisterplaats voor waterrecreatie	De ligging van Honswijk aan de rivier is uniek. Het fort heeft zelfs zijn eigen haven. Die mag niet onbenut blijven. Het fort is te bekijken kan museaal worden ingericht.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Er komt een aanlegsteiger in de haven. Deze kan benut worden voor passanten, rondvaartboten en openbaar vervoerboten. De terrassen kijken uit over de rivier. Er zijn kleinschalige overnachtingsmogelijkheden 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Havenkantoor ▪ Sanitair ▪ Winkel voor duik- en zeilartikelen ▪ Souvenirwinkels ▪ Zeilschool ▪ Waterfietsen ▪ Museumfort ▪ Overnachtingsmogelijkheden

OVERZICHT BOUWPERIODEN (BIJLAGE D, PAGINA 1)

Bouwperiode jaren	1e	2e	3e		4e	5e
	tot 1850	1870-1885	1890-1918	1935-1945	1945-1970	1970-2015
Onderdelen Stelling Honswijk (onder) en aanleiding verandering (rechts)	aanleg als onderdeel NHW	gebruik nieuw wapensysteem aanval; gewenste snellere inundatie; ervaringen mobilisatie in 1870	doorontwikkeling aanvals- systeem: invoering brisant granaat	modificaties door Wereldoorlogen	ondervragingskamp: 1945-1948; gebruik luchtmacht: 1948-1968	gebruik landmacht: 1968-1996; gebruik EOD: 1996 begin 2000; nieuw gebruik en restauratie
Fort Honswijk	aanleg als gesloten aardwerk met bomvrije gevechtstoren (1844-1848)	bovenverdieping toren verwijderd, bouw contrescarp na dempen deel torengracht, ophogen achterdeel terreplein, bouw poortgebouw, munitiemagazijn, 4 remises en één kleine schuilplaats en bouw van twee opslagloodsen en wachterswoning (1881-1885); aanpassing fortwal voor betere verdediging en plaatsing geschut	aanleg twee kleine remises in gewapend brikbeton (1884-1885) en toren voorzien van beschermkap met demping restant gracht (1886); gedeeltelijke aanpassing fortwal a.g.v. uitplaatsing artillerie richting voorterrein	inrichtingsveranderingen door functie als interneringskamp (1935-1939); bouw diverse barakken tijdens mobilisatie (1939-1940)	Inrichtingsverandering a.g.v. gebruik als gevangenenkamp met bouw officierskantine (1945) en meerdere nissenhutten; nieuwe inrichting in 1959 met bouw werkplaats, kantoorgebouw, wachtershuisje, kokerschietsbaan, e.d.	gedeeltelijk herstel toren (1968); bouw munitiefabriek en aanleg munitiehaven; verwijderen munitie uit gracht (1986), uitvoeren noodrestauratie (2009-2010)
Inlaatsluis	aanleg sluis met schotbalkwanden, punten toldeuren en enkele schotbalkwand t.b.v. waterkering, inundatie, tegengaan terugloop en onderhoud (1843-1844)	aanpassingen sluis (o.a. toldeuren weg); nieuwe aanvoergeul; verleggen instroomopening zomerkade (1865-1885)	divers onderhoud met vervanging schotbalken en verruiming openingen in puntdeuren	groot onderhoud aan deuren inlaatsluis	betonnen wand in sluis ingebouwd als waterkering t.p.v. schotbalkwanden (>1950)	ontmanteld en deels afgebroken en voorzien van grondlichaam in het kader van dijkverzwaring (1985)

OVERZICHT BOUWPERIODEN (BIJLAGE D, PAGINA 2)

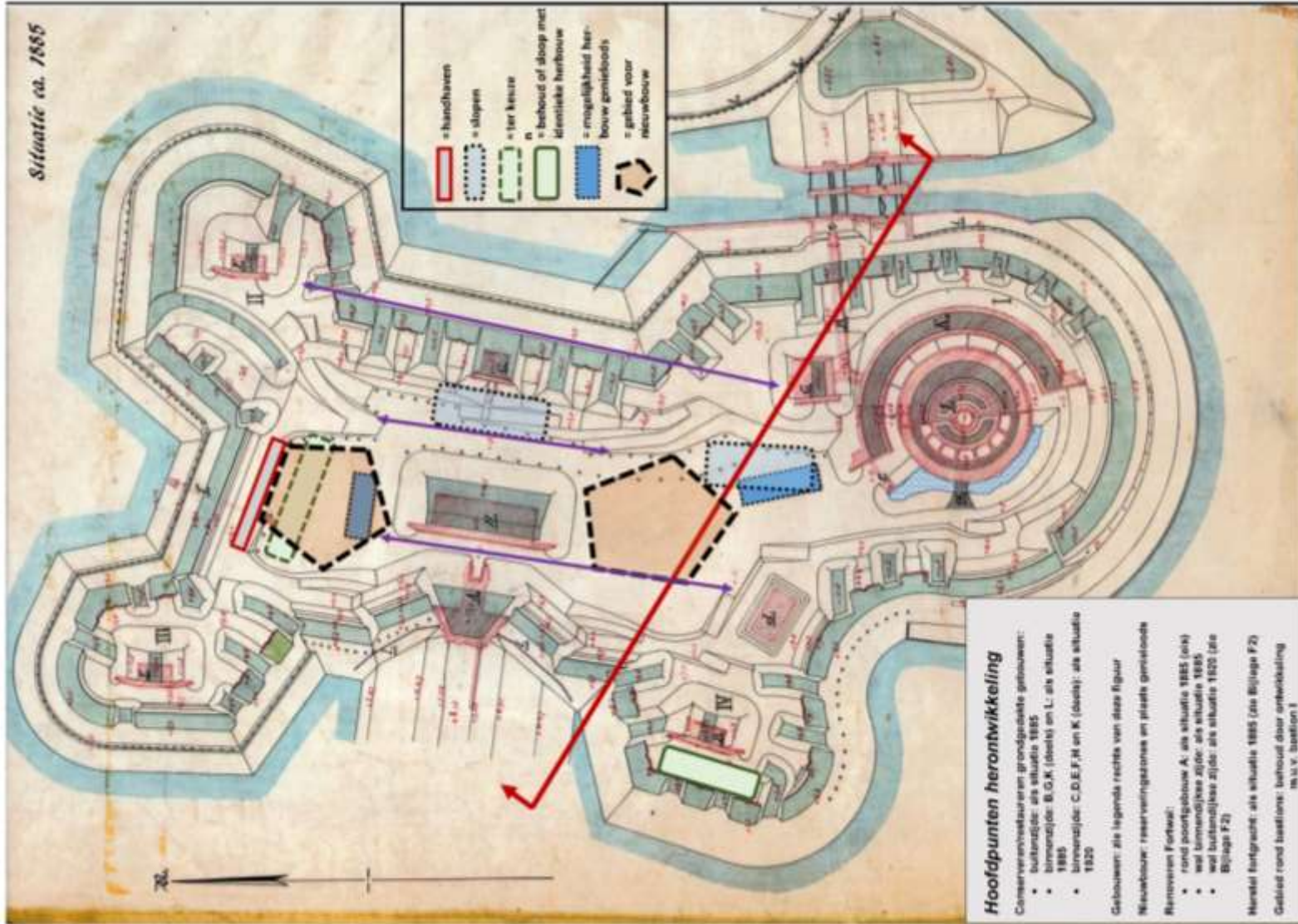
Inundatiesluis	damsluis aan oostzijde fort (1843-1844)	aanleg tweede damsluis aan de noordzijde van het fort tegenover inlaatsluis			damsluizen raken in verval en worden vervangen door gronddammen met duikers	damsluis aan de oostzijde van de gracht deels gerestaureerd
Inundatiewatergang De Snel	omwerken veenriviertje tot inundatiewatergang uitmondend in Waalse-/ Honswijkse wetering	Riviertje De Snel buiten gebruik voor inundatie en raakt verzand				
Lunet De Snel	gesloten aardwerk zonder gebouwen (1845-1846)	uitbreiding terrein en aanpassing wallen met bouw bomvrij gebouw met opslagloods (1873-1874)			munitieopslag met bouw grote houten loods ter vervanging oude opslagloods	in gebruik als munitieopslag; in 2017 volledig gerestaureerd
Inundatiekanaal	n.v.t.	nieuw inundatiekanaal van 3000 m lengte tot in Schalkwijkse wetering met vijf bruggen (1871-1874)			bruggen op één na gesloopt en aanleg dammen met duikers in Waalse weg en Korte Uitweg	twee dammen met duikers in Waalse weg en Korte Uitweg vervangen door moderne bruggen
Werk a/d Korte Uitweg		aangelegd als open aarden batterij (1873-1874). Al in 1877- 1879 gesloten aardwerk met bomvrije karzerne, remise en woning en grondverbetering in gracht				in gebruik voor opslag materiaal van Baileybruggen en oefenfort voor bouw dergelijke bruggen

OVERZICHT BOUWPERIODEN (BIJLAGE D, PAGINA 3)

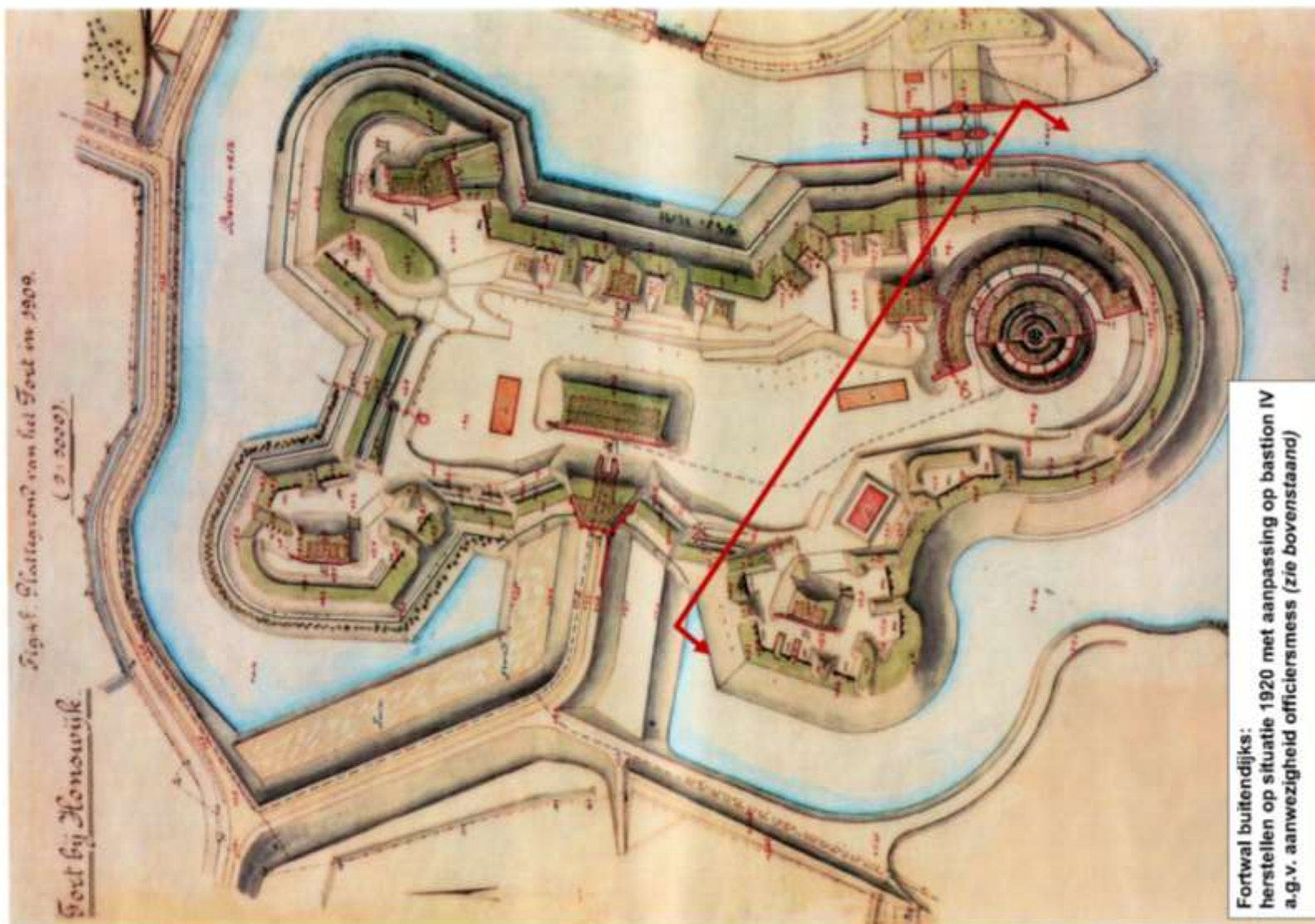
Gedekte Gemeenschapsweg		aanleg verdedigingswal met aanleg verbindingsweg en in wal vier geschutsementen (1872-1873)	bouw vier cementbetonnen schuilplaatsen voor artillerie (1902-1904) en bouw 18 munitienissen (1907) met in 1914-1918 extra scherfvrije groepsschuilplaatsen		in verval geraakt	volledig teruggebracht in oude staat (2008)
Werk a/d Waalse wetering		aanleg verdedigingswerk met kleine bomvrije kazerne (1876-1878)			buiten gebruik gesteld	in 2002 aardwerk gerestaureerd
Batterij Noorder Lekdijk			bouw van grondgedekte Batterij voor artillerie opstelling (1909)		werk afgestoten door Defensie (1965)	afbraak Batterij a.g.v. dijkverzwaring (1985)
Nieuwe verdedigingswerken verspreid in het landschap			batterijen, commandoposten, magazijnen, e.d. verspreid in het landschap (in boomgaarden en achter boerderijen) voor artillerie	uitbreiding groepsschuilplaatsen, batterijen, magazijnen en commandoposten		diverse objecten afgebroken, m.n. in uiterwaard vanuit rivierkundige overwegingen
Werk a/d Groeneweg			aanleg infanterieopstelling (1914-1918) met loopgraven, grachten en versperringen en bouw van 34 gedekte groepsschuilplaatsen	uitbreiding en bouw gietstalen koepelkazematten en schuilplaatsen en ombouw schuilplaatsen tot mitrailleurkazematten	versperringen opgeruimd en aardewerken ontmanteld; het Werk raakt in verval	gerestaureerd en volledig hersteld in oude staat met loopgraven, grachten en aarden wallen

Samenvatting Bouw Stelling Honswijk - Redactie: Johan v.d. Gun

SCHETS RUIMTELIJK WENSBEELD (BIJLAGE E, PAGINA 1)

SCHETS RUIMTELIJK WENSBEELD (BIJLAGE E, PAGINA 2)

SAMENVATTENDE TABEL EISEN EN WENSEN (BIJLAGE F, PAGINA 1)

Bijlage F - Samenvattend overzicht eisen, wensen en kansen					
NB. Eisen dienen binnen een periode van 10 jaar volledig te worden gerealiseerd.					
Nummer	Omschrijving	Par.	Eis	Wens	Kans
1	Publiek toegankelijk houden van de buitenruimte, van zonsopkomst tot zonsondergang van uitgezette wandelroutes	4.1	x		
2	Aanbieden van gelegenheden voor rondleidingen in de monumentale gebouwen	4.1	x		
3	Een planconcept dat aansluit bij de genoemde voorkeursconcepten	4.2	x		
4	Realisatie van een restaurant / horecavoorziening	4.2			x
5	Realisatie van overnachtingsmogelijkheden, gericht op kortdurend verblijf	4.3			x
6	De organisatie van evenementen op het terrein gedurende maximaal 10 dagen per jaar onder bepaalde condities	4.4			x
7	Leggen van programmatische verbindingen met andere onderdelen van de Stelling van Honswijk en andere verdedigingswerken van de NHW.	4.5		x	
8	Zorgdragen voor een complementair concept t.o.v. andere fortondernemers.	4.5		x	
9	Koppeling van plannen aan plannen van recreatieschap voor intensivering van recreatiegebied 't Waal	4.5		x	
10	Een sluitende exploitatie	4.6	x		
11	Een concept dat bestaat uit meerdere deelconcepten, vanuit het oogpunt van risicospreiding	4.6		x	
12	Hanteren van ruimtelijk Kwaliteitskader, inclusief de genoemde afwijkingen in deze paragraaf	5.2	x		
13	Voldoen aan de eisen uit de erfgoedwet t.a.v. het conserveren (o-situatie op orde maken) [Torenfort]	5.3		x	
14	Voldoen aan de eisen uit de erfgoedwet t.a.v. het conserveren (o-situatie op orde maken) [Overige rijksmonumentenale gebouwen]	5.3	x		
15	Voldoen aan de eisen uit de erfgoedwet t.a.v. het conserveren (jaarlijkse onderhoud) [Torenfort]	5.3		x	
16	Voldoen aan de eisen uit de erfgoedwet t.a.v. het conserveren (jaarlijkse onderhoud) [Overige rijksmonumentenale gebouwen]	5.3	x		
17	Zichtbaar houden van verschillende tijdlagen	5.3	x		
18	Meer zichtbaar maken van de verschillende tijdlagen	5.3		x	
19	Handhaven van de huidige voor- en achteringang van het terrein voor wandelaars	5.3	x		
20	Handhaven historische contouren van het fort	5.3	x		
21	Handhaven van de aanlegsteiger voor de Liniepont in de haven, eventueel wel te verschuiven	5.3	x		
22	Terugbrengen van de fortwal aan de westzijde, aan weerszijden van het poortgebouw, inclusief een smalle coupure aan de noordzijde	5.3		x	
23	Bomen en militaire beplanting handhaven (met uitzondering van enkele posities)	5.3	x		

SAMENVATTENDE TABEL EISEN EN WENSEN (BIJLAGE F, PAGINA 2)

Nummer	Omschrijving	Par.	Eis	Wens	Kans
24	Militaire beplanting waar mogelijk versterken	5.3		x	
25	Onderbegroeiing op de fortwal verwijderen, voor zover niet nadalig voor vleermuispopulatie	5.3	x		
26	Aanleg van een (volledig aaneengesloten) wandelpad over de fortwal. Betreft ontbrekende deel ca. 800 m ¹	5.3	x		
26a	Aanvullen en herprofileren gronddekking op 'bomvrije' gebouwen, conform situatie 1885	5.3		x	
27	Verwijderen gebouw O (kantoor/garage), inclusief asbestsanering	5.3	x		
28	Verwijderen gebouw V (munitiewerkplaats), inclusief asbestsanering	5.3	x		
29	Herstel en renovatie hemelwaterafvoer fortterrein, daarbij gebruik makend van nieuwste inzichten t.a.v. het langer vasthouden van water in de bodem.	5.3	x		
30	Vrijmaken van de zichtlijn vanaf de Lekdijk op het poortgebouw	5.3	x		
31	Creëren van zichtlijnen op en rond het terreinplein	5.3	x		
32	Verwijderen aanbouw gebouw T	5.3	x		
33	Behoud van vormkenmerken van de NHW op het fort	5.3	x		
34	Nieuwe elementen ontwerpen en uitvoeren in een duidelijk herkenbare samenhangende stijl anno nu (indien van toepassing)	5.3	x		
35	Toepassen van een duurzame energievoorziening	5.3	x		
36	Herstel van de gracht in oorspronkelijke staat rond de entree	5.3		x	
37	Terugbrengen van 10 beschikbare limietpalen langs de terreingrens van Fort Honswijk	5.3		x	
38	Herstel van de pontverbinding Honswijk-Everdingen voor voetgangers	5.3		x	
39	Realisatie van enkele uitkijkpunten op de fortwal, op plekken met interessante doorkijkjes/zichtlijnen	5.3	x		
40	Reconstructie contour oostelijke fortwal	5.3		x	
41	Realisatie van een ruim, open en aangesloten terreinplein	5.3		x	
42	Creëren van samenhang tussen terreinplein en voortuin fortwachterswoning	5.3		x	
43	Versterking mysterieuze sfeer van de toren, o.a. door terugbrengen torengracht	5.3		x	
44	Verwijderen metselwerk wand voor brikbeton gebouw M en herstel achtergelegen betonwerk	5.3		x	
45	Herstel gasluis in poterne	5.3		x	
46	Ingebruikname contrescarpgalerij	5.3			x
47	Gebruik poterne als mysterieuze gang naar frontmuur	5.3		x	
48	Ingebruikname remises C, D, E en F/M	5.3			x
49	Ingebruikname bomvrij magazijn H	5.3			x
50	Voortgezet gebruik poortgebouw A	5.3			x
51	Voortgezet gebruik werkplaats B	5.3			x

SAMENVATTENDE TABEL EISEN EN WENSEN (BIJLAGE F, PAGINA 3)

Nummer	Omschrijving	Par.	Eis	Wens	Kans
52	Ingebruikname kokerschietbaan B1	5.3			x
53	Ingebruikname officiersmess P	5.3			x
54	Terugbrengen en ingebruikname 2 genieloodsen	5.3			x
55	Realisatie en ingebruikname van eigentijdse nieuwbouw, binnen de gestelde contouren	5.3			x
56	Handhaven habitat vleermuizen in torenfort	5.4	x		
57	Handhaven van habitat vleermuizen rond het torenfort	5.4	x		
58	Aanwezige verlichting vervangen door vleermuisvriendelijke verlichting	5.4	x		
59	Verlichting schakelen op bewegingsdetectie	5.4	x		
60	Inschakelen Zoogdiervereniging voor alle vleermuisgerelateerde zaken	5.4	x		
61	In binnen- en buitengracht ecologische kwaliteiten prioriteren	5.4	x		
62	Leggen van sociaal-maatschappelijke verbindingen	6.2		x	
63	Aantal autobewegingen < 250 per dag	6.3	x		
64	Toevoegen stallingsmogelijkheden voor de fiets	6.3		x	
65	Afmeren van waterbussen, watertaxi's en/of veerponten	6.3			x
66	Huidige parkeerterrein niet uitbreiden	6.4	x		
67	Geen elektronisch versterkte muziek (m.u.v. enkele evenementen)	6.4	x		
68	Niet meer verlichten dan noodzakelijk	6.5	x		

